Homona ja lesbona Euroopassa

Eva Isaksson

Eva Isaksson

***Homona ja lesbona
EUROOPASSA***

SETA-julkaisuja 4

Alkuperäisen teoksen on julkaissut Seksuaalinen tasavertaisuus ry vuonna 1994. Tämän version, joka on samansisältöinen alkuperäisen julkaisun kanssa, on julkaissut Helsingin yliopiston kirjasto Seksuaalinen tasavertaisuus ry:n luvalla vuonna 2021.

ISBN: 978-951-51-5039-4 (pdf)

DOI: 10.31885/9789515150394

Tämä teos on julkaistu Creative Commons-lisenssillä CC BY (4.0)

@ 1994 Seksuaalinen tasavertaisuus ry

ISBN 952-9862-03-2

ISSN 1236-8636

"Vaikka kansainväliset sopimukset ja säädökset jotka ulottavat ihmisoikeudet koskemaan sukupuolista suuntautuneisuutta puuttuisivatkin, on kuitenkin mahdollista saada hallituksen edustajat vakavasti pohtimaan niiden soveltamista luettelemalla vertailukelpoisia ennakkotapauksia muiden maiden vastaavasta maakohtaisesta lainsäädännöstä. Mitä enemmän näitä lakiesimerkkejä kertyy, sitä helpommin ne ovat eri maiden yksittäisten poliitikkojen saatavilla, käytettävissä homoseksuaalisesti suuntautuneiden kansalaisten oikeuksien ajamiseen, ja sitä tehokkaampia ja vakuuttavampia näitä oikeuksia ajavat kampanjat ovat. Viime kädessä tavoitteena tulee olla sukupuolisen suuntautumisen itsestään selvä huomioiminen mahdollisimman monen maan lainsäädännössä, niin että kun kansainvälinen painostus lisääntyy, se sisältyy lähes automaattisesti myös kansainvälisten sopimusten ja säädösten ihmisoikeuksia koskeviin pykäliin."

David Norris

Sisällys

Alkusanat 6

Euroopan laidalta Eurooppaan 7

 Euroopan monta perinnettä 9

 Kenen ihmisoikeudet? 11

EU:n nykyiset jäsenmaat 13

 Ranska 13 • Saksa 15 • Hollanti 19 • Belgia 22 • Luxemburg 23 •

 Italia 24 • Iso-Britannia 25 • Irlanti 30 • Tanska 33 • Kreikka 35 •

 Espanja 36 • Portugali 38

EU:n jäsentarjokkaat 39

 Itävalta 39 • Ruotsi 40 • Norja 43 • Suomi 46

Muut Euroopan maat 52

 Islanti 52 • Sveitsi 53 • Liechtenstein 54 • Malta 54 • Kypros 55 •

 Turkki 56 • Bulgaria 57 • Albania 58 • Entinen Jugoslavia 58 •

 Slovenia 59 • Tšekki ja Slovakia 60 • Unkari 61 • Puola 62 • Liettua

 63 • Latvia 64 • Viro 64 • Venäjä ja entinen Neuvostoliitto 65 •

 Romania 71

Euroopan neuvosto 74

 Ihmisoikeuksien valvontaelimet 74

 Uusia tuulia Euroopan neuvostossa 76

 Jeffrey Dudgeonin tapaus 76

 Kieltopykälät kaatuvat 78

 Yksityiset vai yhteiset oikeudet? 79

ETYK 82

Pohjoismaiden neuvosto 84

Euroopan Unioni 86

 Euroopan Parlamentti: hyvää tahtoa ja kauniita aikeita 86

 Euroopan komission ja ministerineuvosto: valtaa ja välinpitämättömyyttä 88

 Eurooppa yhdentyy, yhdentyvätkö homot ja lesbot? 89

1. Nykyisten EU-sopimusten väljempi tulkinta 91
2. EU:n sopimusten laajentaminen käsittämään homoseksuaalien oikeudet 92
3. Tasaveroisuuden selkeäsanainen sisällyttäminen EU:n ohjelmaan 93
4. Euroopanlaajuinen seksuaaliseen tasaveroisuuteen pyrkivä homo- ja lesbojärjestöjen kampanja 94

Euroopan rajamailla 96

Perhe ja parisuhteet 96

Vanhemmuus 98

Lesbot, Euroopan näkymättömät kansalaiset 99

Suojaikärajat 101

S/m -seksi 102

Transseksuaalisuus 103

Armeija ja asepalvelus 105

Maahanmuuttajat ja turvapaikanhakijat 106

AIDS 108

Tavarat ja palvelut 109

Liite 1: Suojaikärajat Euroopassa 111

Liite 2: Päätöslauselma homoseksuaalien ja lesbojen tasaveroisista oikeuksista Euroopan yhteisössä (A3-0028/94) 114

Kirjallisuutta 119

Hakemisto 120

Alkusanat

Käsillä oleva kirja kartoittaa homoseksuaalien miesten ja naisten tilannetta Euroopassa ja erilaisten eurooppalaisten yhteistyöelinten osuutta heidän asemansa kohentamiseksi. Paljon on muuttunut parin vuosikymmenen aikana kulttuurin ja elämäntapojen murroksessa. Rakkaus ja seksuaalinen halu samaan sukupuoleen määritellään Euroopassa yhä laajemmin yksilön oikeudeksi. Kriminalisoivia lakipykäläitä ja muita rajoituksia on poistettu, mutta pelkkä homomiehille ja lesboille useimmissa maissa yhä yleisemmin myönnetty yksityisyyden suoja ei sinänsä riitä.

Kirjassa pyritään tarjoamaan perustietoa suomalaisista ja eurooppalaisista saavutuksista ja tavoitteista. Liittyipä Suomi Euroopan Unioniin tai ei, muiden maiden esimerkki ja kokemukset koskettavat meitäkin. Olosuhteet ja pykälät muuttuvat, siksi monet rajoituksia ja syrjintää koskevat tiedot joita seuraavilta sivuilta löytyy, vanhenevat toivottavasti nopeasti.

Ajatus Eurooppa-tiedon kokoamisesta yksien kansien väliin on alun perin Hannele Lehtikuusen. Kati Mustola on auttanut tekijää monien yhteys- ja tutkimustietojen välittäjänä. Monet henkilöt ovat osallistuneet teoksen syntyyn tavalla tai toisella, tärkein on ollut Riitta Valkeilan panos teoksen valmistumisen eri vaiheissa.

Seksuaalinen tasavertaisuus ry on saanut teoksen julkaisemiseksi taloudellista tukea neuvoa-antavan kansanäänestyksen eri vaihtoehtoja koskevaan tiedotukseen myönnettyistä Valtioneuvoston EU-tiedotusmäärärahoista.

Helsingissä 11.9.1994

Eva Isaksson

Euroopan laidalta Eurooppaan

Kuusikymmenluvulla suomalainen lesbo ja homo elivät Euroopan syrjäkylillä. Miesten ja naisten väliset homoseksuaaliset teot olivat laissa kiellettyjä. Tapaamispaikkoja ei juuri ollut, tuskin toimintaakaan. 1960-luvun suomalaisen homoseksuaalisen liikkeen aktivistit, he jotka kirjoittivat ensimmäiset kirjoitukset ja käynnistivät ensimmäiset järjestöt, saivat tietonsa ja sytykkeensä Euroopasta. Tanska ja Hollanti olivat ne maat joissa käyneet ryhtyivät mullistamaan suomalaista 1960-luvun seksuaalipolitiikkaa.

Kun Suomi salli 18 vuotta täyttäneiden henkilöiden väliset homoseksuaaliset suhteet 1971, se ei ollut homoseksuaalien järjestöille lopullinen päämäärä vaan vasta alkua homomiesten ja lesbojen täysimittaisille kansalaisoikeuksille suomalaisessa yhteiskunnassa. Näkyvää ja itsetietoista liikettä synnytettiin koko 1970-luvun ajan. Suomi oli silloinkin Euroopan laitaa, josta lähdettiin ulkomaille opiskelemaan itsetuntoa ja vaikuttamisen keinoja. Kansainvälisen lesbo- ja homoliiton muodostuminen (ILGA) 1970-luvun lopulla merkitsi Suomelle ja monelle muulle eristyksissä olleelle maalle ikkunaa mahdollisuuksien maailmaan.

Vuoden 1971 laki sisältää ns. kehotuskieltopykälän, jota on Suomessa käytetty sensuurin välineenä. Pykälän olemassaolo kertoo suomalaisen yhteiskunnan torjuvasta asenteesta homoseksuaalien kansalaistensa ihmisoikeuksiin. Vuonna 1979 SETA (Seksuaalinen tasavertaisuus ry.) vetosi ensimmäistä kertaa kansainvälisiin ihmisoi-keussopimukseen käynnistäessään kantelun YK:n ihmisoikeuskomitealle. Komitean 1982 annettu päätös oli kielteinen, koska se ei voinut mielestään puuttua vastuullisten kansallisten viranomaisten tulkintaan siitä mikä oli vallitsevan moraalin kannalta sopivaa.

Mikään ei ole muuttunut Suomen lainsäädännössä homosek-

suaaleille suopeammaksi sitten vuoden 1971. Kaikki yritykset nopeiden lainmuutosten aikaansaamiseksi kilpistyvät maassamme päättäjien vastahakoisuuteen ja pelkoon äänestäjien reaktioista. Samaan aikaan tilanne muualla Euroopassa on muuttunut paikoitellen hyvinkin rajusti. Tanska, Ruotsi ja Norja ovat säätäneet lain rekisteröidystä parisuhteesta. Useimmissa osassa Euroopan maissa homo- ja heteroseksuaalisten seksuaalisuhteiden ikärajat ovat samat, toisin kuin Suomessa. Jotkut Euroopan maat tarjoavat lesboille ja homoille suojan panettelua, vihanlietsontaa ja syrjintää vastaan. Elämme Suomessa edelleen lohduttoman syrjässä paitsi Euroopasta, myös muista pohjoismaista.

Mitä Euroopan yhdentyminen merkitsee suomalaiselle homolle ja lesbolle, tai transseksuaalille sekä muillekin pakkoheteroseksuaalisuuden rajoja rikkoville? Riippumatta siitä, onko Suomen paikka Euroopan Unionissa vai sen ulkopuolella, muulla Euroopalla on meille kaikille jotain tarjottavaa.

Kun Suomi hyväksyttiin 1989 Euroopan neuvoston jäseneksi, myös Suomi liittyi Euroopan ihmisoikeussopimuksen piiriin. Kyseisen sopimuksen merkitys kansallisen tason lainmuutoksen välineenä on ollut kiistaton. Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuimen langettavat päätökset ovat johtaneet homoseksuaalisten suhteiden laillistamiseen Pohjois-Irlannissa, Irlannissa ja pian Kyproksella. Pyrkimys yhteiseen eurooppalaiseen oikeuskäsitykseen on muovannut vahvasti lainsäätäjien näkemyksiä niissä Itä-Euroopan maissa, jotka ovat kumonnet vanhentuneita seksuaalirikoslakiensa pykälää.

Eurooppalaiset lesbo- ja homojärjestöt ovat yhä tarkemmin perillä toistensa saavutuksista ja tilanteesta. Niiden yhteistyö ILGA:n ja Euroopan Unionin piirissä rakentaa tasaveroisempaa ja ihmisarvoisempaa elämää ihmisille, jotka vain pari vuosikymmentä sitten olivat vainottuja seksuaalirikollisia suurimmassa osassa maan-osaamme. Suomella on näistä edistysaskelista paljon opittavaa.

Euroopan monta perinnettä

Yllättävää kylläkin, homoseksuaalisuus on ollut pisimpään suvaittua Euroopan katolisissa maissa. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että Ranskan vallankumous siirsi monet ennen kirkon tuomiovaltaan kuuluneet asiat maallisten viranomaisten ratkaistavaksi. Nämä sallivat valistuksen aikakaudella paljon sellaista, minkä uskonto ja moraalikäsitteet tuomitsevat monissa katolisissa maissa edelleen.

Ranskassa homoseksuaaliset teot dekriminalisoitiin 1791, Belgiassa ja Luxemburgissa 1792, Hollannissa 1811 sekä Espanjassa 1822. Ranskan 1810 säädetty Code Napoleon oli monessa maassa esikuvana sallivalle seksuaalirikoslainsäädännölle vielä 1900-luvun puolellakin.

Protestanttisissa maissa kirkollisen moraalin vaikutus lakiin on ollut keskeisempi ja voimakkaampi. Toisin kuin katolisissa maissa, avioliitto ja perhe olivat protestanttisessa Pohjois-Euroopassa lainsäätäjien ja valtionkirkon edustajien erityisen huolenpidon kohteena. Tämä heijastuu Suomen 1971 kehotuskieltopykälässä, jonka säätämiseen evankelis-luterilaisen kirkon piispat vaikuttivat.

Ortodoksisen ja islamilaisen Euroopan suhtautuminen homoseksuaalisuuteen muistuttaa katolista Etelä-Eurooppaa, sillä erotuksella, että valistuksen aikakausi on siellä ehkä vasta alkamassa. Ne Euroopan maat, joissa homoseksuaalisuus on pisimpään ollut vainottua, löytyvät Itä-Euroopasta ja Balkanilta.

Siellä, missä homoseksuaalisuus pysyi kiellettyinä, sillä ymmärrettiin usein miesten välistä anaaliyhdyntää. Kiellon taustalla oli katolisen kirkon vanha sodomiakäsitys. Sodomialla tarkoitettiin 'luonnotonta' anaaliyhdyntää miehen, naisen tai eläimen peräsuoleen. 1200-luvulta lähtien kirkko luki sen perisyänniksi.

Tällä homoseksuaalisuuden määritelmällä ei ollut mitään tekemistä meidän aikamme lesbo- ja homoidentiteettien kanssa. Homoseksuaalista käyttäytymistä sellaisena kuin me sen määrittelemme on esiintynyt kaikkina aikoina, mutta ryhmäidentiteettinä homoseksuaalisuus on melko uusi. Ne miehet, joita poltettiin roviolla sodomiasta 1200–1800 -lukujen Euroopassa, eivät käyttäneet itsestään

termiä 'homo'.

Sana 'homoseksuaalisuus' on peräisin 1800-luvun lopun psykiatriasta. Uskonnollinen asiantuntijavalta siirtyi Euroopassa tuolloin lääketieteen edustajille. Lainsäätäjät kuuntelivat 1900-luvun alkuvuosikymmenillä psykiatreja, joiden mielestä kasvavaa nuorisoa tuli suojella homoseksuaaliselta viettelyltä. Tämän aikakauden perintönä monen Euroopan maan seksuaalirikoslaki tuntee edelleen erilaiset suojaikärajat homo- ja heteroseksuaalisille teoille.

Lainsäädännön tiukentuminen 1800-luvun lopulla monissa Euroopan protestanttisissa maissa, mm. Saksassa, synnytti ensimmäisen itsestään tietoisien homoseksuaalien kansalaisoikeusliikkeen aallon. Euroopan suurkaupunkeihin syntyi homoseksuaalien alakulttuureja tapaamispaikkoineen. Perheen perinteisten muotojen hajoaminen ja muuttoliike maaseutuyhteisöistä kaupunkeihin mullistivat yksilön mahdollisuudet tavoitella omassa elämässään uusia romanttisen seksuaalisen rakkauden ulottuvuuksia.

Euroopan homoliikkeiden taistelu tasaveroisista oikeuksista täyttää 1997 vuosisadan. Magnus Hirschfeldin sata vuotta sitten käynnistämä kamppailu tukahdutettiin Saksassa, mutta juuri Saksan esimerkki johti homoseksuaalisuuden dekriminialisointiin Tanskassa 1930. Hiljaisina pidetyillä 1940- ja 1950-luvuilla monen maan viranomaiset kiristivät kasvavan lesbo- ja homoyhteisön valvontaa, esimerkiksi Ruotsissa, joka oli laillistanut homoseksuaalisuuden 1944, mutta jossa homovainot olivat 1950-luvulla huipussaan.

1950-luvun pelot homoseksuaalien salaliitoista olivat viranomaisten lietsomaa hysteriaa, sen sijaan niiden taustalla oleva huoli perinteisten perhearvojen ja moraalin hajoamisesta piti paikkansa. Kun homoseksuaalien vapautusliike, 'gay liberation' lähti 1969 liikkeelle Yhdysvalloista Stonewallin tapahtumien myötä, aika muutokselle oli kypsä myös Euroopassa. 1970–1990 luvut ovat muokanneet asenteita ja lakipykälä uuteen uskoon lähes joka maassa.

Käsillä olevan teoksen maaesittelyissä keskitytään tarkemmin tilanteeseen eri Euroopan maissa, kunkin maan historiaan ja erityis-

piirteisiin, sekä homo- ja lesbojärjestöjen saavutuksiin.

Kenen ihmisoikeudet?

Edistysaskeleet Euroopan maissa on jouduttu ottamaan eri tahtiin riippuen siitä millainen homojen ja lesbojen tilanne on ollut eri maissa. Esimerkiksi eteläeurooppalaisella homomiehellä saattaa olla mahdollisuus elää kaksoiselämää perheellisenä miehenä, jolla on suhteita miesten kanssa avioliiton ohessa, ilman että laki puuttuu asiaan. Mikäli hän tyytyy tilanteeseen, hänen tavoitteensa saattavat poiketa hyvin paljon ruotsalaisen homomiehen tarpeesta saada kaikki sukulaiset tulemaan paikalle todistamaan hänen rekisteröitymistään toisen miehen kanssa. Kummankin arki on epäilemättä hyvin erilaista kuin romanialaisen, homoseksuaalisuutensa takia edelleen (lainmuutoksista huolimatta) pakkotyölaitoksessa viruvan miehen.

Lailla on kaksi puolta. Kriminalisoivalla lakipykälällä voidaan rajoittaa jonkin ihmisryhmän oikeuksia, toisaalta lakeja voidaan käyttää kansalaisten oikeuksien turvaamiseen.

Yleensä homoseksuaaliset teot kieltäneillä lakipykälillä on kriminalisoitu nimenomaan miesten välisiä seksuaalisia tekoja. Joissakin Euroopan maissa rangaistavuus on ulottunut myös naisten keskinäisiin seksuaalisiin tekoihin. Näin on ollut laita ainakin Suomessa, Ruotsissa, Itävallassa, Tšekkoslovakiassa, Unkarissa, Bulgariassa ja Romaniassa.

Niissä maissa, joissa laki on maininnut vain homot mutta ei lesboja erikseen, lesboilla ei myöskään ole ollut mitään lain tarjoamaa suojaa avointa syrjintää vastaan. Päin vastoin, lesboutta on voitu käyttää kielteisenä seikkana evättäessä lesbolta oikeus oman lapsensa huoltajuuteen. Toisaalta se seikka, ettei lesboutta ole mainittu lainsäädännössä, on käytännössä johtanut lesbojen vähättelyyn ja heidän arkisten tarpeittensa sivuuttamiseen. Ei olekaan yllättävää, että monissa Euroopan maissa homomiehillä ja lesboilla on ollut varsin vähän yhteistyötä.

Eurooppalaiset homo- ja lesbojärjestöt ovat toimineet yhdessä lähinnä ILGA:n (International Lesbian and Gay Association) kautta.

ILGA perustettiin 1978. Se on siitä pitäen tarjonnut tärkeän kanavan saada tietoa muiden maiden lainsäädännöstä ja käynnistää yhteisiä painostustoimia. ILGA:n pääsy YK:n neuvoo-antavaksi järjestöjäseneksi on lisännyt sen mahdollisuuksia saavuttaa sama asema myös Euroopan neuvostossa.

ILGA on pyrkinyt monin tavoin toimimaan homoseksuaalien eurooppalaisten oikeuksien ajajana. Ne kolme Euroopan maiden yhteistoiminnan organisaatiota, joiden kautta homo- ja lesbojärjestöt ovat pyrkineet vaikuttamaan, ovat Euroopan Unioni, Euroopan neuvosto ja ETYK.

Euroopan neuvosto on tähän saakka tarjonnut arvokkaimman kanavan eurooppalaisen lainsäädännön perkaamistyölle. Sen toiminnan perustana on Euroopan ihmisoikeussopimus, jonka nojalla Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaissut kolme tärkeää tapausta siten, että Pohjois-Irlannin ja Irlannin lainsäädäntöä on muutettu ja Kypros joutunee lähiaikoina muuttamaan omaansa.

Euroopan Unionin laajentaminen paitsi maantieteellisesti, myös sosiaalisten ja ihmisoikeuskysymysten alueelle saattaa tehdä siitä ratkaisevan tärkeän näyttämön ILGA:n ja sen eurooppalaisten jäsenmaiden lesbo- ja homojärjestöjen toiminnalle. Euroopan Parlamentti on asettunut kaunopuheisesti tukemaan homoseksuaalien oikeuksia, mutta ne EU:n elimet, joilla on todellista vaikutusvaltaa, ovat olleet ynseämpiä.

ETYKin kokouksissa valmisteltuihin asiakirjoihin on sitoutunut enemmän osapuolia kuin mihinkään muihin eurooppalaisiin sopimuksiin. Itä-Euroopan homojärjestöille se onkin tarjonnut tärkeän yhteistyö- ja vaikutuskanavan muuttuvassa Euroopassa.

Euroopan yhdentymisen arkipäivän merkityksiä homoille ja lesboille etenkin Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja Euroopan Unionin kannalta tarkastellaan seuraavassa tarkemmin maaesittelyjen jälkeen.

EU:n nykyiset jäsenmaat

Ranska

Ranskassa vuonna 1811 voimaan tullut Code Napoleon loi esimerkin, jolla oli vaikutusta Italian, Espanjan, Portugalin Belgian ja Hollannin rikoslainsäädäntöön. Sen mukaan homo- ja heteroseksuaalisia tekoja ei eroteltu toisistaan, vaan rangaistuksia voitiin säätää vain seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja pakottamisesta.

Code Napoleon perustui Ranskan vallankumouksen porvarillisiin, valistushenkisiin arvoihin, joiden mukaan moraali oli ihmisen yksityisasia. Sitä ennen katolinen kirkko oli säädellyt seksuaalisuuden toteuttamista ja päättänyt rangaistuksista. 'Sodomiitteja' poltettiin Euroopassa roviolla vielä 1760-luvulla. Valitettavasti Ranskan rikoslainsäädäntö ei vaikuttanut Euroopan protestanttisten maiden lainsäädäntöön, ja 1800-luvulla laki suhtautuikin juuri Euroopan katolisissa maissa homoseksuaaliseen käyttäytymiseen vapaamielismmin kuin muualla.

Toisaalta 'homoseksuaali' syntyi lääketieteellisenä käsitteenä Saksassa vasta 1800-luvun lopussa. Samalla alkanut homoseksuaalien erilliskulttuurien kehittyminen etenkin Berliiniin oli yhteydessä homoseksuaalien ('kolmannen sukupuolen') vaatimuksiin saada tunnustus olemassaolonsa oikeutukselle. Ranskassa ja muissa maissa, joissa homoseksuaaliset teot olivat lakikirjan mukaan sallittuja, ei myöskään syntynyt selkeää, taistelevaa homoseksuaalien kansalaisoikeusliikettä Saksan tapaan.

Ranskalaisten itsensä mukaan ranskalaisen homoliikkeen historia on kulttuurikäsitteiden historiaa, joka on ilmennyt etupäässä kaunokirjallisuudessa, elokuvissa ja aikakauslehdissä. Homoseksuaaleja on yhdistänyt tietoisuus yhteisestä kulttuurista enemmän kuin yhteisistä

poliittisista tavoitteista. Miehet ja naiset ovat työskennelleet perinteisesti hyvin erillään.

Tämä kulttuurisuuntatuneisuus ja rangaistavuuden puuttuminen houkuttelivat muun Euroopan homoseksuaaleja intellektuaaleja — kirjailijoita, säveltäjiä, kuvataiteilijoita — Pariisiin. Näille kaupunki edusti, paitsi maailman kulttuuripääkaupunkia, myös paikkaa, jossa he saattoivat vapaasti ilmaista omaa seksuaalisuuttaan. Gertrude Steinin ja Radclyffe Hallin kaltaiset 'seksuaalipoliittiset pakolaiset' valitsivat Pariisin asuinpaikakseen voidakseen toteuttaa persoonallisuuttaan taiteilijoina ja seksuaalisina olentoina tavalla, joka ei muualla olisi heidän aikanaan ollut mahdollista.

Historian suunta kääntyi taaksepäin, kun natsimyönteinen Vichyn hallitus sääti vuonna 1942 21 vuoden suojaikärajan miesten välisille homoseksuaalisille teoille. Tämä säilyi voimassa vuoteen 1978, jolloin ikärajaa laskettiin 18 vuoteen. 1982 suojaikäraja yhtenäistettiin 15 vuodeksi niin hetero- kuin homosuhteille, ja kaikki maininnat homoseksuaalisista teoista poistettiin Ranskan rikoslaista.

Katolisen perheihanteen elähdyttämät oikeistopoliitikot ovat kampanjoineet viime vuosina miessuhteiden ikärajojen nostamiseksi, jotta "yksilöä voitaisiin suojella homoseksuaalisilta toiminnoilta kasvuiässä hänen ollessaan herkimmillään." Tätä koskeva lakiesitys oli esillä oikeiston hallitsemassa Ranskan senaatissa 1991, muttei mennyt tuolloin läpi.

Pohjoiseurooppalainen kokee herkästi Ranskan homo- ja lesbo-liikkeen poliittisesti hajanaisena. Yhtenäisiä, valtakunnallisia painostusryhmiä tšekäläiseen tapaan ei juuri löydy, ja käyty keskustelu saattaa miesten kesken olla meikäläistä kulturellimpaa, naisten kesken usein hyvinkin teoreettista. Homomiesten alakulttuurissa liikkuu Ranskassa hyvinkin huomattavia rahasummia.

Lokakuussa 1990 löydettiin pastori Joseph Doucen, kansainvälisesti tunnetun homoaktivistin alaston ruumis metsästä Pariisista etelään. Tapauksen yhteydessä kävi ilmi, että poliisin erikoisosasto oli tavalla tai toisella sekaantunut murhaan. Sisäministeri kiisti syytökset, joiden mukaan poliisi piti kirjaa tunnetuista homoseksuaa-

leista ja kuunteli heidän (mm. Doucen miesystävän) puhelimiaan. Asiaan sekaantunut poliisipäällikkö oli sitä ennen ehtinyt paljastaa yrittäneensä saada erään televisiojohtajan ja entisen ministerin 'kiinni' homoseksuaalisuudesta käyttämällä tarkoitukseen värväämäänsä nuorukaista houkutuslintuna.

Ranskan nykytilanne ei ole aivan niin ruusuinen kuin mitä pitkän laillisuuden kauden perusteella voisi päätellä. Kaikenlaisen syrjinnän kieltävää lakia laajennettiin 1985 koskemaan myös 'moraalitapoja', mitä on sovellettu homoseksuaalisuuteen. Työelämän syrjintäsuojaa laajennettiin samalla tavoin 1986 ja 1990. Homoparit voivat saada kunnallisilta viranomaisilta todistuksen ('certificat de concubinage') yhteiselämästään, ja maan parlamentti on viime aikoina käsitellyt 'siviilikumppanuuden' virallistamista.

Saksa

Saksan ensimmäiseen rikoslakiin 1871 sisällytettiin preussilaisen lain hengessä pykälä, joka kielsi miesten väliset 'luonnottomat teot'. Lakia vastusti jo sen säätämisvaiheessa kuninkaallinen lääketieteellinen asiantuntijaelin, mutta pykälä 175 kumottiin lopullisesti vasta 1994.

Homoseksuaalien vapautusliikkeen katsotaan yleisesti alkaneen Yhdysvalloissa 1969 Stonewallin tapahtumista. Yhtä hyvin liikkeen alkamisvuotena voitaisiin pitää vuotta 1897, jolloin Magnus Hirschfeld aloitti Saksassa kampanjansa lain kumoamiseksi ja asenteiden muuttamiseksi. Hirschfeldin järjestö, tieteellis-humanitääriin komitea (WHK) vaati mm., että

- (1) Lakiasäättävät elimet oli saatava kumoamaan homoseksuaalisuuden kieltävä pykälä 175.
- (2) Yleistä mielipidettä oli valistettava homoseksuaalisuudesta.
- (3) Homoseksuaalit oli saatava kiinnostumaan taistelusta omien oikeuksiensa puolesta.

Hirschfeldin komitea järjesti tiedotustilaisuuksia ja lähetti julkaisujaan viranomaisille sekä kirjastoihin. Se keräsi kansalaisadressin, johon tuhannet kirjoittivat nimensä. 1910 lakia muutettiin, mutta sen sijaan, että pykälä 175 olisi kumottu, se ulotettiin koskemaan myös naisten välisiä suhteita.

Sodan jälkeen lainmuutostoiveet olivat korkealla, mutta katolisen poliittisen ryhmittymän vaikutuksesta homoseksuaalisuuden rangaistavuus säilyi, vain lesbous sallittiin poistamalla sitä koskeva maininta.

1919 WHK perusti Berliiniin Seksuaalisen tieteen instituutin, jonka tarkoituksena oli koota kaikki sukupuolisuuteen liittyvä biologinen, antropologinen ym. aineisto. Instituutti järjesti luentotilaisuuksia ja antoi yleisöneuvontaa. Jokaisella kävijällä oli mahdollisuus allekirjoittaa pykälää 175 vastustava addressi. Toiminnan tunnuksena oli 'per scientiam ad justitiam' (oikeutta tieteen avulla). WHK:n edustajat, varsinkin Hirschfeld, ottivat osaa kansainvälisiin tieteellisiin kongresseihin ja järjestivät omaa seksuaalisia uudistuksia käsittelevää kongressisarjaansa.

Saksan aktiivinen homoseksuaalien kansalaisoikeusliike oli esimerkkinä monien muiden Euroopan maiden vastaaville liikkeille Itävallassa, Hollannissa ja Englannissa. 1921 WHK julkaisi vetoamuksen Saksan homoseksuaaleille:

Homoseksuaalit, tiedätte vastustajienne perustelut; tiedätte myös johtajienne ja neuvonantajienne työskennelleen vuosikymmeniä ennakoluulojen hävittämiseksi, totuuden levittämiseksi ja oikeudenmukaisuuden takaamiseksi teille (eivätkä nämä yritykset ole olleet täysin turhia); mutta viime kädessä teidän täytyy saavuttaa oikeutta omien ponnistelujenne tuloksena. Homoseksuaalien vapauttaminen voi tapaillua ainoastaan homoseksuaalien itsensä ansiosta.

Lainmuutos oli toteutumaisillaan 1929, kun Saksan kommunistinen puolue esitti pykälän 175 poistamista rikoslaista. Hirschfeld perusteli asiaa kaunopuheisesti todeten, ettei sellaisista rikoksista tulisi tuomita, joissa ei ole 'uhria'.

Natsien vaikutusvallan kasvu ja valtaantulo 1933 käänisivät kehityksen suunnan. Heidän aloittaessaan 'suuren puhdistuksen' 6. toukokuuta 1933 Seksuaalisen tieteen instituutti oli sen ensimmäisiä kohteita. Instituutin tutkimusaineisto poltettiin roviolla, Hirschfeldin rintakuvaa kannettiin soitukulkueessa ja heitettiin tuleen.

Vuonna 1935 pykälä 175 ulotettiin homoseksuaalisiin kuvitelmiin ja taipumuksiin. Suudelma saattoi johtaa syytteeseen ja vuosien vankeusrangaistukseen. Natsit kirjasivat homoseksuaalien nimiä. Vuosina 1933–44 ainakin 63 000 henkeä tuomittiin pykälän 175 nojalla. 1941 rangaistukseksi säädettiin kuolemantuomio. Keskitysleireillä tuhottiin arviolta 10 000 vaaleanpunaisella kolmiolla merkittyä homoseksuaalia. Gestapon päällikkö Heinrich Himmler perusteli tätä "luonnottomien olemassaolon muotojen lopettamisella".

Läntinen puoli jaetusta Saksasta sovelsi homoseksuaaleihin kansalaisiinsa natsien perintöä. Pykälän 175 ankara muotoilu säilytti lainvoiman vuoteen 1969 saakka. Juutalaisten ja poliittisten keskitysleirivankien saamat tuomiot kumottiin ja heille maksettiin hyvityksiä. Sen sijaan homoseksuaaleille natsiaikana kirjattu rikosrekisteri jäi voimaan, eikä mistään korvauksista ollut puhuttakaan ennen vuotta 1987.

Kun Länsi-Saksassa kumottiin 1969 rikoslain pykälän 175 natsiversio, se korvattiin uudella, joka salli aikuisten väliset seksuaaliset teot, mutta asetti niiden suojaikärajaksi 21 vuotta. Itä-Saksassa lainmuutos oli tapahtunut vuotta aikaisemmin ikärajan ollessa 18 vuotta. Molemmissa maissa heteroseksuaalisten suhteiden suojaikärajana oli 14 vuoden ikä. Itä-Saksassa tämäkin ehdittiin yhdenmukaistaa vuonna 1989, ennen Saksojen yhdentymistä, ja viimeisetkin homoseksuaalisuutta koskevat maininnat oli käytännössä poistettu maan rikoslaista 1987.

Kun maan 1945 erotetut puolikkaat liitettiin yhteen 1990, sovittiin muutaman vuoden väliaikaisesta vaiheesta, jonka aikana mm. homoseksuaalisuutta koskeva lainsäädäntö säilyisi maan eri osissa ennallaan. Samalla Länsi-Saksa sitoutui käytännössä pykälän 175 poistamiseen lainsäädännön yhtenäistämiseksi Itä-Saksan vapaamman

lainsäädännön kanssa sekä siihen, ettei sitä sovellettaisi välivaiheen kestäessä.

Lännen ja idän tilanne oli 1980-luvulla hyvin erilainen. DDR:ssä lesbot ja homomiehet olivat toimineet vaihtoehtoliikkeissä, mm. kirkon piirissä. Viranomaisten suhtautuminen samaa sukupuolta olevien ihmisten suhteisiin oli muuttunut jatkuvasti avoimemmaksi ja myönteisemmäksi. Juuri ennen yhdentymistä perustettu kansallinen homoliike, Schwulenverband der DDR, oli ehtinyt saada virallisia lupauksia esittämiensä vaatimusten toteuttamisesta. Näihin kuuluivat syrjintäsuoja, lesbo- ja homosihteeristön perustaminen Tasa-arvoasiain ministeriön yhteyteen, turvapaikkaoikeus homoseksuaalisuutensa takia vainotuille, sekä rekisteröity parisuhde, johon olisi sisältynyt oikeus adoptoida lapsia. Homoliike oli esittänyt myös korvauksia natsivainojen homouhreille. Lupaukset valuivat tyhjiin Saksojen yhdentymisen myötä, mutta sitä ennen DDR:n viimeiset lainsäädäntöviranomaiset olivat muistaneet huolehtia siitä, ettei läntistä pykälää 175 voitaisi soveltaa idässä.

Länsi-Saksan homoliike oli ollut pirstoutuneempaa ja maanlaajuinen painostustoiminta heikompaa. Lesbot eivät tunteneet tarvetta toimia miehiä syrjivän lain muuttamiseksi, vaan suuntautuivat usein naisliikkeeseen tai moniin omiin, toisistaan riippumattomiin projekteihinsa. Sen sijaan idässä lesbot olivat olleet melko paljon mukana sekajärjestöissä ja kokeneet niiden toiminnan itselleen luontevammaksi.

Kun Länsi-Saksa ilmoitti loppuvuodesta 1991 aikovansa poistaa pykälän 175 piakkoin, Itä-Saksan lainsäädännöllä oli huomattavasti suurempi vaikutus muutossuunnitelmiin kuin Euroopan Parlamentin suosituksilla. Lainmuutosta koskeva päätös tehtiin kuitenkin vasta 10.3.1994, eikä se ollut kaikilta osiltaan sellainen kuin homoliike oli toivonut. Pykälä 175 kumottiin, mutta Saksan rikoslakiin tehtiin joitakin tarkennuksia. Seksuaalisuhteiden ikäraja nostettiin 14:sta 16 vuoteen. Lisäksi suojaikäraja koskee myös naisten välisiä suhteita, toisin kuin 1919 lähtien oli ollut asian laita.

Lainsäädännön uudistajiin on pyritty vaikuttamaan muunkin kuin

rikoslain yhtenäistämiseksi itäisen mallin mukaiseksi, esimerkiksi vetoamalla Brandenburgin osavaltion 1991 säätämään syrjintäsuojalakiin, joka kieltää syrjinnän mm. seksuaalisen suuntauksen perusteella.

Homoseksuaalisten parisuhteiden rekisteröinti ei toteutune Saksassa kovin pian. Entisen liittokansleri Walter Scheelin tytär Cornelia Scheel ja tunnettu tv-kasvo Hella von Sinnen valittivat korkeimpaan oikeusasteeseen anomansa avioliittoluvan epäämisestä. Oikeuden päätöksessä todettiin, ettei homopareilla ole Saksan lain mukaan avio-oikeutta, joten lainsäätäjien tulisi korjata tilannetta kohentamalla homoparien oikeudellista ja sosiaalista asemaa.

Tavallaan tilanne Saksassa muistuttaa tilannetta vuonna 1929, homoliikkeen ensi aallon vaikutusvallan ollessa suurimmillaan ja ratkaisevien lainmuutosten tuntuessa olevan käden ulottuvilla. Sata vastustuksen ja vaikuttamisen vuotta kumosi rikoslain pykälän 175, mutta lisääntyvä väkivalta lesboja, homomiehiä ja muita vähemmistöryhmiä kohtaan on ollut Saksan viime vuosien arkipäivää. Historia todistaa, ettei muutosten pysyvyyteen voi aina luottaa.

Hollanti

Hollantia pidetään vapaamielisenä homoparatiisina, ja käsityksessä onkin paljon perää. Vaikutteet sekä Ranskasta että Saksasta ja perinteinen moniarvoisuuden kunnioitus ovat onnistuneesti yhdistyneet juuri täällä. Ranskan rikoslain, Code Napoleonin, moraalisesti vapaamielinen käytäntö omaksuttiin myös Hollannissa. Homoseksuaalisuus on ollut laissa sallittua vuodesta 1811. Saksan varhaisen homoliikkeen vaikutus ulottui Hollantiin, ja siellä liike jäi henkiin toisin kuin Saksassa, Itävallassa ja Tanskassa. Hollannin homoliike on maailman vanhin. Se on toiminut yhtäjaksoisesti 1900-luvun alusta saakka.

Suvaitsevainen julkisivu on kuitenkin jossain määrin petollinen. Hollantilaiset hyväksyvät periaatteessa erilaisuuden, kunhan se ei

tunkeudu heidän omaan elämänpiiriinsä. Amsterdamin homobaarit ovat suurimmalle osalle hollantilaisia hyvin vieras maailma. Sen ulkopuolella avautuu vanhoillinen, pikkuporvarillinen elämänpiiri, missä uskonnollisilla yhteisöillä on suuri vaikutusvalta.

Maan perustuslain ensimmäisessä pykälässä kiellettiin alunperin syrjintä 'uskonnon, vakaumuksen, poliittisten mielipiteiden, rodun tai sukupuolen tai minkä tahansa muun perusteen nojalla'. Selkeämpää syrjintäsuojaa toivoneet ryhmät aloittivat painostustoimintansa lain muuttamiseksi 1970-luvun alussa. Sanamuotoa tahdottiin tarkennettavan niin, että erikseen olisi mainittu sukupuoli, sukupuolinen suuntautuneisuus, aviosuhde, vanhemmuus ja ikä.

Vuonna 1978 Hollannin parlamentti hyväksyi aloitteen sellaisen lain valmistelusta, joka kieltäisi sukupuolisen syrjinnän mm. homoseksuaalisen suuntautuneisuuden perusteella. Lakiesitys yhdenmukaisesta kohtelusta valmistuikin 1981.

Tässä vaiheessa sekä protestanttiset että katoliset uskonnolliset ryhmittymät aloittivat voimakkaan kampanjan lakiesitystä vastaan. Ne katsoivat sen loukkaavan uskonnonvapautta, erityisesti uskonnollisten koulujen oikeutta päättää opetushenkilökunnan sopivuudesta. Lain valmisteluun osallistuneet oikeistopoliitikot pelästyivät omien perinteisten kannatusryhmiensä suhtautumista ja ottivat nopeasti kantaa omia esityksiään vastaan.

Syrjintäsuojan katsottiin ensisijaisesti loukkaavan uskonnollisten yhteisöjen ja koulujen itsemääräämisoikeutta ja siten loukkaavan mielipiteen vapautta. Uskonnollisen yhteisön hallitsemassa pikkukylässä matematiikkaa opettava mies sai kyllä olla homo, kunhan ei puhuisi muusta kuin matematiikasta, eikä harjoittaisi 'elämäntapaa, jota koulun johtokunta ei voisi hyväksyä'. Vanhemmathan voisivat pahastua mikäli näkisivät lastensa matematiikan opettajan viikonloppuostoksilla miesystävänsä kanssa vaaleanpunainen kolmio takin käänteessään.

Kun lakiesitys muotoiltiin uudestaan ja tuotiin parlamentin käsittelyyn 1988, siihen sisällytettiin poikkeussäännöksiä kristillisten koulujen ja instituutioiden varalle.

Helmikuussa 1992 Hollannin rikoslakiin lisätyt maininnat hetero- ja homoseksuaalien syrjintäsuojasta, mukaanlukien suoja homo- vastaista panettelua ja yllyttämistä vastaan, astuivat voimaan. Vuotta myöhemmin parlamentti hyväksyi lain homoseksuaalien tasaveroisesta kohtelusta yksityisellä sektorilla.

Asenteet eivät suinkaan ole niin myönteiset kuin lakikirjaa lukiessa voisi kuvitella. Samaa sukupuolta olevat parit voivat saada monia samoja etuja kuin yhdessä asuvat heteroparit, kunhan käyvät julkisen notaarin luona laatimassa sopimuksia, jotka takaavat heille monia parisuhteelle varattuja sosiaalisia etuja koskien eläkettä, tuloverotusta, perintöä jne. Etuja ei kuitenkaan saa automaattisesti, vaan ne tulee joka kerta anoa erikseen.

Vuonna 1990 amsterdamilainen oikeusistuimien käsitteli miesparin valitusta liittonsa rekisteröinnin epäamisestä. Oikeus päätti, että vaikka laissa ei nimenomaan ilmaista, että aviopuolisoiden tulisi olla eri sukupuolta, tämä oli kuitenkin lainsäätäjän alkuperäinen tarkoitus. Tuomari ilmoitti omana kantanaan, että asian jatkokäsittely kuului hänen mielestään lainsäätäjille, ei tuomioistuimille. Myöhemmin samana vuonna Hollannin korkein oikeus Rotterdamissa käsiteltiin lesboparin vastaavaa valitusta. Se hylättiin, mutta päätöksessä todettiin, ettei ollut välttämättä oikein tai kohtuullista, että samaa sukupuolta olevilta pareilta kiellettiin heteroseksuaalisessa aviosuhteessa elävien nauttimia laillisia oikeuksia.

Deventerin kaupunki päätti sallia homoseksuaalisten parisuhteiden rekisteröinnin 1991, ja saman vuoden kesäkuussa vihittiin ensimmäinen lesbopari. Monet muut kaupungit seurasivat esimerkkiä. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta valtakunnallisella tasolla. Loppuvuodesta 1993 Hollannin oikeusministeriö ilmoittikin valmis- televänsä lakiesitystä samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteen rekisteröinnistä. Kun paikallinen rekisteröinti on ilmoitusluonteisena lähinnä symbolinen, lakiesityksessä siihen sisältyy vastuu toisesta osapuolesta. Asia on kuitenkin vasta valmisteluvaiheessa. Lakiesitys lähti lausuntokierrokselle 1994 keväällä eikä laki astune voimaan ennen kuin aikaisintaan loppuvuodesta 1995. Homoparien

adoptio-oikeutta koskeva esitys on ollut esillä, mutta kristilliset painostusryhmät ovat suhtautuneet siihen hyvin torjuvasti.

Yhtenäisen, selkeän lain puuttuessa etujaan etsivät homoparit joutuvat Hollannissa tutustumaan varsinaiseen pykäläviidakkoon. Niinpä hollantilaisen ulkomaalaisella kumppanilla on oleskeluoikeus suhteen kestäessä, kunhan kumppanilla on riittävät tulot, kunhan parilla on asunto, ja kunhan ulkomaalaisella osapuolella on oma sairausvakuutus.

Suojaikäraja on Hollannissa 16 vuotta vuodesta 1971 lähtien riippumatta sukupuolesta tai seksuaalisesta suuntauksesta. Sitä ennen homomiesten suojikärajana oli ollut 21 vuotta ja heteroiden 18. Vuonna 1990 ikärajoja lievennettiin niin, että 12–15 -vuotiaaseen sekaantuminen on asianomistajarikos.

Tapa, jolla hollantilainen yhteiskunta toimii, ei kovin herkästi avaudu ulkomaalaiselle. Valtio pyrkii olemaan sekaantumatta kansalaisten perhe-elämään, ja antaa monien eri arvoja noudattavien yhteisöjen toimia omalla tavallaan. Hollantilaiset lesbo- ja homojärjestöt nauttivat huomattavaa julkista tukea. Niiden kirjo onkin valtava. Hollannissa toimii erilaisia ryhmiä kaikkialla ay-liikkeen ja poliittisten puolueiden homoryhmittymistä urheiluseuroihin. Lesbojen panos homoliikkeen kansalliseen ja kansainväliseen toimintaan on voimakkaampaa kuin ehkä missään muualla Euroopassa.

Belgia

EU:n isäntämaaksi Belgia on yllättävän takapajuinen, mitä tulee homoseksuaalin kansanosan asemaan. Homoseksuaalisuuden kriminalisoivia lakipykälä ei ole ollut olemassa Ranskan vallankumouksen jälkeen, sen enempää kuin naapurimaissa Hollannissa ja Ranskassakaan. Maan käytäntö muistuttaakin jossain määrin tilannetta näissä maissa.

Pohjois-Belgiassa, missä puhutaan flaamia, asenneilmasto on melko samanlainen kuin Hollannissa. Poliittisia painostusryhmiä on

paljon, ja järjestötoiminta vilkasta. Ranskankielisessä Etelä-Belgiassa, myöskin pääkaupungissa Brysselissä, asenteet ovat jossain määrin ahtaammat ja homoseksuaalien oma toiminta hajanaisempaa.

Poliittiset puolueet ovat ilmaisseet tukensa homojen ja lesbojen oikeuksien turvaamiseksi lainsäädännöllisin keinoin, mutta esitykset syrjintäsuojalaeiksi ovat olleet juuttuneina lainsäädäntökoneiston rattaisiin jo vuodesta 1985. Syrjintäsuojan tarpeesta kertovat monet esimerkit viranomaisten mielivallasta. Poliisi katsoo voivansa kuunnella homojärjestöjen puhelimia käyttäen tekosyynä prostituution ehkäisemistä. Belgia ei Ranskan ja Hollannin tavoin myönnä oleskelulupaa homoparin ulkomaalaiselle osapuolelle.

Vuonna 1981 herätti kansainvälistä huomiota lesbo-opettajan erottaminen eteläbelgialaisen kaupungin koulusta. Erotettu Eliane Morissens oli esiintynyt Belgian televisiossa ja kertonut ohjelmassa, miten lesbous oli haitannut hänen urakehitystään, mistä työnantaja ei pitänyt. Euroopan ihmisoikeustoimikunta hylkäsi kuitenkin Morissensin sille esittämän vetoomuksen, koska se katsoi että opettajan asemassa olevalla henkilöllä on erityinen velvoitus olla hienotunteinen. Erotettu opettaja ryhtyi protestiksi nälkälakkoon, ja hänelle kerättiin tukea myös Suomessa.

Enemmistö belgialaisista kannattaa kuitenkin homoseksuaalien kansalaisoikeuksia. Homoparien asema on kohentunut käytännössä mm. sosiaalieläin ulottamisena koskemaan homoseksuaalin työntekijän kumppania useiden yritysten, mm. Belgian puhelin- ja postilaitoksen toimesta.

Luxemburg

Pienen Luxemburgin homoyhteisö viettää hiljaiseloa naapurimaihinsa verrattuna melko ahtaassa asenneilmastossa. Miesten välinen homoseksuaalisuus on ollut sallittua vuodesta 1792, mutta vain vajaa puolet väestöstä kannattaa homoseksuaalien oikeuksien kohentamista. Asenteet ovat hiukan lieventyneet viime vuosina.

Suojaikärajana oli 14 vuotta vuoteen 1971 saakka, jolloin miesten väliseksi suojaiäksi säädettiin 18 vuotta. Tämä homosuhteiden erityiskohtelu kumottiin vasta 1992, kun yleiseksi suojaiäksi säädettiin 16 vuotta.

Italia

Katolisen kirkon ja Vatikaanin vanhoillisten seksuaalipoliittisten kannanottojen vaikutus on kaikista Euroopan maista voimakkaimmillaan Italiassa. Homoseksuaalisten tekojen perinteinen, kirkon edellyttämä rangaistavuus poistui jo 1792 monien Italian osien lainsäädännöstä, ja yhdistetyssä Italiassa koko maasta 1889. Silti homoseksuaalisia tekoja on rankaistu jopa vankeudella yleistä säädylisyyttä koskevien pykälien nojalla. Näitä pykäläiä loukkaavaksi käytökseksi voidaan etenkin vanhoillisessa Etelä-Italiassa katsoa suuteleminen julkisella paikalla, mikäli suuteelijat ovat samaa sukupuolta.

Euroopan Parlamentin 1994 antamat suositukset homoseksuaalien tasaveroisesta kohtelusta ovat Italiassa törmänneet kirkon jyrkän kielteisiin kannanottoihin. Vatikaani vastustaa kaikkien sellaisten yhteiselämän muotojen tunnustamista, jotka rikkovat avioliiton sakramentin sellaisena kuin kirkko opettaa. Kun heteroseksuaaliset avoliitot ja avioero ovat kirkon näkemyksen mukaan syntiä, ei homopareilla luonnollisesti ole toivoakaan paavillisesta hyväksynnästä.

Näihin näkemyksiin yhtyy italialaisista poliittisista puolueista mm. kristillisdemokraattinen puolue. Erityisen voimakkaan tuomitsevia näkemyksiä esitetään uusfasistien piirissä. Monet viimeksimainitun puolueen edustajat ovat viime aikoina herättäneet kohua rajuilla homovastaisilla kannanotoillaan. Lombardialainen Francesco Tofoni vastustaa mm. homoseksuaalien järjestötoimintaa ja EU:n heidän oikeuksiaan koskevia suosituksia. Homoseksuaalinen julkikäyttäytyminen aiheuttaa hänen mukaansa sosiaalista sekasortoa. Vielä pidemmälle meni Euroopan Parlamentin vaaleissa ehdokkaana

ollut uusfasisti Buscaroli, jonka mielestä: "He [homot] viettävät hirveää elämää. Minä sulkin heidät kaikki keskitysleireihin lopuiäkseen."

Italian laki ei anna tällä hetkellä mitään mahdollisuuksia samaa sukupuolta olevien pariin suhteen rekisteröimiselle. Heidä ja muita yhdessäasuvia koskevat kuitenkin 1989 annetut ohjeet yhdessä asuvien henkilöiden kunnallisesta rekisteröinnistä yhteistaloudeksi. Samana vuonna Bolognassa sovellettiin näitä ohjeita kaupungin asuntopolitiikkaan siten että samaa sukupuolta olevia pareja voitiin kohdella samoin kuin muitakin.

Suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on Italiassa varautunutta. Perheinstituutio on voimakas. Monet homoseksuaalit menevät heteroavioliittoon ja elävät kaksoiselämää sen suojissa.

Erot vapaamielisemmän Pohjois-Italian ja vanhoillisen Etelästä välillä ovat selvät. Suurin osa homoseksuaalien melko hajanaisesta järjestötoiminnasta löytyy pohjoisesta. Maan perhekeskeisyys merkitsee miehen ja naisen roolien voimakasta erillisyyttä, mistä seuraa, että lesbot toimivat Italiassa lähes täysin erillään homomiesten järjestöistä. Lesbotoiminta on suomalaisittain katsottuna erittäin teoreettista ja naisliikkeeseen suuntautunutta.

Iso-Britannia

Yhdessäkään toisessa Länsi-Euroopan maassa lakeja ei sovelleta homoseksuaalisiin tekoihin yhtä ankarasti kuin Isossa-Britanniassa. Miesten väliset homoseksuaaliset teot kokonaan kieltänyt laki muutettiin 1967, mutta homomiesten saamat tuomiot eivät lainkaan vähentyneet, vaan päin vastoin lisääntyivät viranomaisien löytäessä uusia pykälä ja määräyksiä, joilla kieltä voitiin korvata.

Englannin hylätessä 1500-luvulla katolisen kirkon maallinen valta oli säättänyt 1533 kuolemantuomion homoseksuaalisista yhdynnöistä. Se oli voimassa vuoteen 1861, jolloin se lievennettiin vankeusrangaistukseksi, jonka pituus vaihteli 10 vuodesta elinkautiseen.

1800-luvun alun joinakin vuosina hirressä roikkui enemmän homoseksuaaleja kuin murhaajia.

Vuonna 1885 lakia laajennettiin nk. Labouchère-uudistuksella käsittämään kaikki miesten keskinäiset homoseksuaaliset teot. Tunnetuin lain perusteella tuomittu britti oli kirjailija Oscar Wilde 1895. Vuonna 1918 lakiin yritettiin lisätä naisten väliset homoseksuaaliset teot, mutta parlamentin ylähuone hylkäsi lakiesityksen, koska naiset olivat "luonnostaan viattomia".

Kirjailija Edward Carpenter oli perustanut 1914 yhdessä seksologi Havelock Ellisin kanssa yhdistyksen The British Society for the Study of Sex Psychology. Sen toimintaideat olivat samoja kuin Magnus Hirschfeldin saksalaisen WHK:n. Monelle britille Ellisin teokset olivat pitkään ainoa homoseksuaalisuutta käsittelevän tiedon lähde.

1950-luvulla homomiehiä alettiin vainota systemaattisesti. Viranomaiset ottivat käyttöön joukon lakipykäliä, joita tulkittiin tahallaan homokiehteisesti. 1898 säädetty laki oli pyrkinyt rajoittamaan heteroseksuaalista prostituutiota kieltämällä mieshenkilöitä hakemasta kontakteja 'moraalittomiin tarkoituksiin' julkisella paikalla. Tätä ryhdyttiin soveltamaan homosuhteita etsiviin miehiin. Viranomaisten tulkinnan mukaan oli rikollinen 'salahanke' olla ilmiantamatta homoja. Vuonna 1953 John Montagu sai vankeustuomion laiminlyötyään 'ilmiantovelvollisuutensa'. Tapaus nostatti julkisen kohun, jonka tuloksena asetettu Wolfendenin komitea suositti 1957 aikuisten miesten välisen homoseksuaalisuuden rangaistavuuden poistamista.

Brittiläiset lainsäätäjät varautuivat homolain muutokseen tarkistamalla 1956 seksuaalirikoslain muita pykäliä siten, että niitä voitiin tarvittaessa soveltaa homomiehiin jatkossakin. Miesten väliset homoseksuaaliset teot sallittiin Englannissa ja Walesissa 1967 (Skotlannissa 1980 ja Pohjois-Irlannissa 1982), edellyttäen, että molemmat osapuolet olivat yli 21-vuotiaita ja että teko, johon nämä yksissä tuumin ryhtyivät, tapahtui kahden kesken yksityiskodissa. Kyseessä saattoi olla joko 'buggery' (anaaliyhdyntä) tai 'indecency'

(muu homosekssi). Lainmuutos ei koskenut armeijaa eikä Britannian kauppalaivastoa.

Vuoden 1956 seksuaalirikoslaki kieltää erikseen miesten väliset 'säädyttömät teot' mikäli ne eivät täytä edellä kuvattuja ehtoja. Niinpä vuonna 1991 Epsomin metsään tehdyssä ratsiassa pidätettiin kolmisenkymmentä lainrikkojaa, jotka saivat tuntevan sakkorangaistuksen. Vuonna 1982 poliisi tunkeutui yksityiskotiin keskeyttäen meneillään olevat syntymäpäiväjuhlat. Ratsiaa perusteltiin oletuksella, että yläkerran makuuhuoneessa harjoitettiin seksiä samaan aikaan kun talossa oli väkeä, joten kyseessä ei ollut 'kahdenkeskeinen' teko.

Vuoden 1956 lain muut kohdat kieltävät mm. homoseksuaalisiin tekoihin houkuttelun (soliciting) ja niihin rohkaisemisen ja avunannon (procuring). Erään viranomaistulkinnan mukaan tämä tekisi homokontaktien solmimisen täysin mahdottomaksi, kun homomiehet eivät voisi laillisesti ehdottaa toisilleen seksuaalista kanssakäymistä elleivät tunne toisiaan jo ennestään ja ole valmiiksi kahdestaan jomman kumman yksityisasunnossa!

Avunantokielto on ollut erityinen kompastuskivi järjestöille, jotka ovat jakaneet esimerkiksi turvaseksiä koskevaa tietoa alle 21-vuotiaille homomiehille. Viranomaisten näkemyksen mukaan tällainen ennaltaehkäisevä valistustoiminta on ollut rikollista homoseksiiin yllyttämistä.

Seksuaalirikoslain ohella Ison-Britannian eri hallinnollisten tasojen säädöksistä ja määräyksistä löytyy suunnaton määrä yleistä järjestystä ja säädyllisyyttä koskevia kohtia. Britannian rautateiden säännökset kieltävät 'säädyttömän käytöksen' rautatieasemilla. Tämä johti yhteensä 226 homomiehen pidättämiseen vuonna 1989. Vuoden 1986 lakia yleisestä järjestyksestä on jalkapallohuligaanien lisäksi sovellettu homomiehiin. Vuonna 1988 kaksi 19-vuotiasta hinttiä tuomittiin sen perusteella sakkoihin heidän suudeltuaan toisiaan julkisella paikalla.

Peter Tatchell on tehnyt vertailevan selvityksen homomiesten kohtelusta vuoden 1989 rikostilastojen perusteella. Homotuomioita

annettiin kyseisenä vuonna noin 3 000. Tatchellin mukaan homomiesten 'säädöttömistä teoista' 1989 saamat tuomiot olivat nelinkertaistuneet vuoteen 1966 verrattuna, jolloin ko. teot olivat vielä kokonaan lailla kiellettyjä. Vuodesta 1985 lähtien tuomiot olivat yli kaksinkertaistuneet. Lisäksi tilastot osoittivat, että poliisi oli paneutunut erityisellä tarmolla homotapauksiin, joiden kohdalla 'rikosten' selvittämisen prosentti oli 97%. Kun 13% prosenttia seksuaalirikoksista syytetyistä oli homomiehiä, niin heitä oli 30% niiden perusteella tuomituista. Alaikäisiin (16–20 vuotiaisiin) 'poikiin' sekaantumisesta tuomittiin selvästi ankarammin kuin alaikäisiin (alle 16-vuotiaisiin tyttöihin) sekaantumisesta.

Joissakin Ison-Britannian itsehallinnollisissa osissa miesten väliset homoseksuaaliset teot olivat kiellettyjä viime vuosiin saakka. Kanaalin saarista Guernsey lievensi kieltoa 1983 ja Jersey 1990 emämaan tasolle. Isoon-Britanniaan kuuluvassa Gibraltarissa 18 vuotta täyttäneiden miesten väliset homoseksuaaliset teot sallittiin 1992.

Man-saaren lainmuutos tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman nykyeurooppalaisiin lainmuutosmekanismeihin. Saaren päättävä elin oli vuonna 1991 äänestänyt miesten väliset homoseksuaaliset teot täysin kieltävän lain lieventämistä vastaan. Tämän jälkeen syntyneessä keskustelussa oli ollut esillä mahdollisuus, että koska laki on ristiriidassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen kanssa, Iso-Britannia, joka vastaa Man-saaren kansainvälisistä suhteista, joutuisi puuttumaan Man-saaren sisäisiin asioihin lain muuttamiseksi. Tässä tilanteessa Man-saaren lainsäätäjille ei jäänyt juuri muuta mahdollisuutta kuin tuoda lakiesitys uuteen käsittelyyn, jossa se menikin lävitse toukokuussa 1992.

Skotlannin viranomaiset ovat ottaneet lakipykäliä lievemmän kannan homomiesten suojaikärajoihin. Skotlannin korkein oikeusviranomainen lupasi, että 16–20 -vuotiaita homomiehiä kohdeltaisiin samoin kuin 21 vuotta täyttäneitä. Ikärajaa ei kuitenkaan ole alennettu.

Näistä pienistä edistysaskelista huolimatta homoseksuaalien

kansalaisten asema on monin tavoin vaikeutunut Isossa-Britanniassa. Keskeisin taka-askel on ollut Thatcherin pääministerikaudella 1988 säädetyin paikallishallintokin (Local Government Act) pykälä 28. Se kieltää paikallisviranomaisia 'tarkoituksella edistämästä homoseksuaalisuutta' tai sellaista kouluopetusta joka esittäisi 'homoseksuaalisuuden hyväksyttävänä perhesuhdetta jäljittelevänä elämäntapana'.

Ison-Britannian lainsäädännössä ei ole mitään sellaista pykälää, joka takaisi suojan homoseksuaalisen suuntauksen perusteella tapahtuvaa syrjintää vastaan. Homon ja lesbon voi erottaa työstä ilman mitään seuraamuksia, ja homoseksuaaleja saa vapaasti herjata ja nimitellä julkisessa sanassa. Vihamielinen ilmapiiri heijastuu homomiehiin ja lesboihin suuntautuneena avoimena väkivaltana. Vuosina 1986–91 murhattiin ainakin 70 homoiksi tiedettyä miestä.

Viranomaiset tekevät kaikkensa suojellakseen kansalaisia muualta maailmasta tulevilta vaikutteilta. Vuoden 1876 tullilaki antaa tulliviranomaisille vapaat kädet takavarikoida samaa ulkomaista homokirjallisuutta, jota muualla Länsi-Euroopassa myydään vapaasti. Lakia on sovellettu moneen otteeseen.

Englannin kohtuuttoman korkeaa 21 vuoden ikärajaa alennettiin helmikuussa 1994. Alkuperäisen lakiesityksen mukaan, jota monet asiantuntijajärjestöt tukivat, suojaikäraja olisi yhtenäistetty kaikille samaan 16 vuoteen. Konservatiiviset poliitikot eivät kuitenkaan uskaltaneet tukea näin rajua muutosta, vaan lakiesitys hävisi äänestyksen 280–307. 18 vuoden ikärajaa koskeva, homojärjestöjen vesittyneenä tuomitsema kompromissiesitys meni lopulta läpi seuraavassa äänestyksessä.

Myös armeijaa ja kauppalaivastoa koskevaa seksuaalirikoslakia lievennettiin 1994. Homoseksuaalisuus on näissä edelleen erottamisperuste, mutta ei varsinainen rikos.

Muihin Euroopan maihin verrattuna Isossa-Britanniassa on valtava määrä näkyvää homojen ja lesbojen toimintaa. Se on ollut perinteisesti hyvin rönsyilevää ja pirstoutunutta. Vuonna 1988 voimaan tullut pykälä 28 on kuitenkin synnyttänyt laajoja rintamia, jotka ovat työskennelleet yhteisten poliittisten tavoitteiden asettami-

seksi. Muiden Euroopan maiden esimerkki alkaa saada yhä enemmän painoa eristäytyneessä ja perinteisesti itseriittoisessa Isossa-Britanniassa.

Irlanti

Irlannin historiaa raskauttaa kaksinkertainen maallisen ja hengellisen ahdasmielisyyden taakka. Kun homoseksuaaliset teot olivat sallittuja niissä Euroopan katolisissa maissa, joissa Code Napoleon omaksuttiin, Irlanti oli katolisuudesta 1533 irtautuneen Englannin maallisen vallan alainen. Miesten homoseksuaalisista yhdynnöistä Englannissa langetettu kuolemantuomio koski vuodesta 1631 lähtien myös Irlantia. Sama anglikaaninen piispa, joka oli poliittisista syistä vaatinut lain ulottamista Irlantiin, oli kumppaneineen ensimmäinen sen nojalla Irlannissa tuomittu ja hirtetty lainrikkokoj.

Englannin 1800-luvun lainmuutokset ulottuivat myös Irlantiin. 1861 kuolemantuomio lievennettiin vankeusrangaistukseksi, mutta 1885 lakia laajennettiin käsittämään kaikki miesten väliset homoseksuaaliset teot. Britannian vuoden 1967 lainmuutos, joka salli tietyn edellytyksin yli 21-vuotiaiden miesten väliset homoseksuaaliset teot, ei tietenkään enää koskenut itsenäistä Irlannin tasavaltaa.

Irlannin homoliike käynnistettiin 1970-luvulla mahdottomalta näyttäneessä tilanteessa. Muita tapaamispaikkoja ei ollut kuin puistot ja yleiset käymälät. Katolinen kirkko kielsi monia sellaisia kansalaisten seksuaalielämään liittyviä oikeuksia, jotka muualla Euroopassa luettiin yksityisasioiksi. Homojärjestön ensimmäisiin tehtäviin kuuluikin tarjota homoseksuaaleille edes jonkinlainen tapaamispaikka. Lainmuutokseen tähtäävä toiminta oli alusta pitäen hyvin mieskeskeistä, sillä laki ei tunnustanut lesbojen olemassaoloa millään tavalla.

Irlantilaiset homoaktivistit valitsivat 1970-luvun lopulla toimintatavan, joka on tuottanut tulosta hitaasti, mutta lopulta kadehdittavan varmasti. David Norris, josta myöhemmin tuli senaattori (ylä-

huoneen jäsen), nosti Irlannin valtiota vastaan muodollisen kanteen. Syytekirjelmässä todettiin rikoslain homoja koskevien pykälien olevan ristiriidassa Irlannin perustuslain kanssa, joka turvaa yksilön oikeudet. Norrisin kanteen mukaan rikoslain kyseiset kohdat olivat siis muuttuneet pätemättömiksi vuonna 1937, jolloin Irlannin perustuslaki astui voimaan.

Norrisin kanne hylättiin Irlannin eri oikeusasteissa, jolloin hän sai mahdollisuuden kansallisen valitustien noustua pystyyn jättää asiansa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaistavaksi. Norrisin vetoomuskirjelmässä todettiin, että Irlannin rikoslaki rikkoii Euroopan ihmisoikeussopimuksen pykälää 8, jossa kansalaiselle taataan yksityisyyden suoja. Irlannin valtio kiisti, että lakia olisi käytännössä sovellettu. Syytteitä ei tosiaankaan ollut nostettu sen perusteella sitten vuoden 1974. Norrisin asianajajana koko monivuotisen prosessin kestäessä toiminut Mary Robinson (Irlannin nykyinen presidentti) pystyi kuitenkin osoittamaan väitteen pätemättömäksi. Hän löysi ennakkotapauksia, joissa viranomaiset olivat uhkailleet avioero-oikeudenkäyntien homoseksuaaleja todistajia. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ratkaisi tapauksen niukalla äänten enemmistöllä Norrisin hyväksi, määräten Irlannin valtion poistamaan homoseksuaalisten tekojen rangaistavuuden lainsäädännöstään.

Vuonna 1989 Irlannissa hyväksyttiin laki, joka kieltää vihanlietsonnan "rodun, ihonvärin, kansallisuuden, uskonnon, etnisen tai kansallisen alkuperän, mustalaisyhteisöön kuulumisen tai sukupuolisen suuntautumisen perusteella". Viimeksimainittu lisäys oli David Norrisin ansiota. Samasta vuodesta lähtien homoseksuaaleja ei saa syrjiä valtion viroissa.

Irlannin hallitus valmisti seksuaalirikoskin muutosta hitaasti. Kun Mary Robinson valittiin presidentiksi 1990, hallitus joutui myöntämään, että maan yleinen mielipide oli kypsä lainmuutokselle. Esillä oli eri vaihtoehtoja, joista joissakin laki olisi muutettu Ison-Britannian lain kanssa yhdenmukaiseksi siten, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen pelkät vähimmäisvaatimukset olisivat täyttyneet.

Irlannin lainmuutoskomitean 1990 ilmestyneessä lasten seksuaalista ahdistelua käsitelleessä raportissa suositeltiin, että homo- ja heteroseksuaaliset suojaikärajat asetettaisiin samoiksi. Tämä vaikutti siihen, että lainmuutoksen viimeisissä käsittelyvaiheissa erillisistä ikärajoista päätettiin luopua.

Oma näkyvä merkityksensä oli presidentti Robinsonin joulukuussa 1992 lesbo- ja homojärjestöjen edustajille järjestämällä virallisella vastaanotolla, joka herätti laajaa huomiota tiedotusvälineissä.

Seksuaalirikoslaki, jonka Irlannin alahuone ja senaatti hyväksyivät äänestyksittä kesäkuussa 1993 ja joka astui voimaan presidentin allekirjoituksella 7. heinäkuuta, ei mitenkään erottele homo- ja heteroseksuaalisia tekoja. Suojaikäraja yhdynnälle on kaikille sama 17 vuotta, eikä laki aseta mitään erityisehtoja sukupuolisen suuntautuneisuuden perusteella.

Takapajuinen Irlannin nopeaan tahtiin ottamat muutosaskeleet tuntuvat hätkähdyttäviltä, mutta lisää uudistuksia on odotettavissa. Hallitus valmistelee jo laajaa syrjintäsuojalakia ja erityistä työelämän erottamissuojaa, joka kattaisi homoseksuaalisuuden. Seksuaalisuudesta puhuminen on katolisessa Irlannissa kuitenkin vielä hankalaa, eikä homoseksuaalisuudesta tiedottaminen ole kovin vapaata. Lesbojen oikeuksissa on paljon toivomisen varaa mitä tulee erityisesti lasten hankkimiseen, huoltajuuskysymyksiin ja adoptioon, jotka Irlannissa kuuluvat katolisen kirkon hallitseman vanhoillisen perhepolitiikan piiriin.

Irlanti on Euroopan maista se, joka on hyötynyt ehkä kaikkein eniten Euroopan Yhteisön jäsenyydestä ja eurooppalaisista ihmisoi-keussopimuksista. Niiden mullistava vaikutus irlantilaisten homojen ja lesbojen arkipäivään on kiistaton.

Tanska

Tanskassa on työskennelty vuosikymmeniä homoseksuaalien oikeuksien kohentamiseksi. Saksan varhaisen homoliikkeen esimerkki vaikutti Tanskassa hyvin voimakkaana. Kun uudistustyö katkesi Saksassa Hitlerin valtaannousuun, se tuotti Tanskassa tulosta 1930 kun homoseksuaalisten tekojen rangaistavuus kumottiin.

Vuonna 1948 perustettiin F-48 (nykyään LBL), homoseksuaalien tasaveroisia oikeuksia alusta pitäen näkyvästi ajanut järjestö. Sen perustajajäseniin kuulunut Axel Axgil ja hänen kumppaninsa olivat ensimmäinen Tanskassa virallisesti rekisteröity homopari 1989. Axgil oli toiminut samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteen tunnustamisen puolesta kokonaiset 41 vuotta.

Tanska on ensimmäinen maa maailmassa, joka on virallisesti tunnustanut lesbo- ja homosuhteet ja myöntänyt niille monia tähän saakka heteroavioliitolle varattuja etuja ja oikeuksia. Asiaa oli valmisteltu 1960-luvulta saakka. Jo vuonna 1968 sosialistinen kansanpuolue ehdotti avioliittolain radikaalia uudistamista siten, että se olisi ulotettu käsittämään suuren joukon erilaisia yhdessäelämisen muotoja. Tuloksena oli asiaa pohtivan komitean nimittäminen, joka hylkäsi ehdotuksen liian rohkeana 1973.

Samaan aikaan homoliike oli ehtinyt muuttaa omaa kantaansa radikaalimmaksi. Heteroavioliittoa ei enää 1970-luvulla pidettykään ihanteena, johon tulisi pyrkiä. Etenkin voimakkaan feministinen lesboliike suhtautui ajatukseen avioliitosta hyvin torjuvasti.

Tanskan avioliittolain uudistusta valmistellut komitea ilmoitti mietinnössään 1981, ettei se aikonut esittää mitään kattavampia järjestelyjä homo- ja lesbosuhteiden varalle, vaan ainoastaan tarkennuksia yksittäisiin lakipykäliin. LBL sai tästä aiheen tehdä oman vaihtoehtoisen lakiesityksensä. Sen valmistelutyön yhteydessä ilmeni, että perinteinen heteroavioliitto vaikutti yli sataan eri lakipykälään. LBL:n esityksessä ei vaadittu avioliittoa, vaan lesbo- ja homosuhteiden järjestämistä niin, että ne nauttisivat yhtäläisiä lain tarjoamia etuja.

Vuonna 1984 Tanskassa asetettiin komitea tutkimaan "homoseksuaalien sosiaalisia elinolosuhteita". Sen malli oli peräisin Ruotsista, missä vastaava komitea oli istunut kokonaiset 7 vuotta. Yhtenä tuloksena komitean työstä oli 1987 säädetty laki, joka ulotti syrjintäsuojalain kieltämään syrjinnän ja vihanlietsonnan mm. seksuaalisen suuntautuneisuuden perusteella. Edellisenä vuonna homo- ja lesboparit olivat saaneet oikeuden periä toinen toisensa.

Komitean enemmistö suhtautui kuitenkin torjuvasti LBL:n esitykseen samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteen rekisteröinnistä. Kun esityksestä äänestettiin Tanskan parlamentissa, enemmistö kansanedustajista äänesti toukokuussa 1989 rekisteröinnin puolesta vastoin komitean kantaa.

Rekisteröidyt homoseksuaalit parit nauttivat lain mukaan heteroavioparien kanssa samoja oikeuksia, mitä tulee perimysoikeuteen, tuloverotukseen, omaisuuteen, elatukseen ja eläkkeisiin. Sen sijaan oikeuksiin ei sisälly oikeus adoptoida lapsia. Niinpä esimerkiksi toisen kumppanin lapset eivät voi olla rekisteröidyn parin yhteisiä. Rekisteröidyn suhteen toinen osapuoli voi olla ulkomaalainen, mutta suhdetta ei tunnusteta Tanskan rajojen ulkopuolella, joten sen rekisteröintikin on mahdollinen vain Tanskassa.

Lokakuusta 1989 alkuvuoteen 1994 mennessä noin 3 000 paria oli rekisteröinyt suhteensa. Suurin osa näistä oli homopareja. Lesbojen enemmistön kanta rekisteröityyn parisuhteeseen on säilynyt varautuneena. Muiden oikeus rekisteröitymiseen hyväksytään, mutta oman suhteen osalta se koetaan liiaksi naista alistavan heteroavioliiton kaltaiseksi. Rekisteröidyistä enemmistö oli naisia vain yli 70-vuotiaiden ikäryhmässä.

Miksi laki homo- ja lesbosuhteiden rekisteröinnistä toteutui ensin Tanskassa, eikä esimerkiksi Hollannissa, missä lainmuutos on jo pitkään ollut vireillä? Syynä voivat olla erot naisen asemassa. Hollannissa vaimon taloudellinen ja sosiaaliturva on voimakkaasti sidoksissa avioliittoon. Lainvalmistelun ehkä vaikein kysymys onkin siellä ollut homo- ja lesboparien aseman määrittely taloudellisena yksikkönä. Tanskassa, missä naimisissa oleva nainen on itsellisem-

pi, myös rekisteröidyn parisuhteen taloudelliset seuraukset on ollut helpompi muotoilla ja hyväksyä.

Autonomisina Tanskaan kuuluvat Grönlanti ja Färsaaret eivät kuulu rekisteröintilain piiriin. Grönlannin sosiaaliministerin Henriette Rasmussenin YK:n perhevuoden kunniaksi tekemästä aloitteesta lainmuutos toteutui siellä 1994.

Tanskaa voidaan pitää eräänlaisena homo- ja lesboparatiisina, jos sen tilannetta verrataan muihin valtioihin. Edistysaskeleet eivät kuitenkaan ole olleet nopeita, vaan ovat edellyttäneet valtavan sitkeää poliittista vaikuttamista. Kaikkea ei kuitenkaan ole saavutettu. Elämä tanskalaisessa pikkukylässä avoimena homona tai lesbona on lähes yhtä vaikeaa kuin muuallakin. Adoptio-oikeus ja lesbojen oikeus keinohedelmöitykseen ovat ratkaisematta. Tanskan homoliike kamppailee vakavissa taloudellisissa vaikeuksia julkisen tuen leikkauksien ja lyhytnäköisen taloudenhoidon takia.

Kreikka

Antiikin Kreikan poikarakkaus ja Sapfon runous ovat nyky-Kreikassa unohtunutta historiaa. Kreikkalainen yhteiskunta on patriarkaalis-homofobinen, vaikka erityisiä homoseksuaaliset teot kieltäviä lakeja ei olekaan. Vuonna 1987 suojaikärajat yhdenmukaistettiin viiteentoista vuoteen kaikille.

Samaan aikaan kun muissa Euroopan maissa homoliike esitti vaatimuksia poliitikoille ja sai osan niistä toteutumaan, Kreikassa elettiin vaikeita vuosia. Vuoden 1981 'kansanterveyden suojeluun' tähtäävä lakipykälä antoi poliisille tekosynn tehdä ratsioita homobareihin ja määrätä homomiehiä sukupuolitautitesteihin.

Vaikuttamismahdollisuuksien vähäisyyttä ja viranomaisten mielivaltaa kuvaa hyvin Amphi-lehden osakseen saama kohtelu. Monet miehet vastasivat lehdessä julkaistuihin naisten kirjeenvaihtoilmoituksiin. Toimitus julkaisi lyhyen vetoomuksen, jossa toivottiin, etteivät heteromiehet enää vastailisi naisten naisille lähettämiin

ilmoituksiin. Lehden päätoimittaja tuomittiin 1991 tästä 'kreikkalaisen miehuuden halventamisesta' viiden kuukauden vankeusrangaistukseen ja sakkoihin. Rikoslaita löytyi käyttökelpoinen pykälä, vaikka homoseksuaalisuudesta ei siinä mitään mainittukaan. Amphin julkaisema aineisto oli edellisen perusteella 'säädytöntä ja loukkaus vallitsevia arvoja kohtaan'.

Kreikassa 'homoseksuaalisuus' on ymmärretty maskuliinisen kunniansa menettäneen miehen alistumisena toisen miehen seksuaalisten tekojen kohteeksi. Aktiiviseen osapuoleen ei suhtauduta sen kummemmin, mutta passiivinen 'kohde' on perinteisesti yleisen halveksunnan kohde. Näkyvä homo- ja lesboyhteisö on ollut hyvin pieni kooltaan, ja monet harvoista julkisuudessa esiintyvistä aktivisteista ovat transvestiitteja ja lesboja. Muut pyrkivät hoitamaan homoseksuaalisen toimintansa yhteisön hyväksymän julkisivun varjossa.

Asenteiden toivotaan kuitenkin vähitellen muuttuvan länsimaisten elämänmallien muovatessa kreikkalaista, lähinnä kyläyhteisörakenteista elämäntapaa. Jo nyt tuntuisi näkyvän merkkejä asiallisemmasta viranomaiskohtelusta ja poliisiratsioiden vähenemisestä.

Espanja

Espanjan rikoslaki salli homoseksuaaliset teot 1822 osana vapaamielistä porvarillista valtiosääntöuudistusta. Yleiseksi suojaikärajaksi säädettiin 12 vuotta kaikille. Tämän jälkeen kahdet eri vallanpitäjät ovat ryhtyneet homovainoihin. Ensimmäinen sortojakso oli kenraali Primo de Riveran hallituskaudella 1923–30. Pidempi ja osin vielä nykytilanteeseen vaikuttanut jakso oli Francon diktatuuri 1939–75.

Espanjan sisällissota joka nosti Francon valtaan oli antanut esimakua suhtautumisesta homoseksuaaleihin. Teloitusryhmien uhreiksi joutui homoina tunnettuja miehiä, mm. runoilija Federico Garcia Lorca. Sisällissodan päätyttyä homoseksuaaliset teot olivat kylläkin sallittuja, mutta miesten välinen suojaikäraja nostettiin 23

vuoteen, ja homoseksuaaleja rangaistiin herkästi yleistä säädyllyisyyttä koskevien pykäliden nojalla. Nämä syrjivät pykälät kumottiin vasta 1978 samalla kun suojaikärajat palautettiin ennalleen 12 vuoteen.

Diktatuurin kausi jätti jälkensä nykyespanjalaiseen yhteiskuntaan. Suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on edelleen torjuvaa ja homoseksuaalien alakulttuuri hajanaista ja eristäytynyttä. Homojärjestöt eivät toimi sitoutumattomina painostusryhminä ja sosiaalisina tapaamispaikkoina kuten yleensä muualla on asian laita, vaan ne ovat kanavoineet toimintansa eri puolueiden sisälle. Espanjan poliittiseen perinteeseen kuuluu käsitys puolueiden kautta toimimisesta, ja suomalaisesta saattaakin tuntua hämmäntävältä että esimerkiksi tyypillinen espanjalainen lesboryhmä on puoluesitoutunut.

Lisäksi maan kulttuurinen hajanaisuus on estänyt kansallisen painostusverkoston muodostumisen. Barcelonassa ja Madridissa asuvalla homolla tai lesbolla ei välttämättä ole keskenään paljon yhteistä. Pikkuryhmien kirjo kattaa monta maakuntaa ja kieltä.

Asenneilmapiiri on lieventynyt viime vuosina, mutta silti vain vähemmistö espanjalaisista on valmis hyväksymään homoseksuaalien tasaveroiset oikeudet. Poliisi pidätti 1986 Madridissa kaksi naista lähes kahdeksi vuorokaudeksi vain koska he olivat suudelleet toisiaan julkisella paikalla. Vuonna 1992 Madridilainen kaupunginvaltuutettu kampanjoi paikallisen homokeskuksen sulkemiseksi.

Vuonna 1983 Espanjan hallitus aloitti homoseksuaalien oikeuksien selvitystyön, kun maan sosiaaliministeriön alaisuuteen perustettiin erityinen lesbo- ja homoasioiden elin. Aloitteen tähän teki vallassa ollut sosialistipuolue.

Euroopan neuvoston kannanotot homoseksuaalien oikeuksien turvaamisesta ovat jossain määrin vaikuttaneet Espanjan homopoliitiikkaan. Maan parlamentti antoi 1985 tukensa Neuvoston suositukselle homojen ja lesbojen tasa-arvoisesta kohtelusta. Espanjan perustuslaki turvaa toki kaikkien kansalaisten, siis myös homojen ja lesbojen yhdenveroisuuden lain edessä. Homojärjestöt ovat jo pitkään vaatineet erityisen syrjintäsuojalain säätämistä. Julkisuutta

saaneena esimerkkitapauksena on ollut Iberia-lentoyhtiön työntekijä, joka vaati miesystävälleen samoja henkilöstöetuja joita heterotyötoverien kumppanit nauttivat riippumatta siitä oliko kyseessä avio- tai avoliitto. Tapauksen käsittelyssä on vedottu perustuslain pykälään kansalaisten tasa-arvosta ja Euroopan Parlamentin suosituksiin homoseksuaalien ja heteroseksuaalien tasaveroisesta kohtelusta lain edessä.

Parisuhteen laillistamismahdollisuuksien ennakkotapaus syntyi Kataloniassa 1987, kun homoparilta evättiin siviilivihkimys. Katalonian korkein oikeusviranomainen totesi, että lakia tulisi muuttaa, jotta samaa sukupuolta olevat parit voisivat saada lailla turvatus aseman. Monet espanjalaiset pikkukaupungit ovatkin viime vuosina myöntäneet lesbo- ja homopareille mahdollisuuden rekisteröidä suhteensa epävirallisesti. Maan parlamentti on käsitellyt parisuhteiden virallistamista ainakin siten, että yhdessä asuvat saisivat joitakin nyt aviopareille varattuja etuja.

Portugali

Vaikka homoseksuaaliset teot tulivat Portugalissa lailliseksi jo 1852, maan asenneilmapiiri on ehkä Länsi-Euroopan homovihamielisin. Mennyt sotilasdiktatuurin aika ja katolisen kirkon kielteinen suhtautuminen homoseksuaalisuuteen näkyvät järjestäytyneen homotoiminnan lähes täydellisenä puuttumisena ja homoseksuaalisen elämänmuodon näkymättömyytenä.

Laki mainitsee homoseksuaalisuuden vain rikoslain artiklassa 222, jossa kielletään 'vallitsevan sukupuolimoraalin vastaiset teot' 18 vuotta täyttäneen ja alle 16-vuotiaan miehen kesken. Sanamuoto antaa viranomaisille runsaasti tulkinnanvaraa. Lisäksi asevelvollisuuslaeissa mainittua 'loukkaaviin tekoihin' syyllistyneiden sulke- mista asepalveluksesta on sovellettu nimenomaan homomiehiin.

EU :n jäsentarjokkaat

Itävalta

Natsivallan aikana Itävallassa tuli voimaan homoseksuaalisuuden täydellinen kieltö, joka koski sekä homomiehiä että lesboja. Homoseksuaalisia tekoja koskeva kieltö kumottiin samana vuonna kuin Suomessa, 1971. Yhä edelleen jäi voimaan kolme rikoslain homoseksuaalien oikeuksia rajoittavaa pykälää.

Itävallan rikoslain pykälä 220 kieltää homoseksuaalisten tekojen julkisen puolustamisen, edistämisen ja niihin kehottamisen, ja tuo mieleen Suomen rikoslain kehoituskieltopykälän. Homoseksuaalisten tekojen kuvailua voidaan pykälän nojalla kohdella pornografisena aineistona, mikä on estänyt mm. havainnollisen turvaseksimateriaalin levittämistä.

Rikoslain pykälässä 221 mennään vieläkin pidemmälle. Se kieltää sellaisten järjestöjen muodostamisen, jotka tukevat 'homoseksuaalista haureutta' ja aiheuttavat julkista pahennusta. Tällaiseen järjestöön kuuluminen on sekin kiellettyä. Rangaistus pykälien 220 ja 221 rikkomisesta on enintään kuusi kuukautta vankeutta.

Pykälä 209 asettaa homomiesten suojaikärajaksi 18 ja muiden (myös lesbosuhteiden) ikärajaksi 14 vuotta. Sitä vastaan nostettu valitus pykälän perustuslain vastaisuudesta hylättiin Itävallan perustuslakituomioistuimessa 1988.

Homoseksuaalien järjestö- ja julkaisutoiminta on siis periaatteessa lainvastaista. Käytännössä molemmat sallitaan, mutta viranomaiset voivat milloin tahansa halutessaan käyttää rikoslain sallimia rajoituksia ja rangaistuksia. Joitakin syytteitä onkin nostettu pykälän 220 nojalla, mutta yleensä ne on hylätty.

Näin ei käynyt 1990, kun HOSI Wien -järjestön julkaisusta

vastaavat aktivistit tuomittiin kehotuskiellon rikkomisesta. Syyte nostettiin siksi, että järjestön nuorten ryhmä oli 1988 toimittanut lehtiä kouluihin. Katolisessa perheliitossa pahennusta herättäneissä lehdissä oli mm. kerrottu tunnetuista homoseksuaaleista Itävallan historiassa: "Tiesittekö, että Beethoven ei rakastanut ainoastaan musiikkia, vaan myös veljenpoikaansa Karlia?" Oikeus ei tuominnut HOSI:n puheenjohtajalle vankeutta vaan ainoastaan takavarikoi lehdet, mikä on ristiriidassa sananvapauden periaatteen kanssa.

Itävallan rikoslain uudistus on ollut vireillä pitkään, ja sen muutos on antanut odotuttaa itseään yhtä kauan kuin Suomenkin. Maan oikeusministeriö jätti 1992 arvioitavaksi lakiluonnoksen, jossa pykälä 220 ja 221 esitettiin poistettaviksi mutta 209 jäisi edelleen voimaan. Jää nähtäväksi, millainen vaikutus Euroopan Parlamentin suosituksilla on EU:n jäsenyyden valinneen Itävallan lainsäätäjiin.

Ruotsi

Suomella ja Ruotsilla on kappale yhteistä lakihistoriaa. Vuoden 1734 rikoslaissa mainittiin vain eläimeen sekaantuminen, ei erikseen homoseksuaalisia tekoja.

Euroopan protestanttisissa maissa säädettiin 1800-luvun loppupuolella homoseksuaalisuuden kriminalisoivia lakeja, Ruotsissa vuonna 1864. Sekä miesten että naisten väliset homoseksuaaliset teot oli kielletty, vaikkakin käytännössä lakia sovellettiin vain miehiin. Vuosina 1921–1944 Ruotsissa asetettiin sen perusteella syytteeseen 935 miestä ja yksi nainen, joista 143 julistettiin syyntakeettomiksi 'mielisairaina'.

Saksan näkyvä homoliike ja homoseksuaalisuuden salliminen Tanskassa 1930 muokkasivat asenteita Ruotsissakin. Vuonna 1933 tehty ensimmäinen valtiopäiväaloite lain muuttamiseksi torjuttiin lainvalmistelukomiteassa, joka katsoi, että mahdolliset muutokset tehtäisiin vasta vähitellen osana rikoslain kokonaisuudistusta. Komitea antoi kuitenkin lausunnon, jonka mukaan kasvavaa nuorisoa tuli

varjella 'sopimattomilta vaikutteilta'. Lääkintöhallituksen edustajat puolestaan esittivät, että alle 20-vuotiaaseen henkilöön sekaantuja tulisi sijoittaa mielisairaalaan.

Kun lakia vihdoin muutettiin 1944, asiaa oli edeltänyt vuosia kestänyt kiistely homoseksuaalisten tekojen yhteiskunnalle edustamasta uhasta. Pelkoja lietsoi osaltaan pitkään istunut oikeusministeri Westman, joka oli itse homoseksuaali. Lainmuutosesitys saatiin luovutetuksi valtiopäiville vasta ministerin vaihduttua.

Ennen Ruotsin valtakunnallisen homoseksuaalien oikeuksia ajavan järjestön, RFSL:n perustamista 1950 yksi ainoa julkihomo, metallityöläinen Erik Thorsell, oli kampanjoinut luennoin ja lehtikirjoituksin homoseksuaalien oikeuksien puolesta. Uudella homojärjestöllä oli valtava työsarka. Koko 1950-luvun ajan ruotsalainen lehdistö ja viranomaiset kävivät kampanjaa 'homoliigoja' ja 'homoseksuaalien salaliittoja' vastaan. Kirjailija Vilhelm Moberg vaati kaikkien homomiesten eristämistä Gotlannin saarelle. Ajan ilmapiiri oli ankea ja tapaamispaikat vähissä.

Vuonna 1951 valtiopäiville esitettiin homoseksuaalisten tekojen suojaikärajan nostamista 18 vuodesta 21 vuoteen. Hanke törmäsi RFSL:n käynnistämään kampanjaan. Näkyvämpiä muutoksia alkoi syntyä vasta 1960-luvulla seksuaalipoliittisen ilmapiirin vapautuessa. RFSL alkoi jo 1968 levittää kouluihin asiallista tietoa homoseksuaalisuudesta. 1970-luvun alusta lähtien homoseksuaalien järjestötoiminta muuttui julkisemmaksi. Samalla vuosikymmenellä käynnistynyt homoseksuaalien vapautusviikko oli mallina myös suomalaiselle ulostulolle ja näkyvyydelle.

Ruotsi yhtenäisti suojaikärajansa 1978. Vuonna 1979 siitä tuli ensimmäinen maa maailmassa, joka poisti virallisesta sairausluokituksestaan kohdan 302. Muutosta vauhditti elokuussa 1979 järjestettyjen homovapautuspäivien aikana tapahtunut Ruotsin sosiaalihallituksen rakennuksen valtaus.

Samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhde rekisteröitiin Ruotsissa 1994, myöhemmin kuin Tanskassa ja Norjassa, vaikka asia olikin ollut pisimpään esillä juuri Ruotsissa. Valtiopäivät olivat

omaksuneet 1973 ponnien, jossa homoseksuaaliset parisuhteet todettiin "yhteiskunnan kannalta täysin hyväksyttäväksi yhdessäelämisen muodoksi." Vuosina 1978–86 työskennellyt komitea selvitti homoseksuaaleihin kohdistuvan syrjinnän poistamista. Se katsoi, että kaikkinaisen syrjivä erityiskohtelu tulisi poistaa laista, mutta että oikeus avioliittoon tulisi säilyttää vain heteroseksuaaleille kuuluvana.

Komitean työn tulokset näkyivät kahdessa 1987 hyväksytyssä laissa. Syrjintäsuojaa koskeva laki kieltää syrjinnän homoseksuaalisen suuntautuneisuuden perusteella julkisella ja yksityisellä sektorilla. Syrjintäsuoja koskee lähinnä tavaroiden ja palveluiden saatavuutta sekä erityisesti viranomaisten toimia. Laki homoseksuaalien henkilöiden yhdessäasumisesta (1988) rinnastaa samaa sukupuolta olevien henkilöiden suhteet heteroavoliitossa (sambo) eläviin koskien perimystä, omaisuutta ja verotusta.

Ruotsissa olisi luultavasti jätetty homo- ja lesbosuhteiden virallistaminen avoliitonomaisuuden tasolle ilman Tanskan ja Norjan esimerkkiä. Laki parisuhteen rekisteröinnistä hyväksyttiin 6. kesäkuuta 1994 äänin 171–141 (1 tyhjää, 32 poissa). Se astuu voimaan vuoden 1995 alussa ja muistuttaa monin tavoin naapurimaiden vastaavia lakeja. Rekisteröidyillä pareilla on muut avioparien oikeudet paitsi adoptio-oikeutta ja oikeutta sellaisiin etuihin, jotka ovat sukupuolisidonnaisia. Rekisteröidyillä lesbopareilla ei ole lain erikseen heteropareille varaamaa oikeutta keinohedelmöitykseen.

Kansalaisten edut ja oikeudet materialisoituvat hyvinkin yksityiskohtaisesti Ruotsin sosiaaliturvakeskeisessä yhteiskuntaihanteessa. Asenneilmastolla on kuitenkin tukahduttava puolensa. Perinteinen käsitys homoseksuaalisuudesta vikana, jota potevia tulee holhota ja varjella, elää Ruotsissa syvällä. Viranomaisten itselleen varaama oikeus HIV-positiivisten henkilöiden pakkoeristämiseen sekä homomiesten vaaralliseksi katsottujen tapaamispaikkojen (saunat ym.) pakkosulkeminen 1987 ilmentävät näitä asenteita.

Norja

Miesten väliset homoseksuaaliset teot sallittiin Norjassa niin myöhään kuin 1972. Siihen saakka ne oli niputettu samaan pykälään 213 elämiin sekaantumisen kanssa. Rangaistuksena pykälän rikkomisesta oli 1902 lähtien korkeintaan vuosi vankeutta. Vuosina 1842–1902 vieläkin ankarampana rangaistuksena oli ollut puolesta vuodesta kolmeen vuoteen vankeutta.

Vuonna 1978 ilmestyneessä teoksessa *Homofile, myter og virkelighet* eräs 73-vuotias homomies muistelee mennyttä arkipäivää:

"Olimme ypöyksi ongelmillemme. Emme uskaltaneet ilmaista kenellekään tunteuksiamme, — emme perheelle tai tuttavillemme. Työpaikalla olimme niin varovaisia kuin taisimme, ja ne joita kaikkein eniten pelkäsimme olivat toiset kaltaisemme. ... Olimme suojattomia, muilla oli laki käytettävissään, ja he hyödynsivät sitä annotta. Rahan kiristäminen oli tavallista, kun ensin oli uhattu kieliiä perheelle tai ilmiantaa poliisille. Nimettömien kirjeiden lähettäminen oli eräs käytetyistä keinoista. Skandaaleja syntyi herkästi. Poliisi ja lehdistö saivat asioista vihiä, ja homofiilien piti paeta paikkakunnalta. Monet joutuivat vankilaan, ja siellä olleelle kotiinpaluu ja inho jolla heidät kotona otettiin vastaan nitisti heidät hitaasti ja varmasti. Muutamat tekivät itsemurhan."

Tanska poisti aikuisten välisten homoseksuaalisten tekojen rangaistavuuden rikoslaistaan 1930 ja Ruotsi 1944. Myös Norjassa esitettiin 1953 samansuuntaista lakiuudistusta. Sen vastustajat Norjan Stortingetissä tekivät oman lakiesityksensä, jossa homoseksuaalien järjestöjä ja jopa tiedotustoimintaa vaadittiin kiellettäviksi. Aiheen tähän oli antanut Tanskan homojärjestön F-48:n sivuosaston (DNF-48, Den Norske F-48) perustaminen Osloon 1950. Vuonna 1954 pidetyn piispainkokouksen lausunnossa paheksuttiin kansainvälisen homoseksuaalisen turmeluksen leviämistä Norjaan. Lisäksi piispat vaativat homoseksuaalisten tekojen rangaistavuuden ulottamista koskemaan myös naisia.

Norjan rikoslain uudistus 1972 (vuotta myöhemmin kuin Suomessa) oli vaatinut seitsemän vuotta kestäneen kivikkoisen painostustyön. Päivälehdet saattoivat vielä 1970-luvun alussa kieltäytyä julkaisemasta homojärjestöjen kokouskutsuja vedoten ilmoittajatahon 'epäilyttävyyteen'. Stortinget aikoi alun perin hyväksyä vuoden 1953 lakiehdotuksen tyyppisen uudistuksen, missä homoseksuaalisten tekojen suojaikäraja olisi ollut 18 vuotta ja heteroseksuaalisten 16 vuotta. DNF-48 julkaisi norjankielisenä hollantilaisen Speijerin raportin, jossa ikärajojen perusteena oleva ns. viettelyteoria kumotaan hyvin vakuuttavasti. Tämä vaikutti ratkaisevasti siihen, ettei vuoden 1972 lakiuudistukseen sisällytetty erillistä korkeampaa suojaikärajaa homoseksuaaleille.

Lainmuutos- ja valistustyö etenivät Norjassa yllättävän tehokkaasti kerran vauhtiin päästyään. Tunnetun kristityn norjalaisen oikeistopoliitikon, Wenche Lowzowin julkinen ulostulo juuri ennen vuoden 1979 kunnallisvaaleja vaikutti epäilemättä asenteisiin. Lowzow ennakoi tulevaa lainmuutosta *Aftenposten*-lehdelle tuolloin antamassaan haastattelussa:

"Homoseksuaalien ei saisi antaa solmia avioliittoa," tuumii Wenche Lowzow, "sillä silloin syrjisimme ihmisiä, jotka eivät ole löytäneet itselleen elämänkumppania. Mutta sen sijaan voitaisiin suhde siunata kirkossa." [*SETA* 1/1980]

Norja hyväksyi 1981 ensimmäisenä maana maailmassa lain, joka erikseen kieltää homoseksuaaleihin kohdistuvan syrjinnän. Vihanlietsonta, vaino ja väheksyntä joka kohdistuu henkilöihin heidän "homoseksuaalisen taipumuksensa, elämäntapansa tai suuntauksensa perusteella" voi johtaa enintään kahden vuoden vankeusrangaistukseen. Mikäli liikkeenharjoittaja epää samoin perustein asiakkaalta palveluja tai hyödykkeitä, hänet voidaan tuomita enintään puolen vuoden vankeusrangaistukseen.

Ensimmäisen syrjintäsuojalain nojalla annettu rangaistus, 2 500 kruunun sakot, langetettiin evankeliselle tv-maailikkosaarnaajalle Hans Bratterudille. Hän pyysi katsojia yhtymään kanssaan televisioi-

tuun rukoukseen, jossa Jumalaa pyydettiin ajamaan julkihomot ja -lesbot näkyvistä asemistaan. Wenche Lowzowille antamassaan julkisessa selityksessä Bratterud ilmoitti että vaikkei hänellä ollutkaan mitään Lowzowia vastaan henkilökohtaisesti, niin homoseksuaalisuus on "kaiken synnin alkujuuri", ja että tärkeissä viroissa vaikuttavista homoseksuaaleista tulee siksi päästä eroon.

Norjan syrjintäsuojalaki on ollut mallina muiden maiden säätämille vastaaville laeille. Sen ennalta ehkäisevää vaikutusta ei voida aliarvioida. Monissa syrjintätapauksissa syytetä ei ole tarvinnut nostaa lainkaan, kun esimerkiksi vakuutusyhtiö on saattanut muuttaa menettelyään asiakkaan vedottua lakiin ja uhattua syytteellä tai kielteisellä julkisuudella.

DNF-48 ja eräät muut norjalaiset järjestöt päättivät aloittaa painostustyön homoseksuaalisen parisuhteen rekisteröinnin puolesta 1988. Jo kesäkuussa 1990 Stortinget sai käsiteltäväkseen aloitteen lainvalmistelun käynnistämisestä. Tanskan vastaava laki 1989 vauhditti käsittelyä niin, että valmis lähes täsmälleen Tanskan lain kanssa identtinen lakiesitys tuli äänestykseen keväällä 1993. Se hyväksyttiin ratkaisevassa äänestyksessä melko dramaattisella tuloksella 18–16, ja astui voimaan saman vuoden elokuussa.

Ensimmäinen Norjassa uuden lain mukaisesti vihitty pari olivat Wenche Lowzow ja hänen pitkäaikainen naisystävänsä, 1960-luvulta homoliikkeen näkyvimpänä hahmona puurtanut Kim Friele. Vihkiseremonian aikana kourallinen vanhoillisia kristittyjä järjesti ponnettoman mielenosoituksen, joka hukkuu samaan aikaan sattuneeseen kaatosateeseen sekä tuhatpäisen homo- ja lesboaktivistijoukon iloiseen juhlintaan.

Suomi

Homoseksuaaliset teot ovat olleet Suomessa rangaistavia vuoteen 1971. Ruotsin rikoslaki vuodelta 1734 tunki ainoastaan eläimeen, ei samaan sukupuoleen sekaantumisen. Tosin lainsäätäjät oli varautunut rankaisemaan muitakin sodoman syntejä: "niistä säätäminen ei näytä suotavalta, vaan vaiettakoon niistä tietämättömän tavoin, ja on rangaistuksensa kyllä löytyvä, jos niin pahasti sattuu että niihin joku syyllistyy."

Vuonna 1889 säädetty rikoslaki sen sijaan suhtautui homoseksuaalisuuteen ja kaikkeen avioliiton ulkopuoliseen seksuaalisuuteen yhtä sananmukaisen ankarasti kuin muuallakin protestanttisessa Pohjois-Euroopassa. Lain valmisteluvaiheessa oli esillä ollut kaksi esitystä, joista toinen mainitsi pelkästään miehet. Voiton vei 'tasa-arvoisempi' lakiesitys, jonka mukaan samaan sukupuolen kanssa harjoitetusta haureudesta voitiin tuomita enintään kahden vuoden vankeusrangaistukseen.

Rikoslain 20:12 pysyi voimassa vajaan vuosisadan. Tältä ajalta historian tutkijoiden on ollut vaikea löytää aineistoa sairaina ja rikollisina pidetyistä suomalaisista homoista ja lesboista. Tutkijoiden pääasiallisena lähteenä ovat olleet rikostilastot alioikeuksissa 1924–70 tuomituista. Yhteensä tuomittuja on ollut runsaat tuhat henkeä, joista 45 naisia. Tuomittujen määrät alkoivat kasvaa voimakkaasti sotien jälkeen osaksi lisääntyneestä poliisivalvonnasta, osaksi homoseksuaalisen alakulttuurin kasvusta johtuen. Rangaistushuippu saavutettiin 1951, jolloin homoseksuaalisista teoista rangaistiin 75 miestä ja 12 naista.

Kun Ilta-Sanomat 1966 julkaisi paljastusartikkelinsa "Homoseksuaalipesä Helsingissä" aihepiiri tuli päivänvaloon tavalla, joka kertoi seksuaalimoraalin murroksesta viimein Suomessakin. Joukko yhteiskunnallisia vaikuttajia julkaisi adressin, jossa sensaatiohakuista kirjoittelua paheksuttiin ja jossa vaadittiin kiireellistä muutosta homoseksuaalisuuden kieltävään lakiin.

Suomalainen homoliike alkoi järjestäytyä vuodesta 1967 alkaen.

Ensin kokoontui Toisen säteen ryhmä, sitten Marraskuun liikkeen työryhmä 13. Ensimmäinen rekisteröity homoseksuaalien kansalais-oikeusyhdistys oli Keskusteluseura Psyke, joka perustettiin loppuvuodesta 1968 ja joka ryhtyi julkaisemaan 96-lehteä heti seuraavana vuonna. Yhdistyksen toiminta oli aluksi hyvin aktiivista sen luodessa yhteyksiä mm. armeijaan, kirkkoon ja lääkintöviranomaisiin.

Alkuvuodesta 1967 asetettu seksuaalirikoskomitea antoi mietintönsä vielä saman vuoden puolella. Siinä todettiin, ettei rikoslaki enää ollut tarkoituksenmukainen keino ohjata seksuaalista käyttäytymistä. Homoseksuaalit tuli komitean mukaan hyväksyä moniarvoisen yhteiskunnan jäseninä, sen sijaan se halusi suojella nuoria 'viettelyltä' asettamalla homoseksuaalisille suhteille korotetut ikäraajat.

Homoseksuaalisuus dekriminisoitiin Suomessa kuitenkin vasta 1971. Eduskunta käsitteli lakia loppuvuodesta 1970 ja päätti mm. evankelis-luterilaisen kirkon ja Korkeimman oikeuden edustajien painostuksesta lisätä lakiin ns. kehotuskiellon (RL 20:9:2), jotta "ilmiön poikkeavuus ja sairaalloisuus" olisi kaikille selvä. Se kieltää julkisen kehottamisen kahden samaa sukupuolta olevan henkilön väliseen haureuteen, ja on sisällytetty lakiin lähinnä suojaamaan "sovinnaisia siveellisyyskäsitteitä".

Vuoden 1971 seksuaalirikoskin mukaiset korotetut suojaikärajat ovat 18 vuotta homoseksuaalisille suhteille yleensä ja erityisissä riippuvaisuussuhteissa (esim. opettaja-oppilas) 21 vuotta. Vastaavat ikäraajat heterosuhteille ovat 16 ja 18 vuotta. Vain muutama henkilö on tuomittu RL 20:5.2 nojalla. Vuosilta 1971-76 on yhteensä neljä tuomiota, joista kahdessa tapauksessa syytetty tuomittiin rikoksen-uusijoina ehdottomaan vankeuteen.¹ Uusin tuomio on vuodelta 1990, jolloin mieshenkilö tuomittiin neljän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen.²

Kehotuskieltoa on Suomessa sovellettu lähinnä yleisradiotoimin-

¹SVT XX111 B, Tuomioistuinten tutkimat rikokset

² Oikeustilasto, Tuomioistuinten tutkimat rikokset

nassa. 1970-luvulla sekä vielä 1980-luvun puolellakin useita ohjelmia on jätetty lähettämättä niiden homoseksuaalisuudesta välittämän myönteisen kuvan takia. Lisäksi pykälällä on rajoitettu mielipiteen vapautta mielenosoituksessa, kun poliisi vuonna 1981 takavarikoi "Alas kehotuskielto!" -tekstillä varustetun kyltin SETA:n järjestämästä tilaisuudesta.

Pieneen suomalaisen homo- ja lesboyhteisöön lainmuutos vaikutti kaksijakoisesti. Monet Psyke ry:ssä toimineet olivat tyytyväisiä siihen, että homoseksuaaliset teot vihdoinkin laillistettiin. Monille olisi jatkossa riittänyt sosiaalinen tapaamistoiminta omien piirissä. Totta olikin, että Suomesta puuttuivat pitkän rikollisuuden kauden päätyttyä tapaamispaikat ja muualla pitkälle kehittynyt kaupungistunut alakulttuuri, joka oli monella tavoin tarpeen homojen ja lesbojen oman tietoisuuden kehittymisen ja sitä myötä poliittisen toiminnan ponnahduslautana.

Poliittisemmin ja muutoshakuisemmin suuntautunut ryhmä homomiehiä perusti toukokuussa 1974 Seksuaalinen tasavertaisuus (SETA) ry:n, joka otti siitä pitäen käsiinsä viranomaisiin ja lainsäätäjiin kohdistuvan painostustoiminnan suomalaisten homoseksuaalien ja muiden seksuaalivähemmistöjen aseman kohentamiseksi. Järjestön ensimmäinen näkyvä, kourallisella jäseniä toteutettu näkyvä kampanja vastusti Seppo Kivistön erottamista samana vuonna kirkon nuorisotyöntekijän tehtävistä homoseksuaalisuuden takia. Sen jälkeen 1980-luvulla kansalliseksi verkostoksi kasvanut SETA on sitkeästi painostanut viranomaisia kaikissa suomalaisten homoseksuaalien etuja koskevilla kysymyksissä.

Vuonna 1979 SETA teki sosiaali- ja terveysministeriölle esityksen homoseksuaalien yhteiskunnallisen aseman tutkimisesta ja toimenpiteiden valmistelusta eriarvoisuuden poistamiseksi. Tämä taikka myöhemmät vastaavat esitykset eivät johtaneet mihinkään toimenpiteisiin, toisin kuin muissa pohjoismaissa, joissa samaan aikaan asetettiin valtionkomiteita laatimaan vastaavia selvityksiä.

Vuonna 1981 Sosiaalihallitus poisti virallisesta tautiluokituksesta homoseksuaalisuuden sairaudeksi luokitelleen kohdan 302 SETA:n

vaatimuksesta. Suomi teki tämän muutoksen pohjoismaista viimeisenä. Tämä on toistaiseksi ollut ainoa toteutunut muutos suomalaisten viranomaisten suhtautumisessa homoseksuaalisuuteen sitten vuoden 1971.

SETA kampanjoi toimintansa alkuvuosina ehkä voimakkaimmin kehotuskieltopykälää vastaan. Elokuussa 1979 joukko Yleisradion toimittajia teki järjestön avustamina muodollisen kantelun YK:n ihmisoikeuskomitealle kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan sananvapautta suojaavan artiklan 19(1) nojalla. Huhtikuussa 1982 tekemässään päätöksessä ihmisoikeuskomitea asettui valitettavasti Suomen valtion kannalle. Valtio oli omassa puolustuskirjelmässään vedonnut YK:n yleissopimuksen artiklaan 19(3), joka sallii yleisen moraalin ylläpitämiseksi välttämättömät rajoitukset. Päätös on ilmeisen välinpitämättömästi tehty, sillä on vähintäänkin kyseenalaista, onko televisio- ja radio-ohjelmien sensurointi ollut todella 'välttämätöntä' YK:n yleissopimuksessa tarkoitettussa mielessä.

Kehotuskiellon kumoaminen on antanut odotuttua itseään hyvin pitkään. 1980-luvun mittaan istuneet oikeusministerit ovat suhtautuneet asiaan varovaisesti, mahdollisesti peläten että eduskunnalle annettu asiaa koskeva pikainen lainmuutosesitys saattaisi aiheuttaa heille poliittisia ongelmia. Niinpä he ovat täysin sivuuttaneet mm. Pohjoismaiden neuvoston 1984 antaman suosituksen homoseksuaaleja syrjivien lakien poistamiseksi kaikissa pohjoismaissa sekä mm. eduskunnassa 1981 tehdyn kirjallisen kysymyksen homoseksuaaleihin kohdistuvan syrjinnän poistamiseksi.

Homo- ja lesboaktivistit ovat mitanneet lain rajoja pyrkimällä syytettyjen penkille julkisesta kehottamisesta homoseksuaalisuuteen useiden eri mielenosoitusten yhteydessä. Nämä tapaukset ovat kuitenkin johtaneet syyttämättäjäättämiseen tai syytteen hylkäämiseen rikoksen vähäpätöisyyden ja "anteeksiannettavan ajattelemattomuuden" vuoksi. Kehotuskieltopykälää on siis Suomessa käytetty lähinnä ennalta ehkäisevänä itsesensuurin välineenä, jonka avulla viranomaiset voivat halutessaan säädellä tiedonvälitystä.

Suomalaiset lainsäätäjät ovat päätyneet valitsemaan suhteellisen

näkymättömän pitkän tähtäimen linjan uudistaessaan rikoslain homoseksuaaleja syrjiviä kohtia. Niiden poistaminen tapahtuisi suunnitelmien mukaan osana rikoslain kokonaisuudistusta. Sen kolmas vaihe, jossa kehotuskieltopykälä poistuisi ja ikärajat heteroja homosuhteissa yhtenäistettäisiin 15 vuoteen, toteutunee näillä näkymin vasta 1990-luvun loppupuoliskolla.

Sen sijaan rikoslain uudistuksen varhaisempaan toiseen vaiheeseen kuuluu esitys kattavasta syrjintäsuojasta, joka käsittäisi myös syrjinnän sukupuolisen suuntautumisen perusteella. Mikäli lakiesitys menee lävitse ja astuu voimaan ehkä vuonna 1995, se takaisi suomalaisille homoille ja lesboille Euroopan kattavimman syrjintäsuojan. Se koskisi kaikkia yleisölle suunnattuja palveluja ja työelämää: syrjintää elinkeinotoiminnassa, ammatinharjoituksessa, yleisöpalvelussa, virkatoimessa tai muussa julkisessa tehtävässä, yleistä kokousta tai julkista tilaisuutta järjestettäessä, työhönotossa ja työsuhteessa.

On siis toiveita homoseksuaalin henkilön oikeuksien kohentumisesta yksilötasolla Suomessakin. Sen sijaan samaa sukupuolta olevien parisuhteeseen viranomaiset suhtautuvat edelleen erittäin vanhakantaisesti. Valtava määrä lakeja tunnustaa heteroparien erityisoikeudet vaikkapa tulo- ja varallisuusveroa, kansaneläkettä ja opintotukea koskevilla laeilla, mutta ei anna homopareille edes samoja oikeuksia kuin avoliitossa eläville heteroille.

Oikeusministeriön asettaman perhetoimikunnan mietinnössä 1992 esitetään lainvalmistelun aloittamista niin, että "samaa sukupuolta olevat parit voisivat niin halutessaan rekisteröidä parisuhteensa" ja sen selvittämistä, missä määrin "sosiaali- ja verolainsäädännössä olevia aviopuolisoita koskevia säännöksiä voitaisiin soveltaa parisuhteensa rekisteröineisiin." Lausuntokierroksella esitys sai kuitenkin melko ristiriitaisen vastaanoton, kun suurin osa lausunnon antajista sivuutti koko kohdan kommentoimatta sitä. Vastustavat kannanotot ovat peräisin lähinnä kristillisistä ja keskustalaisista piireistä.

Kansanedustaja Outi Ojala jätti eduskunnalle helmikuussa 1993 lakiesityksen kahden naisen tai kahden miehen rekisteröidystä parisuhteesta. Se soveltaisi siihen niitä avioliittolain säännöksiä,

jotka koskevat puolisoiden omaisuutta, elatusta, velkoja jne. sekä perintö-, sosiaali- ja verolainsäädännön avioliittoa ja aviopuolisoita koskevia kohtia. Rekisteröidyn parisuhteen osapuolia kohdeltaisiin siis avioparien tavoin näissä kohdin. Ojalan esitys sallisi myös mahdollisuuden adoptioon, muttei kirkolliseen vihkimiseen. Lakiesitys ei kuitenkaan ole johtanut minkäänlaisiin käytännön toimenpiteisiin.

Ojalan lakiesityksen adoptiomahdollisuus tuskin tulee toteutumaan Suomessa pitkään aikaan, sillä viranomaiset eivät halua lainkaan huomioida samaa sukupuolta olevia pareja yhteisvastuullisina vanhempina. Erityisen nuivasti suomalaiset lainsäätäjät ovat suhtautuneet lesbojen keinohedelmöitykseen. Lääkärin valvonnassa suoritettua keinohedelmöitystä ei ole ainoastaan haluttu rajoittaa aviossa olevien heteroparien oikeudeksi, vaan itse suoritettua hedelmöitystä vaadittiin eri mietinnöissä jossain vaiheessa jopa kiellettäväksi.

Mitä Suomessa tapahtuu 1990-luvun mittaan? Muiden pohjoismaiden ja Euroopan Unionin piirissä parisuhteen järjestämiseksi otetut edistysaskeleet vaativat Suomessa varmasti vielä monia asennemuutoksen vuosia, ennen kuin meillä päästään samalle tasolle millä Ruotsissa jo ollaan. Syrjintäsuojan tullessa voimaan vaaditaan ehkä ennakkotapauksia, jotta nähtäisiin, miltä laki oikeastaan kykenee homoja ja lesboja suojaamaan. Ennen kaikkea tarvitsemme nykyistä avoimempaa ja myönteisempää ilmapiiriä, missä kehotuskiellon kaltaiset rajoitukset ovat vaipuneet historiaan.

Muut Euroopan maat

Islanti

Islanti on pitkään ollut kaikista pohjoismaista selvästi takapajuisin, mitä tulee homoseksuaalien asemaan. Tämä johti 'seksuaalipoliittisten pakolaisten' aaltoon islantilaisien etsiessä vapaampaa elämäntapaa Norjasta, Tanskasta ja Ruotsista. 240 000 asukkaan saarella on ollut vaikea elää avoimesti erilaisena.

Kysymys lienee kulttuurista ja asenteista, sillä Islannin rikoslaissa ei ole mitään mainintaa homoseksuaalisista teoista ennen vuotta 1940, jolloin miesten keskeisten homoseksuaalisten tekojen suojaikärajaksi säädettiin 18 vuotta (muille 16 vuotta). Homoprostituutio on ollut Islannissa erikseen laissa kiellettyä.

Lainmuutos syrjivän ikärajan poistamiseksi oli ollut vireillä vuodesta 1985, mutta ikärajat yhtenäistettiin vasta keväällä 1992 neljääntoista vuoteen Islannin naispuolueen edustajan aloitteesta. Aloitteen saatteessa todettiin: "Ennakkoluuloilla, pelolla ja välinpitämättömyydellä ei tule olla sijaa Islannin kaltaisessa pienessä yhteisössä." Tutkimuksen mukaan 60% prosenttia islantilaisista suhtautui kielteisesti homoseksuaalien tasavertaisiin oikeuksiin.

Yhtä aikaa lainmuutoksen kanssa Islannin kansanedustuslaitos, Althing, asetti komitean selvittämään homoseksuaaleihin kohdistuvan syrjinnän poistamista. Islannin lesbo- ja homojärjestöllä (Samtökin 78) on edustus komiteassa, jonka ohjelmaan kuuluu mm. samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteiden aseman parantamiseen tähtäävien toimenpiteiden selvittäminen.

Sveitsi

Miesten väliset homoseksuaaliset teot olivat Sveitsissä melko kauan kiellettyjä. Kantonit uudistivat rikoslakinsa vuosien 1937 ja 1942 välillä. Seksuaalirikoslakiin jäi kuitenkin 'viettelykielto', jonka mukaan täysi-ikäinen mies ei saanut vietellä 16–20 -vuotiasta nuorukaista. Tämä oli ristiriidassa yleisen 16 vuoden suojaikärajan kanssa, ja heijastaa sveitsiläisten vanhoillista suhtautumista seksuaalisuuteen.

Vuonna 1990 Sveitsin kansanedustuslaitos hyväksyi uuden, yli vuosikymmenen verran valmisteilla olleen seksuaalirikoslain, jossa mm. viettelykielto oli kumottu. Perinteisten kristillisten arvojen puolestapuhujina esiintyvät poliittiset ryhmittymät keräsivät parissa kuukaudessa 140 000 vastustavaa nimikirjoitusta, joten lain kohtalosta piti järjestää kansanäänestys. Uudistuksen vastustajat väittivät mm., että laki halventaisi naisia salliessaan maltillisen pornografian julkaisemisen ja levittämisen.

Kolme neljästä sveitsiläisestä äänestäjästä antoi toukokuussa 1992 tukensa vapaamielisemmälle seksuaalirikoslaille, joka poisti viettelypykälän ja homoseksuaalien erityiskohtelun mm. armeijassa. Äänestysprosentti oli hienoisesti korkeampi kuin kansanäänestyksissä yleensä. Vain yhdessä kantonissa äänestäjien enemmistö oli uudistusta vastaan.

Homoseksuaalisuus ei kuitenkaan ole kovin hyväksytty ja näkyvä elämäntapa sisäänpäinkääntyneessä, vanhoillisia porvarillisia arvoja kunnioittavassa Sveitsissä. Vuonna 1990 berniläinen tuomioistuin joutui erikseen toteamaan, että homopareilla on oikeus suudella julkisella paikalla. Saman kaupungin poliisiviranomaiset ovat tietävästi pitäneet kortistoa homoseksuaaleiksi tiedetyistä henkilöistä ja heidän seksuaalisista tavoistaan.

Sveitsi kuuluu niihin Euroopan maihin, joissa lesbot ja homomiehet ovat toimineet melko erillään toisistaan. Osittain tämä johtuu siitäkin, että sukupuoliasenteiltaan takapajuinen ja muusta Euroopasta monin tavoin eristäytynyt maa antoi naisille valtiollisen äänioikeu-

den viimeisenä maana koko maanosassa.

Liechtenstein

Kirjallisuus antaa jonkin verran ristiriitaisia tietoja Liechtensteinin tilanteesta. Itävallan ja Sveitsin välissä sijaitsevan pikkuvaltion suhtautuminen homoseksuaaleihin on joka tapauksessa perivanhoillista. Lainsäätäjät ovat tyytyneet paljolti kopioimaan Itävallan aikansa eläneitä lakeja. Sekä miesten että naisten väliset homoseksuaaliset teot olivat täysin kiellettyjä vuoteen 1988. Pykälät, jotka ovat vaikeuttaneet homojen ja lesbojen elämää Itävallassa, otettiin lainmuutoksen myötä käyttöön myös Liechtensteinissä homoseksuaalien järjestäytyneen toiminnan ja sananvapauden rajoittamiseksi.

Malta

Maltan pienen saarivaltion väestö on katolista ja suhtautuu homoseksuaalisuuteen kuin sitä ei olisi lainkaan olemassa. Niinpä. Maltan lainsäädännössä ei ole koskaan esiintynyt mitään erikseen homoseksuaaleihin sovellettavia pykäläiä. Vuonna 1973 kumottu seksuaalirikoslain kohta oli kieltänyt 'luonnottoman lihallisen yhteyden', jolla tarkoitettiin homo- ja heteroseksuaalista anaaliyhdyntää.

Vuonna 1991 uuden seksuaalirikoslain valmistelun yhteydessä käytiin jonkin verran keskustelua homojen ja lesbojen asemasta, mutta lakiesitykseen ei sisällytetty mitään heitä koskien. Suojaikärajana seksuaalisuhteille on kaikille sama 18 vuotta.

Maltan lesbo- ja homoyhteisö on pieni ja melko näkymätön, kuten käytännössä kaikkialla Euroopan eteläisimmillä alueilla.

Kypros

Miesten väliset homoseksuaaliset teot ovat edelleen lailla kiellettyjä Kyproksella, joka käsittää saaren itsenäisen, kreikkalaisen osan. Kielto on peräisin brittiläisen siirtomaavallan ajoilta. Nykyinen lain muotoilu on vuodelta 1929 ja siinä todetaan 'luonnonvastainen lihallinen yhteys' rikokseksi, josta voidaan tuomita enintään viideksi vuodeksi vankeuteen. Homoseksuaalisten tekojen 'aikomuksesta' rangaistus on enintään 3 vuotta vankeutta.

Asenneilmasto on yhtä kylmä kuin saaren lakipykälätkin. Vuonna 1990 Kyproksen kreikkalaiskatolisen kirkon pää lupasi joulupuheessaan erottaa kaikki julkihomot kirkostaan.

Kyproksen homoseksuaalien oikeuksia ajavan järjestön puheenjohtaja Alexander Modinos teki 1990 muodollisen valituksen Euroopan neuvoston ihmisoikeustoimikunnalle Strasbourgii. Lokakuussa 1991 toimikunta totesi Kyproksen homokiellon olevan ristiriidassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8. pykälän kanssa, joka takaa kansalaiselle oikeuden yksityis- ja perhe-elämään. Kyproksen viranomaiset eivät olleet kiistäneet asianomaisten lakipykälien olemassaoloa, vaan vedonneet siihen ettei niitä sovelleta, koska ne ovat ristiriidassa Kyproksen perustuslakiin kirjatun yksityisyyden suojan kanssa. Kantaja vastasi tähän toteamalla, että lakia voidaan käyttää homoseksuaalien henkilöiden kansalaisoikeuksien rajoittamiseen.

Asian käsittely siirtyi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen. Huhtikuussa 1993 se yhtyi ihmisoikeustoimikunnan kantaan. Äänin 8–1 (Kyproksen edustajan äänestäessä vastaan) tuomioistuin totesi, että kieltäessään aikuisten miesten keskinäiset yksityiset homoseksuaaliset teot Kyproksen rikoslaki oli ristiriidassa Euroopan ihmisoi-
keussopimuksen pykälän 8 kanssa.

Kyproksen odotetaan noudattavan päätöstä ja uudistavan rikoslakiaan lähiaikoina.

Turkki

Vain pieni viipale Eurooppaa kuuluu Turkkiin, mutta sen suuruudenaikojen islamilainen perintö on jättänyt jälkensä koko Balkanin niemimaalle. Perinteisessä turkkilaisessa kulttuurissa homoseksuaalisuudella on ollut pitkä historiansa, jota uskonto ei ole pystynyt tukahduttamaan. Toisaalta islamin jyrkkä jako miesten ja naisten elämänpiireihin näkyy selvästi nykyturkkilaisessa yhteiskunnassa.

Homoseksuaalisuutta ei ole koskaan kriminalisoitu Turkin rikoslaissa, ja jopa suojaikärajat ovat samat homo- ja heterosuhteille. Lakien vapaamielisyydestä kiitellään usein Kemal Atatürkia, Turkin tasavallan ensimmäistä johtajaa, joka pyrki säätämään demokraattisia lakeja ja kohentamaan varsinkin naisten yhteiskunnallista asemaa.

Käytännössä homoseksuaalit ovat nykypäivän Turkissa ahtaalla. Istanbulista ja muista suurista kaupungeista löytyy suuria homoghettoja, joissa transvestiitti-prostituoidut tarjoavat seksuaalisia palveluksiaan. Asiakkaina on sekä homoja että naisten puutetta potevia heteromiehiä. Nämä ghetot muodostavat oman, turkkilaisesta perheyhteisöstä jyrkästi erillisen maailmansa, jota poliisi valvoo tarkasti. Vaikka homoseksuaalisuus onkin sallittua, laki ei kiellä myöskään poliisin mielivaltaa ja pidätyksiä.

Turkin nykyiset vallanpitäjät ovat kiristäneet toimia homoseksuaaleja vastaan. Vuonna 1986 poliisi järjesti väkivaltaisten ratsioiden aallon Istanbulin homobaareihin. Samana vuonna julkaistun homoseksuaalisuutta esittelevän kirjan mukaan lähes kaikilla tekijän, Arlan Yüzgünün, haastattelemillla homomiehillä oli omakohtaisia kokemuksia poliisin mielivaltaisuuksista. Turkin vihreän radikaalipuolueen lehti joutui 1989 syytteeseen homoseksuaalisen tiedon levittämisestä ja herjaavasta väitteestään, että Kemal Atatürk olisi ollut homo. Puolueen puheenjohtaja on pidätetty useampia kertoja hänen vastustettuaan julkisesti homovainoja.

Turkin viranomaiset väittävät, ettei homoseksuaalien yhdistystoiminnalle eikä kokoontumiselle ole mitään esteitä. Totuus on

kuitenkin ristiriidassa virallisten lausuntojen kanssa. Heinäkuussa 1993 Istanbulissa oli määrä pitää maan ensimmäinen homoseksuaalien kansainvälinen vapautuskonferenssi. Sen tarkoituksena oli käsitellä elämistä Turkissa homona ja lesbona, AIDSin vastaista työtä ja ihmisoikeuksia. Viranomaiset estivät konferenssin ja pidättivät kolme järjestelyihin osallistunutta turkkilaista aktivistia ja 28 ulkomaalaista osanottajaa. Jälkimmäiset karkotettiin saman tien maasta, kun heidät oli ensin yritetty pakottaa HIV-testiin.

Homoseksuaalisuudesta ei suinkaan vaieta Turkissa. Homoghetot eivät ole täysin piilossa julkisuudelta, ja skandaalilehdistö saa vapaasti levittää omaa vääristynyttä tietoaan. Ainoastaan homoseksuaalien oma järjestötoiminta ja tiedotus on tahallisesti tehty hankalaksi.

Bulgaria

Bulgaria lievensi kaikki homoseksuaaliset teot kieltänyttä lainsäädäntöään 1968. Lainmuutos ei kuitenkaan tuonut homomiesten ja lesbojen asemaan suurtakaan helpotusta. Nämä voivat edelleen saada jopa viiden vuoden vankeusrangaistuksen alle 21-vuotiaaseen sekaantumisesta, kun heteroseksuaalisen kanssakäymisen suojaikärajana on vain 14 vuotta.

Asennoituminen homoseksuaalisuuteen on Bulgariassa erittäin torjuvaa. Vaikka aikuisten väliset homoseksuaaliset suhteet ovatkin laissa sallittuja, niistä voidaan rangaista mikäli ne herättävät "julkista pahennusta tai houkuttelevat muita epäsiivyyteen".

Homoseksuaalisuudesta Bulgariassa ei tiedetä juuri mitään. Harvat aihetta vuodesta 1990 alkaen käsitelleet lehtiartikkelit ovat olleet täynnä vääristymiä ja ennakkoluuloja.

Vuonna 1990 Sofian yliopistossa alkoi kokoontua epämuodollinen homoryhmä. Seuraavana vuonna perustettiin Gemini-niminen homojärjestö, joka hyväksyttiin rekisteröidyksi yhdistykseksi 1992.

Albania

1800-luvulla muistiin kirjatussa albanialaisessa kansanlaulussa mies kaipaa rakastettuaan: "Olet kuin aamulla nouseva aurinko, poika. Kun käännät tumman katseesi puoleeni, henkeni ja mieleni hullaantuvat. "

Albanian islamilaisesta kulttuuriperinnöstä johtuen suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on ollut torjuvaa. Maan puritaaninen kommunistinen lähimenneisyys vahvisti näitä asenteita. Miesten keskeisistä homoseksuaalisista teoista voidaan 1977 säädetyn rikoslain pykälän 137 mukaan langettaa jopa kymmenen vuoden vankeus-rangaistuksia. Pykälää on esitetty muutettavaksi niin, että rangaistus lievenisi sakkoihin tai enintään kolmen vuoden pituiseen vankeus-rangaistukseen.

Mitä Albaniassa tulee tapahtumaan kommunismin jälkeen? Islam valtaa alaa rinta rinnan länsimaisten vaikutteiden kanssa, eikä kansalaisten seksuaalisten itsemääräämismahdollisuuksien kehitysnäkymistä voida oikeastaan ennustaa mitään. Homoseksuaalisuudesta ei tiedetä paljoakaan, paitsi että homoseksuaalit nähdään vain yhtenä yhteiskunnallista levottomuutta nostattavana pikkuryhmänä, joiden etuja poliitikot ovat haluttomia puolustamaan. Albaniaan perustettiin maaliskuussa 1994 pieni homoryhmä, Shoqata Gay Albania.

Entinen Jugoslavia

Miesten väliset homoseksuaaliset teot pysyivät rangaistavina vuoteen 1977, jolloin osavaltiot pääsivät säätämään omat rikoslakinsa. Niiden väliset uskonnolliset ja kulttuurierot vaikuttivat kunkin lainsäätäjän asenteisiin. Bosnia-Herzegovina, Makedonia ja Serbia säilyttivät homolakinsa entisellään, muualla rangaistavuus poistettiin. Sloveniassa ja Montenegrossa suojaikäraja säädettiin samaksi kuin heterosuhteissa, Kroatiassa korkeammaksi.

Entisen Jugoslavian osista sodalta säästynyt Slovenia (ks. jäljempänä) tarjoaa homoseksuaaleille kansalaisilleen parhaat elinehdot. Myös Kroatiaassa on vuodesta 1991 lähtien homo- ja lesbojärjestöjä. Zagrebissa julkaistaan kroaatinkielistä homolehteä. Homoliike LIGMA toimi aluksi Radikaalipuolueen osana, mutta joutui luopumaan yhteistyön myötä saamistaan toimitiloista kun puolue irtisanoutui siitä 1993.

Serbian itsenäisistä osista Vojvodinassa rikoslaki sallii aikuisten miesten väliset homoseksuaaliset teot, sen sijaan Kosovossa ne ovat kiellettyjä. Serbian rikoslain mukaan ao. lain rikkojat voidaan tuomita enintään vuodeksi vankeuteen.

Sodan ja kansallisten eturistiriitojen varjostamassa ilmapiirissä homoseksuaalien tilanne on todella vaikea juuri Serbiassa. Heitä parjataan ulkomaisten salaliittolaisina tai vähintään länsimaisen turmeluksen levittäjinä. Poliisit voivat vapaasti vainota homomiehiä puistoissa ja yleisissä käymälöissä — muita tapaamispaikkoja ei ole. Belgradissa vuonna 1991 perustetulta Arkadia-nimiseltä homojärjestöltä kiellettiin toimilupa sekä oikeus järjestää kokouksia. Rauhanliike onkin toistaiseksi tarjonnut Serbian homo- ja lesboaktivisteille ainoan mahdollisuuden toimia yhdessä ja tavata toisiaan.

Sodan monien pakolaisten joukossa on seksuaalipoliittisiakin pakolaisia, kun homomiehiä hakeutuu mm. Bosniasta Kroatiaan sallivampien olojen toivossa.

Slovenia

Slovenian pääkaupunkiin Ljubljanaan ehti 1980-luvulla muodostua näkyvä homoseksuaalinen alakulttuuri. Huhtikuussa 1984 kaupungissa järjestettiin ensimmäinen sosialistisessa maassa koskaan pidetty homokulttuurifestivaali. Luentoihin ja elokuvaesityksiin osallistui yli tuhatpäinen joukko ihmisiä. Samana vuonna 1987 perustettiin homoryhmä Magnus, joka toimi aluksi yhteistyössä paikallisen opiskelijajärjestön kanssa. Se ryhtyi julkaisemaan omaa

lehteään ja jatkoi festivaalien järjestämistä vuoteen 1987, jolloin viranomaiset puuttuivat asiaan. Homokulttuurifestivaalia ei voitu järjestää "AIDSin leviämisaarasta".

Vuonna 1987 Ljubljanaassa muodostettiin erillinen lesboliike Lezbiska Sekcija, joka kohautti sloveeneja suosittua nuortenlehden liitteenä julkaistulla, lesboudesta kertovalla tiedotteellaan. Aluksi lesbot toimivat naisliikkeen alajaostona, mutta myöhemmin omin voimin. Yhteistyö homomiesten järjestöjen kanssa on toteutettu 1988 perustetun kattojärjestön, Roza Klubin kautta.

Slovenian itsenäistyessä 1991 perustuslain luonnoksessa kaavailtiin homoseksuaalien kansalaisten tasa-arvoisten oikeuksien kirjaamista erikseen asianomaiseen perustuslain pykälään. Sukupuolinen suuntautuneisuus jätettiin kuitenkin lain lopullisesta muotoilusta pois. Laki mainitsee ympäripyöreästi "muut henkilökohtaiset ominaisuudet". Roza Klub on kampanjoinut perustuslain muuttamiseksi tältä kohdista alkuperäisen ehdotuksen mukaiseksi.

Asennoituminen homoihin ja lesboihin on kohenemassa. Tansseja, tapaamispaikkoja, painostusryhmiä ja kulttuuritarjontaa riittää. Roza Klubilla on jopa oma, joka toinen viikko lähetettävä radio- ohjelmansa Slovenian yleisradiossa.

Tšekki ja Slovakia

Nämä kaksi, yhdestä valtiokokonaisuudesta jaettua maata eivät vielä ole ehtineet eriyttää lainsäädäntöään ja lakikäytäntöään kovinkaan paljon. Tšekkoslovakian rikoslaki salli miesten ja naisten väliset homoseksuaaliset teot 1961. Suojaikärajat yhtenäistettiin 15 vuodeksi 1990. Vähän ennen liittovaltion kahtiajakoa sen parlamentille tehtiin aloite syrjintäsuojalain ulottamisesta koskemaan homoseksuaalisuuden perusteella tapahtuvaa syrjintää, mutta esityksen käsittely ei päässyt alkuun.

Homoseksuaalisuus on ollut perinteisesti näkyvämpi ilmiö Tšekinmaalla kuin Slovakiassa. Prahassa oli ennen maailmansotaa

kukoistava homoseksuaalien alakulttuuri, jonka natsit vähitellen tukahduttivat. Novy Hlas -niminen homolehti lopetti ilmestymisensä 1934.

Kun homoseksuaalien järjestötoiminta lähti 1980-luvulla käyntiin, sen painopiste oli Prahassa. Prahan seksologisen instituutin suojiin syntyi keväällä 1983 homoseksuaalien itseauttamisryhmä. Vuonna 1988 instituutin tiloissa käynnistyi homoseksuaalien kerhotoiminta.

Tšekinmaan aktiivinen, jo 16 järjestöä käsittävä homoliike SOHO on asettanut tavoitteekseen perhelain uudistukseen vaikuttamisen. Homoseksuaalisuus on poistettu maan sairausluokituksesta ja poliisin pitämät listat homoseksuaaleista kielletty. Toiminta on melko mieskeskeistä, lesbot ovat melko näkymättömiä tai toimivat omissa järjestöissään. Prahaan on muodostunut lyhyessä ajassa hyvin näkyvä kaupallinen homokulttuuri.

Vuonna 1992 kaksi homomiestä vihittiin katolisten menojen mukaan, mikä sai Tšekin katolisen arkkipiispan ärtymään. Lisää vihkiäisiä ei liene lähiaikoina odotettavissa, sillä vaikka homo- ja lesboparien rekisteröinti oli vuonna 1990 jonkin aikaa esillä parlamentissa, asia on jäänyt sikseen.

Slovakian homojärjestö Ganymedes aloitti toimintansa 1992 Bratislavassa ja Kosicessa. Sillä on ollut läheistä yhteistyötä SOHOn kanssa.

Unkari

Kuten Tšekkoslovakiassa, myös Unkarissa homoseksuaalisten tekojen rangaistavuus kumottiin 1961. Miesten sekä naisten välisten homoseksuaalisten tekojen suojaikärajaksi säädettiin varsin korkea 20 vuotta, jota alennettiin 18 vuoteen 1978. Ikärajoja koskevassa pykälässä 199 näkyvät lainsäätäjän kielteiset asenteet: homoseksuaalisia tekoja nimitetään "luvattomiksi seksuaalitavoiksi".

Unkari oli ensimmäinen Itä-Euroopan maa, joka kommunistien

valtakaudella salli homoseksuaalien järjestötoiminnan. Joukko homomiehiä oli kokoontunut vuodesta 1986 yksityiskodeissa keskustellakseen avoimuudesta ja suunnitellakseen AIDSin vastaisia toimia. Homeros Lambda voitiin perustaa virallisesti keväällä 1988 sosiaaliministeriön erityisen luvan turvin.

Huolimatta homojen ja lesbojen jonkinasteisesta näkyvyydestä lehdistössä ja kulttuurielämässä ei Unkarin asenneilmapiiriä voida pitää kovin vapautuneena. Terveysviranomaiset ovat katsoneet oikeudekseen pitää rekisteriä HIV-negatiivisistakin homomiehistä vedoten tarttuvaa sukupuolitauteja koskevaa lakiin.

Puola

Kun Puola maailmansodan päätyttyä itsenäistyi, sen osissa noudatettiin 1918 neljää eri rikoslakia. Ne kaikki kielsivät miesten ja kaksi neljästä myös naisten väliset homoseksuaaliset teot. Yhtenäisen rikoslain säätäminen kesti pitkään. Koska Puolan lainsäädännön mallina oli pitkälti Code Napoleon, homoseksuaalisten tekojen rangaistavuuden poistettiin 1932. Lain vapaamielisyyttä korosti yhtenäinen 15 vuoden suojaikäraja niin homo- kuin heterosuhteille.

Ranskalaisen kulttuurin ja ranskankielen vaikutus on Puolassa ollut voimakasta. Ei olekaan ihme, että maan homokulttuuri muistuttaa hieman ranskalaista kirjallisine, elokuvallisine ja muine kulttuuripainotuksineen. Poliittinen järjestäytyminen ja painostustoiminta on ollut vähäisempää.

Puolassa vallitsee sama kaksijakoisuus kuin monissa Euroopan voimakkaasti katolisissa maissa. Laki on ollut salliva, mutta kirkko tuomitsee homoseksuaalisuuden. Katolisuuden voimakkaimmin taantumukselliset ilmenemismuodot hyväksytään Puolassa herkemmin kuin ehkä missään muualla. Homoseksuaalisuutta pidetään syntinä, ja monet homoseksuaalitkin pitävät itseään synnintekijöinä.

Tapaamispaikkoja on perinteisesti ollut hyvin vähän. Homot ja lesbot ovat tavanneet toisiaan lähinnä yhteisen tuttavapiirin kodeissa.

Asuntotilanteen ankeuden seurauksena homoparien on ollut vaikea muuttaa yhteen. Samaan pieneen asuntoon tungettuina on saattanut asua homopari toisen osapuolen vanhempien ja naimisissa olevan sisaruksen ja tämän puolison kanssa. Homomiehillä on ollut perinteiset ulkotapaamispaikkansa (puistot, julkiset käymälät), naisilla ei niitäkään.

Kommunistisen puolueen valtakaudella homoseksuaalisuutta suvaittiin, mutta järjestäytyminen torjuttiin. Poliisi valvoi homoseksuaalien kokoontumista ja erityisesti järjestelmällisiä kontakteja Itävaltaan ja länsimaihin. Itävaltalainen HOSI Wien teki pitkään valistustyötä Puolassa postittamalla uutiskirjettään puolalaisille aktivisteille. Monet näistä pelästyivät jouduttuaan poliisikuulusteluihin ja katkaisivat ulkomaanyhteytensä. Toisaalta on viitteitä siitäkin, että 1980-luvulla homoseksuaalien järjestäytymistä oltiin valmiita jossain määrin suvaitsemaan, koska se tarjosi erään vastapainon dogmaattisten katolisten perhearvojen leviämislle Puolassa.

Homojärjestöjen avoin toiminta sallittiin Puolassa 1990. Maahan on syntymässä järjestöjen ja julkaisujen verkosto. Toiminta konkreettisten päämäärien muotoilemiseksi ja toteuttamiseksi kestää varmasti vielä pitkään maassa, jossa vanhoilliset kristilliset asenteet vaikuttavat voimakkaina.

Liettua

Katolinen Liettua on Baltian maista vanhoillisin. Se kumosi neuvostovallan perintönä säilyneen, miesten väliset homoseksuaaliset teot kieltäneen pykälän rikoslaistaan vasta kesällä 1993, yli vuotta myöhemmin kuin Viro ja Liettua. Useita homomiehiä oli tuomittu tuntuviin vankeusrangaistuksiin vielä Liettuan itsenäistymisen 1990 jälkeen.

Homoseksuaalien oma järjestötoiminta käynnistyi Liettuassa vasta vuoden 1993 syksyllä. Se on ollut toistaiseksi pienimuotoista ja erittäin miesvaltaista. Homojärjestöllä ei ole toistaiseksi ollut edes

omia toimitiloja.

Puolan ja katolisen kirkon vaikutus on Liettuassa voimakas. Homoseksuaalisuutta pidetään yleisesti syntinä ja AIDSia rangaistuksena moraalittomasta elämäntavasta.

Latvia

Latvia poisti neuvostovallan aikaisen, miesten väliset homoseksuaaliset teot kriminalisoineen lain rikoslaistaan 1992. Latvian seksuaalista tasavertaisuutta vuodesta 1990 ajava järjestö, LASE, oli toiminut lainuudistuksen voimakkaana puolestapuhujana.

Asenteet homoseksuaalisuuteen ovat Latviassa jonkin verran suvaitsevammat kuin sen eteläisessä naapurimaassa Liettuassa. LASE on uskaltanut esittää viranomaisille vaatimuksia ja painostaa kansanedustajia henkilökohtaisesti. Suojaikärajan yhdenmukaistaminen ja samaa sukupuolta olevien pariin aseman parantaminen ovat olleet LASE:n suunnitelmissa ajankohtaisimmat asiat.

Viro

Viro sai vaikutteita keskieurooppalaisesta homokulttuurista jo Venäjän vallan aikana, ennen ensimmäistä itsenäisyyden jaksoaan. Magnus Hirschfeldin ja muiden seksologien vapaamieliset ajatuksia tunnettiin virolaisen älymystön keskuudessa. Viron tasavallan rikoslaissa homoseksuaaliset teot täysi-ikäisten kesken olivat sallittuja samaan aikaan kun Suomi ja Ruotsi olivat vielä kriminalisoinnin kannalla. Sallivuus ei kuitenkaan synnyttänyt pieneen maatalousvaltaiseen maahan näkyvää homoyhteisöä.

Kun Viro muutettiin neuvostotasavallaksi 1940, Neuvostoliiton rikoslaki, mukaan luettuna vuonna 1934 voimaan tullut, miesten väliset homosuhteet kieltänyt pykälä, korvasi Viron oman rikoslain.

Miestenväliset suhteet kriminalisoinut pykälä 118 pysyi voimassa itsenäisyyteen asti ja kumottiin vasta 1992. Anaaliyhdyinnästä sai sen nojalla enintään kaksi vuotta vankeutta tai enemmänkin, mikäli tekoon katsottiin liittyneen raskauttavia asianhaaroja.

Rikostilastoista ilmenee, että lyhyen 1960-luvulle sijoittuneen suvaitsevamman kauden jälkeen homoseksuaalisuudesta rangaistiin melko herkästi 1960-luvun lopulta 1980-luvun puolelle. Erilaisuudesta ja toisinajattelusta joutui vaikeuksiin.

Neuvostovalloituksen aikana Viron sosiaaliset rakenteet muuttuivat voimakkaasti. Kaupunkeihin syntyi juureton naisvaltainen uusproletariaatti. Onkin ehkä historiallisesti ymmärrettävää että Viroon syntyi yllättävän näkyvä lesboliike. Eesti Lesbiliit perustettiin 1990, Eesti Gayliit vasta 1992. Molempien järjestöjen työsarkaan kuuluu tiedottaminen, puhelinpäivystys, sosiaalisten ym. tapaamisten järjestäminen ja päättäjiin vaikuttaminen. Varsinkin Lesbiliitin suhteet Suomeen ovat läheiset.

Venäjä ja entinen Neuvostoliitto

Venäjällä ja muualla itäisessä ja kaakkoisessa Euroopassa homoseksuaalisuuteen on suhtauduttu erittäin torjuvasti. Osaksi tämä on ortodoksisen uskonnon ja hiukan islaminkin vaikutusta. Venäjän vuoden 1845 rikoslaki sisälsi miestenkeskeisestä anaaliyhdyinnästä 4–5 vuoden vankeusrangaistuksen tai karkotuksen. Vuonna 1903 rangaistus lievennettiin vähintään kolmeksi kuukaudeksi vankeutta.

Vuonna 1905 venäläiseen yhteiskuntaan levinnyt liberalisoituminen synnytti vähitellen homoryhmiä, homoälymystön ja homoseksuaalien alakulttuurin Moskovaan ja Pietariin. Rikoslakia ei sovellettu käytännössä, ja monet yhteiskunnalliset vaikuttajat anarkisteista perustuslaillisiin demokraatteihin puhuivat homoseksuaalisuuden kieltävän lain kumoamisen puolesta. Lainmuutoksen vastustajiin kuului mm. Leo Tolstoi, joka piti homoseksuaalisuutta turmeltuneelle yläluokalle ominaisena.

Vuonna 1922 tuli voimaan uusi Neuvostoliiton rikoslaki, missä homoseksuaalisuutta ei lainkaan mainittu rangaistavana rikoksena. Uusi laki oli muutenkin seksuaalipoliittisesti hyvin vapaamielinen. Sitä ei hyväksyttykään sellaisenaan islamilaisen perinteen leimaamassa Azerbaidzanissa, joka säilytti miestenvälisen anaaliyhdyntäksen rikoksena. Myöhemmin saman linjan valitsivat Georgia sekä 1925 muodostetut Uzbekistan ja Turkmenistan.

Vuoden 1926 perhelaki heijasti neuvostovallan idealistisia tavoitteita, jotka olivat kaukana vallitsevasta yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Laki korosti ihmisen itsenäisyyttä ja yksityisyyttä aikana, jolloin venäläinen yhteiskunta oli vielä voimakkaasti kyläyhteisö- ja perhekeskeinen. Uusi käytäntö ja uusi talousjärjestys rikkoivat vanhat perherakenteet antamatta tilalle juuri muuta kuin ihanteita. Vapaat suhteet ja eron helppous vaikeuttivat naisten elämää taloudellisesti ahtaana aikana, jolloin ehkäisyä ei ollut saatavilla.

1930-luvun alun kaoottiset olosuhteet johtivatkin konservatiivisten perhearvojen palauttamiseen. Yhteiskunta alkoi tukea heteroseksuaalista aviosuhdetta seksuaalisuuden ainoana oikeana ilmenemis- muotona. Perhelakia muutettiin 1936 vastaamaan tätä uutta tavoitetta.

Myönteinen suhtautuminen homoseksuaalisuuteen ei enää tullut kysymykseen. Vuonna 1934 miesten välistä anaaliyhdyntästä tuli jälleen rikoslain mukaan rangaistava teko. Alustavan, edellisenä vuonna 1933 annetun lakiehdotuksen mukaan lain rikkomisesta olisi voitu tuomita enintään viideksi vuodeksi vankeuteen, mutta käsitte- lyssä lainsäätäjien linja tiukentui niin, että vankeusrangaistuksen vähimmäispituudeksi tuli kolme vuotta. Laki säädettiin koko Neu- vostoliiton kattavaksi, ja se hyväksyttiin keskusteluitta.

Stalinin jyrkän kielteistä suhtautumista homoseksuaalisuuteen on selitetty sillä että hän oli kotoisin Georgiasta, missä asenneilmasto oli perinteisesti homovihamielinen. Moraalisesti hyveellisyyteen pyrkivässä neuvostoyhteiskunnassa homoseksuaalit nähtiin sosiaali- na hylkiöinä, pikkuporvarillisen rappion tai jopa natsiarvojen edusta-

jina. Poliittisten vastustajien, mm. trotskilaisten leimaaminen homoseksuaaleiksi oli Stalinin aikana yleistä.

Vuonna 1944 perhelainsäädäntöä tiukennettiin entisestäänkin "perheen ja äitien suojelemiseksi". Vasta Stalinin kuoltua Neuvostoliitossa harjoitettu seksuaalipolitiikka alkoi lieentyä sen verran, että abortti sallittiin 1955 ja avioeron saantia helpotettiin 1968. Vuonna 1960 rikoslakiin kirjattua rangaistusvaatimusta lievennettiin. Vuodelta 1934 peräisin olleet rangaistukset korvattiin vuoden 1933 lakiehdotuksen lievemmillä versioilla.

Mitä Neuvostoliiton laki oikeastaan kielsi? Vuoden 1960 rikoslain pykälän 121 mukaan:

Seksuaalisesta yhdynnästä [pederastiasta] kahden miehen kesken voidaan tuomita enintään viiden vuoden vapausrangaistukseen. Väkivalloin tai uhkauksin taikka alaikäiseen kohdistuvasta tai uhrin riippuvuussuhdetta hyväksi käyttäen toimitetusta pederastiasta voidaan tuomita enintään kahdeksan vuoden vapausrangaistukseen.

Käytännössä kyse oli anaaliyhdynnästä, eikä oikeuskäytäntö suinkaan ollut rangaistuksissaan johdonmukainen. Molemmat yhdynnän osapuolet syyllistyivät rangaistavaksi katsottuun tekoon, paitsi mikäli alaikäinen osapuoli oli 'passiivinen'. Yhdynnän 'aktiivisena' tai 'hallitsevana' osapuolena saatettiin kuitenkin kohdella yhdynnän kumpaa tahansa osapuolta, sen mukaan kumpi oli vanhempi tai kokeneempi, joten myös aloitteen yhdyntään tehnyt alaikäinen voitiin tuomita. Tuomioon riitti todettu aie anaaliyhdynnästä, vaikka sitä ei olisikaan ehditty suorittaa.

Arvioidaan, että viime vuosikymmenien aikana Neuvostoliitossa tuomittiin vuosittain 800 miestä vankeuteen pykälän 121 perusteella. Usein näyttö oli epäsuoraa. Sukupuolitautilien poliklinikalle hoitoon hakeutunut homomies jolla oli peräsuolelta sukupuolitauti, oli selvästi syyllistynyt rikolliseen tekoon. Tyypillinen ensikertalaisen rangaistus oli 2–3 vuotta vankeutta ja rikoksenuusijan tapauksessa rangaistuksena saattoi olla täydet 5 vuotta kovennettua vankeutta.

Homoseksuaalien vankien olot olivat epäinhimilliset. Heitä

kohdeltiin vankiloiden pohjasakkana, jota vartijat ja muut vangit rääkkäsivät. Vankeja, joiden tiedettiin saaneen tuomionsa homoseksuaalisen yhdynnän 'vastaanottavina' osapuolina, pidettiin hädin tuskin ihmisinä. Heidän osakseen tuli tavallisesti tyydyttää muiden vankien seksuaalisia tarpeita, tai toimia muuten vain raiskausten ja nöyryytysten kohteina. Vaihtoehtona vankilakierteelle oli varsinkin 1980-luvun puolella mahdollisuus päästä mielisairaalaan 'parantumaan' homoseksuaalisuudesta.

Elämä vankilan ulkopuolella ei ollut juuri sen vapaampaa. Homojen tapaamispaikkoina toimivat puistot, käymälät ja kahvilat olivat jatkuvan miliisivalvonnan ja ratsioiden kohteina. Viranomaisilla oli erityisiä yksiköjä homoseksuaalien kurissapitoon. Ilmiantajia solutettiin kaikkialle, varsinkin paikkoihin joissa homomiehet saattoivat päästä kosketuksiin ulkomaalaisten kanssa. Miliisillä oli omat alaikäiset houkutuslintunsa, joiden tehtävänä oli pyydystää homomiehiä näiden asettamiseksi syytteeseen. Homoseksuaalien alakulttuuria pidettiin huliganismin ja sosiaalisesti epäilyttävän rikollisaineksen pesäpaikkana. Osansa homovainoista saivat runoilija Gennadi Trifonovin kaltaiset toisinajattelijat, joiden homoseksuaalisuutta saatettiin käyttää tekosyynä, kun itse asiassa rangaistiin mielipiteitä.

Homoseksuaalien omaa järjestötoimintaa ei voinut kehittyä siihen torjuvasti suhtautuvassa yhteiskunnassa, missä kaikkeen toimintaan tarvittiin ehdottomasti virallinen lupa. Muulta kuin neuvostoyhteiskunnan kanssa sopusoinnussa olevaa toimintaa ehkäistiin tehokkaasti. Rekisteröimättömälle järjestölle ei ollut tarjolla toimitiloja, postiosoitetta, varoja, pankkitiliä, puhelinta eikä myöskään jäseniä.

Leningradissa syntyi 1984 pieni homoryhmä, joka pyrki heti yhteyteen länsimaisten järjestöjen kanssa. Sen vetäjä oli Alexander Zarembo, jonka yksityisasunnosta käsin ryhmä toimi. KGB sai vihiä ryhmästä heti alun pitäen.

Ryhmän yhteyksiä länteen hoiti suomalainen homoaktivisti Reijo Härkönen, joka kuljetti Leningradin matkoillaan ryhmän materiaa-

lia. Joulukuussa 1985 hänen tavaransa tutkittiin kotimatalla. NL:n ja Suomen rajalla matkatavaroista löytynyt homoaineisto takavarikoitiin. Härkönen kieltäytyi paljastamasta julkaisujen alkuperää, jonka jälkeen hänelle ei enää myönnetty Neuvostoliiton viisumia.

Tammikuussa 1986 ryhmän jäsenien keskuudessa paljastui urkkija, ja muitakin ryhmän jäseniä yritettiin painostaa ryhtymään ilmiantajiksi. Lopullisesti toiminta tyrehtyi KGB:n elokuussa 1986 suorittaman ratsian jälkeen.

Asenteet olivat kuitenkin muuttumassa. 1980-luvun lopulla homoista alettiin puhua lehdistössä julkisesti. Vuonna 1990 perustettiin ensimmäiset virallisesti rekisteröidyt homoseksuaalien järjestöt, Tšaikovski-säätiö Pietarissa sekä Moskovan lesbo- ja homoliitto. Niiden toiminta ei lähtenyt mitenkään helposti käyntiin. Viranomaiset vastustivat järjestöjen hyväksymistä vedoten siihen, että homot ovat pelkkiä rikollisia ja huligaaneja. KGB murtautui 1990 moskovalaisen järjestön toimistoon vieden sen arkistot. Lesboaktivisti Olga Zhuk sai syytteen pykälän 121 rikkomisesta, ja joutui vakuuttamaan oikeudessa, etteivät naiset kykene keskenään pykälän tarkoittamiin tekoihin.

Toiminnan lähdettyä käyntiin on lisää, entistä radikaalimpia järjestöjä syntynyt koko ajan Siperiaan, Ukraina, Moldovaan, Karjalaan ja muihin entisen Neuvostoliiton kolkkiin. Yhden sysäyksen toiminnalle antoi Tallinnassa toukokuussa 1990 järjestetty kansainvälinen konferenssi Seksuaalivähemmistöt ja yhteiskunta. Toiminnan kasvu vaikuttaa ulkopuolisesta suorastaan räjähdysmäiseltä. Moskovassa ja Pietarissa on järjestetty ohjelmaltaan monipuolisia vapautustapahtumia, joiden osanottajamäärät ovat vaikuttavia.

Ukraina ja Valko-Venäjä ehtivät ensimmäisinä poistamaan rikoslaistaan pykälän 121. Venäjä valmisteli asiaa koskevaa lakiesitystä pitempään. Sen parissa työskennelleet oikeusoppineet totesivat vanhan pykälän 121 olleen "loukkaus ihmisoikeuksia ja yksityiselämän loukkaamattomuutta kohtaan". Lainmuutos hyväksyttiin suurella Venäjän parlamentin äänten enemmistöllä ja julkistettiin toukokuussa 1993.

Venäjän rikoslain pykälä 121 kuuluu nykyisessä muodossaan:

Seksuaalisesta yhdynnästä [pederastiasta] kahden miehen kesken sen tapahtuessa väkivalloin tai uhkauksin taikka sen kohdistuessa alaikäiseen tai käyttäessä hyväksi uhrin riippuvuussuhdetta voidaan tuomita enintään seitsemän vuoden vapausrangaistukseen.

Miesten välisten homoseksuaalisten tekojen suojaikärajana on 18 vuotta.

Oikeusministeriö ilmoitti lain astuvan voimaan taannehtivasti, ja että vangittuna olevat vapautettaisiin, tosin ilman oikeutta hyvityksiin. Virallisen ilmoituksen mukaan 1992 Venäjän vankiloissa oli pykälän 121 perusteella 25 miestä. Kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen tietojen mukaan 73 henkeä oli vangittuna pelkistä homoseksuaalisista teoista, ja 192 muun muassa niistä. Lisäksi tuntui ilmeiseltä, että Venäjän syrjäseuduilla, mm. Siperiassa, lakia sovellettiin uudistuksen jälkeen kuten ennenkin, ja ettei rikoslain uudistus välttämättä merkinnyt vankilan ovien avautumista homovangeille.

Siperialainen homoaktivisti Valeri Klimov, joka on itse kärsinyt kolmivuotisen vankeusrangaistuksen, on pitkään ollut kirjeyhteydessä 150 homovankiin, joille hän on tarjonnut elintärkeän kanavan ulkomaailmaan ja sanoman, ettei homoseksuaalisuus ole hävettävä asia. Klimov kritisoi vankilaoloja: "Aivan kuin rakkaus olisi luonnontonta ja väkivalta luonnollista."

Useimmissa entisissä neuvostotasavalloissa pykälä 121 on säilytetty muuttumattomana, mm. kristityissä Moldovassa, Armeniassa ja Georgiassa, sekä etenkin Azerbaidzanissa ja kaikissa Aasian puoleisissa tasavalloissa, joissa islamin vaikutus on voimakas.

Venäjän, Ukrainan ja Valko-Venäjän uusi vapaampi ilmapiiri järjestöineen ja tapaamispaikkoineen ei vielä merkitse uuden elämäntavan läpimurtoa. Homobaarit ja -diskot toimivat mafian suojeluksessa. Homovastaiset ennakkoluulot istuvat venäläisissä voimakaina. Vuonna 1991 tehdyn mielipidetutkimuksen mukaan joka kolmas olisi hyväksynyt homoseksuaalien joukkoteloitukset. Järjestöillä, jotka ovat ottaneet ohjelmaansa asiallisen tiedon levittämisen

ja vaatimuksen samaa sukupuolta olevien henkilöiden oikeudesta rekisteröidä parisuhteensa, riittää työskäntä entisen Neuvostoliiton poliittisesti epävakaisissa olosuhteissa.

Romania

Romania tarjoaa hyvän esimerkin siitä, miten vaikea ylikansallisten yhteenliittymien on vaikuttaa yksittäisten valtioiden lainsäädäntöön. Kun Romania pyrki Euroopan neuvoston jäseneksi, eräänä mukanaolun ehtona oli ihmisoikeuksia loukkaavien lakipykäliden poistaminen Romanian rikoslaista. Romania antoi lupauksia lakiuudistuksista, ja hyväksyttiin alustavasti Neuvoston jäseneksi lokakuussa 1993. Vaikka lakeja ryhdyttiin muuttamaan alkuvuodesta 1994, tehdyt lakiesitykset ovat yhä edelleen ristiriidassa eurooppalaisen oikeuskäsitelmän kanssa.

Ceausescun valtakauden seksuaalipolitiikka oli ollut kauhistuttava esimerkki kansalaisten yksityiselämän valtiollisesta valvonnasta. Heteroseksuaalinen pakkolisääntyminen oli virallinen ihanne. Ehkäisyvälineitä ei ollut saatavilla lainkaan. Yksineläjiä vainottiin ja epäiltiin homoseksuaalisuudesta. Rikoslain pykälä 200 kielsi kaiken homoseksuaalisen käyttäytymisen, pykälä 204 sensuuntaiset aiheetkin.

Kiinnijääneet homoseksuaalit, niin naiset kuin miehetkin, voitiin lain nojalla tuomita viideksi vuodeksi vankeuteen. Homoseksuaalisuudesta epäillyiltä saatettiin kiristää tunnustus pahoinpitelyin. Vankeuden sijaan tuomittu saatettiin toimittaa pidemmäksi ajaksi mielisairaalaan, missä homoseksuaalisuutta 'parannettiin' lääkityksellä, sähköshokeilla ja kastroinnilla. Vuonna 1987 järjestettiin laajoja ratsioita homoseksuaalien kiinnisaamiseksi. Eräs niiden yhteydessä pidätetty ja pahoinpidelty homomies teki itsemurhan hyppäämällä ulos poliisiaseman ikkunasta. Vangittujen joukossa oli monia julkisuuden henkilöitä, mm. Bukarestin valtionoopperan entinen johtaja.

Romanian viranomaiset ovat viime vuosina vakuutelleet, ettei

homoseksuaaleja ole pidätetty pykälän 200 nojalla sitten vallanvaihdosvuoden 1989. Kansainvälisten ihmisoikeusjärjestöjen tietojen mukaan pidätyksiä on kuitenkin jatkettu koko ajan, ja maan vankiloissa viruu kymmeniä homoja (vuoden 1994 keväällä 57). Tietojen mukaan näiden kohtelu muutenkin täysissä romanialaisissa vankiloissa on erityisen raakaa.

Doru Marian Bedien tapaus on melko tyypillinen. Hänet pidätettiin heinäkuussa 1992 juuri hänen täytettyään 19 vuotta. Hän oli oman kertomuksensa mukaan jutellut tuttaviansa kanssa huoltoaseman pihalla. Nämä olivat sanoneet kuulleen että eräs heitä nuorempi 14-vuotias poika oli homoseksuaali. Marian epäili ehkä olevansa itsekkin homo, ja hakeutui vaivihkaa juttusille pojan kanssa. Tämä myönsi homoutensa ja kertoi, että hänellä oli jo pidempään ollut suhde itseään huomattavasti vanhempaan mieheen.

Marian aloitti pojan kanssa seksisuhteen. He tapailivat toisiaan viikon verran puistossa paremman paikan puutteessa. Heidät tietenkin nähtiin ja ilmiannettiin. Nuoremman pojan vanhemmat syyttivät Mariania siitä että tämä oli sitonut ja raiskannut viattoman pojan. Poliisiasemalla hentoa ja pienikokoista Mariania hakattiin kämmeniin patukalla kunnes hän tunnusti. Elämänsä ensimmäisestä ja ainoasta seksisuhteesta hän sai neljän ja puolen vuoden ehdottoman vankeustuomion. Hänet vankilassa tavanneet ihmisoikeusaktivistit saivat sen käsityksen että häntä pahoinpideltiin vankeudessa ja että hänet oli siellä ollessaan raiskattu toistuvasti.

Ei olekaan ihme, että Romanian anomukseen päästä Euroopan neuvoston jäseneksi suhtauduttiin monissa maissa varauksellisesti. Homolait eivät suinkaan olleet Romanian lainsäädännön ainoa pimeä luku. Edelleen voimassa olevien pykälien mukaan väkivaltaiseen raiskaukseen syyllistynyttä ei voida tuomita, mikäli hän nai uhrinsa. Niinpä jos miesjoukko raiskaa ja pahoinpitelee alaikäisen tytön ja yksi näistä menee naimisiin raiskatun kanssa, kaikki rikokseen osallistuneet vapautetaan syytteestä.

Romanian yritykset kohentaa lakejaan eurooppalaisemmiksi saivat outojakin käännteitä. Hallituksen valmisteleva esitys lievensi

pykälää 200, mutta lainvalmistelukomiteassa lievennykset poistettiin. Sen lisäksi lainrikkojien kansalaisoikeuksiin olisi puututtu ankaralla kädellä. Homoseksuaalisista teoista tuomittu olisi menettänyt joukon kansalaisoikeuksiaan (mm. äänioikeutensa) loppuiäkseen.

Se rikoslain pykälän 200 muotoilu, jonka Romanian senaatti hyväksyi helmikuussa 1994, ei täyttänyt niitä vaatimuksia, jotka Euroopan neuvosto asetti Romanian jäseneksi hyväksymiselle. Homoseksuaaliset suhteet ovat tosin lain mukaan sallittuja, paitsi aiheuttaessaan "julkista pahennusta", jolloin niistä voidaan tuomita 1–5 vuodeksi vankeuteen. Käytännössähän jokaisen ilmitulleen homosuhteen voidaan katsoa täyttävän rangaistavuuden ehdot.

Lisäksi pykälä 200 määrittelee eripituisia vankeusrangaistuksia. Mikäli toinen osapuoli on alaikäinen tai suhteeseen liittyy pakottamista, vankeutta voi saada jopa 10–20 vuotta.

Arveluttavin osa pykälästä 200 toteaa: "Kehottaminen tai houkuttelu edellisissä pykälissä viitattuihin tekoihin sekä propaganda, yhteenliittyminen tai millainen tahansa käännystoiminta niiden edistämiseksi on 1–5 vuoden vankeudella rangaistava teko."

Keväällä 1994 parlamentin lainsäädäntökomitea antoi omat ehdotuksensa pykälän 200 muuttamiseksi. Julkinen pahennus on niistä poistettu ja muutettu kielloksi harjoittaa pykälän tarkoittamia tekoja muuten kuin julkisesti. Lisäksi arveluttavimmat kohdat koskien järjestäytynyttä "käännystoimintaa" on ehdotuksessa poistettu.

Romaniassa on ollut varovaista homoseksuaalien järjestötoimintaa vuodesta 1991 lähtien, jolloin ryhmä Bukarestin yliopiston opiskelijoita alkoi kokoontua nimellä 'Täydet suhteet'. Vaikutusmahdollisuudet maassa, jota voidaan varauksetta kutsua Euroopan homovastaisimmaksi, eivät kuitenkaan ole kovin suuret.

Viimeksi Romania pääsi otsikoihin kieltäessään ulkomaisten homo- ja lesbotanssijoiden, mm. suomalaisen Eri-tanssiryhmän esiintymisen Bukarestissa heinäkuussa 1994.

Euroopan neuvosto

Suomi liittyi Euroopan neuvoston jäseneksi 1989. Seuraavana vuonna 1990 se ratifioi Euroopan ihmisoikeussopimuksen. Suomen mukaantulo tähän eurooppalaiseen yhteistyöelimeen tapahtui varsin myöhään, osana monien muiden valtioiden hakeutumista tiiviimpään yhteistyöhön toistensa kanssa. Euroopan neuvoston jäsenmäärän voimakas kasvu viime vuosina heijastaa maanosan vanhan kahtiajaon murtumista.

Vuonna 1949 perustettu Euroopan neuvosto on vanhin olemassa olevista Euroopan valtioiden yhteistyöelimistä. Se keskittyy toiminnassaan parlamentaarisen demokratian ja ihmisoikeuksien edistämisen. Taloudellinen yhteistyö ei ole kovin keskeisellä sijalla. Sen sijaan tärkeässä asemassa on vuonna 1953 voimaan tullut Euroopan ihmisoikeussopimus, jonka painotukset muistuttavat YK:n ihmis- oikeuksien julistusta. Sitä täydennettiin 1965 voimaan tulleella sosiaaliasiakirjalla.

Strasbourgissa kokoontuvan Euroopan neuvoston päätösvaltainen elin on ministerineuvosto, johon kuuluvat jäsenvaltioiden ulkoministerit. Eri maiden parlamentteja edustavat delegaatit muodostavat Euroopan neuvoston parlamentin, jolla on ainoastaan neuvoa antava asema. Tätä ei pidä sekoittaa Euroopan Parlamenttiin, vaikka niiden asemat muistuttavatkin jossain määrin toisiaan.

Ihmisoikeussopimuksen valvontaelimet

Euroopan ihmisoikeussopimuksen toteutumista valvoo Euroopan neuvoston ihmisoikeustoimikunta. Se voi ottaa harkittavakseen ihmisoikeussopimuksen rikkomuksia koskevia vetoomustapauksia, joita joko jäsenvaltiot tai niiden kansalaiset sille esittävät. Mikäli ihmisoikeustoimikunta toteaa vetoomuksen aiheelliseksi, tapaus

siirtyy Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käsiteltäväksi. Ministerineuvoston valitsemaan ihmisoikeustoimikuntaan kuuluu jäsenmaiden edustajia, ja parlamentin valitsemaan tuomioistuimeen kunkin jäsenmaan tuomareita. Näiden oletetaan toimivan riippumattomina oman maansa virallisista kannanotoista.

Jotta vetoomuksen ylipäänsä voisi esittää Euroopan ihmisoikeustoimikunnan harkittavaksi, on kaikki kansalliset oikeusasteet ensin käytävä lävitse. Toimikunta ottaa asian harkintaansa vasta tapauksen tultua hylätyksi niissä, tai mikäli kantajalle aiheutuisi muutoin kohtuutonta viivytystä tai mikäli kansallinen valitustie on selvästi hyödytön.

Euroopan neuvoston ihmisoikeustoimikunnalle on 1950-luvulta lähtien esitetty vetoomuksia, joissa on valitettu sen jäsenmaiden lainsäädännön rikkovan homoseksuaalien kansalaisten ihmisoikeuksia vastaan. Vuonna 1955 se käsiteli erään nimettömän saksalaisen homomiehen kannetta. Kyseisessä vetoomuksessa todettiin Länsi-Saksan seksuaalirikoslain tuolloin sisältämän miesten välisen seksuaalisen kanssakäymisen kiellon olevan ristiriidassa ihmisoikeussopimuksen kahden eri artiklan kanssa. 8. artikla takaa oikeuden yksityiselämän suojaan, 14. artikla tasaveroisen kohtelun sukupuolesta riippumatta. Toimikunta totesi sukupuolten eriarvoisen kohtelun mahdolliseksi, mutta yhtyi Länsi-Saksan viralliseen kantaan, jonka mukaan kieltopykälä oli tarpeen yleisen moraalien ja kansanterveyden suojelemiseksi.

Kun Länsi-Saksa muutti lainsäädäntöään 1969, siihen jäi erityinen korkeampi suojaikäraja miesten välisille suhteille. Vuonna 1972 ihmisoikeustoimikunta hylkäsi vetoomuksen suojaikärajan syrjivyydestä. Ihmisoikeustoimikunta onkin johdonmukaisesti todennut suojaikärajoja koskevat vetoomukset aiheettomiksi, katsoen ikärajojen kuuluvan kunkin jäsenmaan päätettäväksi. Ihmisoikeustoimikunnan suhtautuminen homoseksuaalien vetoomuksiin muuttui vasta 1980-luvulla osana Euroopan neuvoston parlamentin piiristä lähtenyttä politiikan muutosta.

Uusia tuulia Euroopan neuvostossa

Vuosi 1981 merkitsi käännekohtaa Euroopan neuvoston suhtautumisessa homoseksuaalien perusoikeuksiin. Sen parlamentti hyväksyi voimakkaasti homoseksuaalien tasaveroisia oikeuksia tukevan suosituksen no. 924. Siinä ministerineuvostolle ja sen kautta neuvoston jäsenvaltioille suositeltiin homojen ja lesbojen perusturvan kohentamista monin tavoin.

Suosituksen 7. pykälässä jäsenvaltioita, joissa homoseksuaalisuus on rangaistava teko, neuvotaan kumoamaan kriminalisoivat pykälät lainsäädännöstään ja asettamaan homo- ja heterosuhteille yhdenmukaiset suojaikärajat. Homoseksuaaleille työntekijöille tulee suosituksen mukaan taata tasaveroinen kohtelu työelämässä, erityisesti mitä tulee julkisen sektorin työhönottoon, työsuhteturvaan ja palkkapoliitiikkaan. Homoseksuaaleille vanhemmille on myös taattava lastensa tapaamisoikeudet ja mahdollisuudet huoltajuuteen riippumatta jomman kumman vanhemman sukupuolisesta suuntauksesta.

Eurooppalaisen asenneilmapiirin muutosta heijastaa erityisesti se suosituksen kohta, jossa parlamentti vetoaa Maailman terveysjärjestöön (WHO) jotta se poistaisi homoseksuaalisuuden kansainvälisestä tautiluokituksesta, koska mitään lääketieteellistä näyttöä, jonka mukaan homoseksuaalisuus olisi mielenterveyden häiriö, ei ole olemassa.

Samana vuonna annetussa päätöslauselmassa 756 muistutetaan, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan jokaisella yksilöllä on oikeus seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen.

Nämä olivat urauurtavia asiakirjoja, sillä ensimmäisen kerran merkittävä kansainvälinen järjestö antoi poliittisen tukensa homojen ja lesbojen oikeuksille ja ilmaisi tahtonsa niiden edistämiseksi.

Jeffrey Dudgeonin tapaus

Samana vuonna 1981 Euroopan ihmisoikeustoimikunta käsitteli pohjois-irlantilaisen Jeffrey Dudgeonin esittämän vetoomuksen, totesi sen aiheelliseksi, ja antoi sen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaistavaksi.

Poliisi oli tammikuussa 1976 tehnyt ratsian Jeffrey Dudgeonin asuntoon Belfastissa. Ratsian yhteydessä asunnosta löytyi papereita, joissa viitattiin homoseksuaalisiin tekoihin. Poliisi pidätti Dudgeonin ja kuulusteli häntä useita tunteja. Hänen henkilökohtaiset paperinsa takavarikoitiin ja palautettiin vasta kaksi vuotta myöhemmin.

Pohjois-Irlannissa voimassa ollut seksuaalirikoslaki kielsi tuolloin kaikki miesten väliset seksuaaliset teot. Lakikirjan mukaiset rangaistukset olivat erityisen ankaria, joissakin tapauksissa jopa kymmenestä vuodesta elinkautiseen vapaaehtoisista aikuisten miesten välisistä seksuaalisuhteista.

Vetoomuksessaan Jeffrey Dudgeon korosti lainsäädännön aiheuttavan hänelle vakavaa psykologista haittaa ja levottomuutta. Laki rikkoi hänen mukaansa ihmisoikeussopimuksen 8. artiklassa turvattua oikeutta yksityiselämään. Lisäksi se seikka, että samat teot, joista Pohjois-Irlannissa rangaistiin, olivat sallittuja Englannissa ja Walesissa, rikkoivat sopimuksen 14. artiklaa joka takaa tasaveroisuuden mm. asuinpaikasta riippumatta.

Ison-Britannian hallitus vetosi puolustuskirjelmässään Pohjois-Irlannin yleiseen mielipiteeseen, jonka mukaan homoseksuaalisuus oli uhka moraalikäsitteille ja loukkasi muiden kansalaisten oikeuksia. Koska suhtautuminen homoseksuaalisuuteen oli kyseisessä Ison-Britannian osassa kielteisempää kuin muualla, oli ankarampi laki siis tarpeen moraalin varjelemiseksi.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi kuitenkin Pohjois-Irlannin lainsäädännön loukkaavan Jeffrey Dudgeonin oikeutta yksityisyyteen ihmisoikeussopimuksen 8. artiklan mukaisesti. Sen sijaan 14. artiklan sovellettavuuteen tuomioistuin ei ottanut tässä vaiheessa kantaa. Se seikka, ettei lakia ollut vuosiin sovellettu 21 vuotta täyttäneiden miesten väliin suhteisiin, oli tuomioistuimen mielestä osoitus siitä, ettei lain kumoaminen uhannut niitä moraalisia käsitteitä, joita lailla oli ollut määrä ylläpitää.

Tuomioistuimen päätöksessä todetaan:

"Verrattuna aikaan jolloin laki säädettiin, homoseksuaalista käyttäy-

tyrnistä ymmärretään ja siksi myös siedetään nykyään paremmin, jopa siinä määrin, ettei Euroopan neuvoston jäsenmaiden suuri valtaosa pidä tämänkaltaisten homoseksuaalisten tekojen rajoittamista laillisin sanktioin enää tarpeellisena tai sopivana. Tuomioistuim ei voi sivuuttaa jäsenmaidensa lainsäädännössä tässä suhteessa tapahtuneita muutoksia."

Tuomioistuimen päätöksen nojalla Iso-Britannia poisti vuonna 1982 21 vuotta täyttäneiden miesten välisten homoseksuaalisten suhteiden rangaistavuuden Pohjois-Irlannin seksuaalirikoslainsäädännöstä.

Kieltopykälät kaatuvat

Jeffrey Dudgeonin tapauksessa tehty myönteinen päätös oli toivoa herättävä, mutta monet muut 1980-luvun mittaan tehdyt vetoomukset tyrmättiin ihmisoikeustoimikunnassa. Niissä vedottiin mm. syrjintään maahanmuuttajien kohtelussa homoparien ollessa eri maiden kansalaisia. Toimikunta oli myöntänyt homoseksuaalien olevan oikeutettuja yksityiselämään, sen sijaan oikeuden perhe- elämään se ei katsonut tulevan kysymykseen. Alkoi näyttää siltä, että Dudgeon jäisi yksittäistapaukseksi, joka ei enää tulisi toistumaan.

Vetoomus edellyttää todella huolellista valmistelua. Vaikka kuka tahansa tarpeeksi sinnikäs henkilö voi valittaa kärsimistään ihmis- oikeusloukkauksista, käytännössä valittajan on tunnettava Euroopan ihmisoikeussopimus ja useiden ennakkopäätösten tarkka sanamuoto sekä perustelujen taustat.

Irlantilainen homoaktivisti David Norris aloitti oman veto- muksensa valmistelun jo 1970-luvulla. Kanteessaan Irlannin valtiota vastaan hän totesi että se rikkoo Irlannin perustuslakia vastaan kieltäessään aikuisten miesten väliset homoseksuaaliset teot. Norris kävi monen vuoden aikana lävitse Irlannin oikeusasteet, joissa kanne hylättiin. Tämän jälkeen Norris sai mahdollisuuden vedota Euroopan ihmisoikeustoimikuntaan, joka totesi vetoomuksen aiheelliseksi samoin perustein kuin Dudgeonin tapauksessa. Norrisin kymmenisen vuotta kestänyt kärsivällinen kampanja tuotti tulosta 1988, kun ihmisoikeustuomioistuin totesi, tosin niukalla äänten enemmistöllä,

että Irlannin seksuaalirikoslaki oli ristiriidassa 8. artiklan kanssa. Perusteluissaan se katsoi, ettei kriminalisointia voitu enää pitää tarpeellisena, ja että sen voimassa pysyttäminen haittaisi homoseksuaalisten henkilöiden elämää.

Irlannin lakia ei muutettu heti, vaan homoseksuaalisuuden dekriminalisointia saatiin odottaa vuoteen 1993. Norrisin asianajajana koko valitusprosessin ajan toimi Mary Robinson, Irlannin nykyinen presidentti, joka kykeni taitavasti kumoamaan Irlannin valtion edustajien väitteet, ettei lakia ollut juuri sovellettu.

Kolmas myönteinen päätös tehtiin samansuuntaisessa tapauksessa. Kyseessä oli tällä kertaa Kyproksen rikoslaki, joka edelleen kieltää miesten väliset homoseksuaaliset teot. Homoaktivisti Alexander Modinos esitti vetoamuksensa 1990. Vuonna 1993 ihmisoikeustuomioistuin totesi Kyproksen seksuaalirikoslain rikkovan 8. artiklaa. Lain muutos lienee vain ajan kysymys.

Yksityiset vai yhteiset oikeudet?

Euroopan ihmisoikeustoimikunnan kantana voidaan siis pitää, että kunkin maan moraalikäsitysten taso määrää sen, onko homoseksuaalien oikeus yksityiselämään uhka ao. maan julkiselle moraalille. Sen sijaan se ei ole katsonut samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteen kuuluvan perhe-elämän piiriin, tai nauttivan perheelle Euroopan ihmisoikeussopimuksessa määriteltä suojaa. Toimikunta on hylännyt myös sellaiset tapaukset, joissa on vedottu syrjintään tai epäinhimilliseen kohteluun esimerkiksi syrjivien suojaikärajojen vuoksi.

1990-luvulla Euroopan neuvoston jäseniksi on hyväksytty monia sosialistiseen Itä-Eurooppaan kuuluneita maita. Monet uusista jäsenmaista ovat kohentaneet homoseksuaalien lainsäädännöllistä kohtelua tietoisina Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8. artiklan vaatimuksista. Kun Romania jätti jäsenhakemuksensa, sen jäsenyyden ehdoksi asetettiin mm. hyvin jyrkästi homovastaisen lainsäädännön muuttaminen. Romanian olikin 1994 pakko ryhtyä poistamaan lainsäädännöstään homoseksuaalisten tekojen täydellistä kri-

minialisointia.

Niissä Länsi-Euroopan maissa, joissa homoseksuaalisuus on vielä 1990-luvulla ollut rangaistava teko, lainsäädäntöelimet ovat kansainvälisestä käytännöstä tietoisina poistaneet kieltopykäliä omatoimisesti. Näin on tehty mm. Isoon-Britanniaan kuuluvissa, lainsäädännöllisesti itsenäisissä Gibraltarissa ja Man-saarella.

Ihmisoikeussopimuksen 14. artikla takaa sopimuksen oikeudet ja vapaudet kaikille ilman millään sellaisella perusteella tehtävää rajoitusta kuin "sukupuoli, rotu, ihonväri, äidinkieli, uskonto, poliittiset tai muut mielipiteet, kansallinen tai yhteiskunnallinen alkuperä, kuuluminen kansalliseen vähemmistöryhmään, varallisuus, syntyperä tai muu vastaava ominaisuus." ILGA on pitkään yrittänyt vaikuttaa siihen, että sukupuolinen suuntautuneisuus liitettäisiin artiklassa lueteltuihin ominaisuuksiin. Jotkut homoaktivistit ovat kuitenkin sitä mieltä, että artiklassa lueteltuja ominaisuuksia tulisi pitää esimerkkeinä, ja että sukupuolinen suuntautuneisuus voidaan jo nyt lukea 14. artiklassa määritellyn syrjintäsuojan piiriin. He katsovat, että sen erikseen mukaan sisällyttämisestä voisi olla pelkkää haittaa, sillä kaikki jäsenvaltiot eivät ehkä olisi halukkaita ratifioimaan lisäystä, ja voisivat tulkita ratifioimaansa nykyistä ihmisoikeussopimusta niin, ettei se suojaakaan homoseksuaalien tasaveroisia oikeuksia.

ILGA on vuodesta 1990 lähtien pyrkinyt Euroopan neuvoston neuvoa-antavaksi jäseneksi. Anomuksen hyväksyminen lienee vain ajan kysymys sen jälkeen kun ILGA sai vastaavan aseman YK:ssa. Euroopan neuvoston neuvoa-antavien jäsenjärjestöjen kokouksessa 1990 hyväksyttiin vetoomus kaikkien homoseksuaaleja syrjivien lakien kumoamiseksi jäsenmaissa ja syrjintätapausten dokumentoimiseksi.

Euroopan ihmisoikeussopimus on epäilemättä tarjonnut käyttökelpoisen kanavan siivota pois täysin kielteisesti homoseksuaalisiin tekoihin suhtautuneita seksuaalirikoslakien pykäliä Euroopan kartalta. Hyvin perusteltujen ja valmisteltujen vetoomustapausten tuominen Euroopan ihmisoikeustoimikunnan harkittavaksi kannattaa

tulevaisuudessakin. Suomenkaan nykyisen seksuaalirikoslainsäädännön kehotuskieltoineen ei voida katsoa olevan sopusoinnussa Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapautta koskevan 10. artiklan kanssa.

Toimikunnan linjanmuutos 1980-luvulla viittaa siihen, että yleinen perhekäsitteen avartuminen saattaa ajallaan muuttaa myös toimikunnan suhtautumista homoseksuaaliin parisuhteeseen perheenä, jolla on oikeus halutessaan pysyä ehjänä ja nauttia samoja sosiaalisia etuja kuin muutkin perheyksiköt.

Euroopan ihmisoikeustoimikuntaa voidaan pitää asenteiltaan varsin vanhoillisena elimenä, joka suhtautuu homoseksuaalisuuteen edelleen varovaisesti, eikä välttämättä ymmärrä homojen ja lesbojen elämäntilannetta tai siitä seuraavia erityiskysymyksiä. Näkyvämmät muutokset tulevat edelleen tapahtumaan Euroopan neuvoston jäsenmaissa ruohonjuuritasolta lähtien. Yleisen asenneilmaston muuttuessa ihmisoikeustoimikunta voi halutessaan edellyttää takapajuisemmilta jäsenmailtaan samoja ihmisoikeuksia kuin niiltä, joilla on ollut rohkeutta toimia edelläkävijöinä.

ETYK

Kun ETYK:n päätösasiakirja allekirjoitettiin Helsingissä 1975, siinä luvattiin että

Osanottajavaltiot kunnioittavat ihmisoikeuksia ja perusvapauksia, mukaan lukien ajatuksen, omantunnon, uskonnon tai vakaumuksen vapaus, jotka kuuluvat kaikille rodusta, sukupuolesta, kielestä tai uskonnosta riippumatta.

Ne edistävät ja rohkaisevat käyttämään tehokkaasti kansalaisvapauksia, poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia, sivistyksellisiä sekä muita oikeuksia ja vapauksia, jotka kaikki johtuvat ihmisyyksilön luontaisesta arvosta ja ovat olennaisia hänen vapaalle ja täydelle kehittymiselleen.

ETYK on pitkään ollut Euroopan yhteistyöelimistä kansainvälisin. Jokainen Euroopan maa sekä Yhdysvallat ja Kanada ovat kuuluneet sen sopijaosapuoliin. Tällaisena se on ollut etenkin itäisessä Euroopassa varsin merkittävä valtioiden välisen yhteistyön kanava, jolla ei ole ollut painolastinaan Euroopan Unionin rajallisempia taloudellisia etunäkökohtia.

ETYK:n tavoitteiden levittämiseen tähtäävä rinnakkaiselin, ns. Kansalais-ETYK (Helsinki Citizens Assembly, HCA) perustettiin Prahassa 1990. Sen perusajatuksena on ollut kansalaisjärjestöjen ruohonjuuritason yhteistyö demokratian ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi Euroopassa. Se pyrkii mm. saamaan omia esityksiään liite-tyiksi varsinaisen ETYK:n kokousten asialistalle. Mukana on mm. kansalais- ja ihmisoikeusryhmiä, ekologisista, kehitysapu- ja solidaarisuusliikkeitä, rauhanliike, vähemmistökuultuuriryhmiä sekä homoja lesbojärjestöjä.

Itävaltalainen HOSI Wien ryhtyi jo 1986 ajamaan homoseksuaalien tasaveroisten oikeuksien sisällyttämistä mukaan ETYK:n

tavoitteisiin. Vasta Kansalais-ETYKin käynnistyminen antoi näille pyrkimyksille käyttökelpoisen kanavan. Sen ensimmäisessä konferenssissa hyväksyttiin lesbojen ja homojen oikeuksia koskeva laaja julkilausuma.

Helsingissä pidettiin huhtikuussa 1992 ETYKin seurantakokous, jonka aikana SETA järjesti muiden järjestöjen tavoin oman kansainvälisen rinnakkaistapahtumansa. Sen yhteydessä ILGA pyysi ETYKin osanottajavaltioita tunnustamaan "jokaisen ihmisen oikeuden elää seksuaalisen suuntautumisensa mukaisesti perustavaa laatua olevaksi ihmisoikeudeksi." Mitään homoseksuaalien oikeuksia tukevaa kohtaa ei kuitenkaan sisällytetty Helsingin seurantakokouksen päätösasiakirjaan. Sellaisen lisäämistä vastustivat Yhdysvaltojen, Ison-Britannian, Ranskan ja Espanjan edustajat.

Sen sijaan ETYKin inhimillistä ulottuvuutta käsitellyt konferenssi, joka järjestettiin Varsovassa syys-lokakuussa 1993, hyväksyi yksimielisesti päätösasiakirjaansa vastaavan kohdan:

Todettiin, että ETYKin sitoutuminen syrjinnän vastaiseen työhön kattaa myös homoseksuaalit. [Kokouksessa] tehtiin esityksiä koskien valtioiden harjoittaman syrjinnän ja kriminalisoivan lainsäädännön poistamista.

Kyseessä ei ole vielä valtioita millään lailla sitova sopimusasiakirja, vaan päänavaus ETYKin mahdollisille tuleville lausunnoille ja toimenpiteille. ILGA:n itävaltalaisen pääsihteerin 1992 esittämän näkemyksen mukaan ETYKin kannanotoilla on erityistä painoa:

Ihmisoikeudet ja vähemmistöjen oikeudet eivät ole valtioiden sisäisiä asioita, vaan valtioiden muodostamien yhteisöjen yhteisiä asioita. ... Tällä käännekohtalla siinä, miten ihmisoikeuskysymyksiin suhtaudutaan Euroopassa, saattaa olla hyvin huomattava vaikutus lesbojen ja homojen oikeuksien tulevaisuuden kehitykselle.

Pohjoismaiden neuvosto

Suomen, Ruotsin, Norjan, Tanskan ja Islannin homo- ja lesbojärjestöt käynnistivät 1980-luvun alussa oman pohjoismaisen yhteistyökanavansa, NHR:n, jonka tarkoituksena oli painostaa Pohjoismaiden neuvostoa yhteispohjoismaisiin toimiin homoseksuaalien aseman parantamiseksi. Siinä suhteessa ne ovatkin saavuttaneet joitakin tuloksia.

Pohjoismaiden neuvosto on lähinnä pohjoismaisten hallitusten ja kansanedustuslaitosten neuvotteluelin, joka käsittelee hallinnollisia, taloudellisia ja sosiaalisia kysymyksiä. Sillä ei ole omaa ihmis- oikeusasiakirjaa eikä erillisiä elimiä sen piirissä tehtyjen päätösten läpiviemisen valvontaa varten.

Vuonna 1983 neuvostolle tehtiin jäsenaloite, jonka pohjana oli suomalaisten homoaktivistien, mm. Ulf Månssonin ja Olli Stålströmin tutkimus homoseksuaalien yhteiskunnallisesta asemasta eri pohjoismaissa. Aloitteen allekirjoittajiin kuului mm. Gro Harlem Brundtland. Esitys hyväksyttiin Pohjoismaiden neuvoston istunnossa maaliskuussa 1984 äänin 61–7. Siinä Pohjoismaiden ministerineuvostolle suositellaan, että pohjoismaissa suoritettaisiin homoseksuaalien asemaa koskevaa tutkimus- ja valistustyötä. Lisäksi tutkittaisiin mahdollisuudet kumota homoseksuaaleja syrjivät lait jäsen maiden lainsäädännöstä ja edistää homoseksuaalien tasavertaisuutta lain edessä. Neuvosto totesi, että pohjoismaiden hallitusten tulisi toimia yhteistyössä YK:ssa ja muissa kansainvälisissä järjestöissä homojen ja lesbojen syrjinnän estämiseksi.

Suomen viranomaisiin Pohjoismaiden neuvoston suositukset eivät tehneet vaikutusta. Tuolloin istunut oikeusministeri Matti Louekoski totesi asian olevan "varteenotettava toimintaohje" mutta että "Suomessa vallitsevat asenteet ja poliittinen ilmasto seksuaa-

liasioiden ympärillä kuitenkin jonkin verran poikkeavat muiden Pohjoismaiden asenteista."

On totta, että Suomessa ollaan parin vuosikymmenen verran jäljessä Ruotsin, Tanskan ja Norjan seksuaalipoliittisesta kehityksestä. Pohjoismaisen neuvoston suositukset on Suomessa ollut helppo torjua poliittisen tahdon ja pakotteiden puuttuessa.

Vuonna 1990 Pohjoismaiden neuvosto päätti suositella yhteis-pohjoismaisen tutkimuksen käynnistämistä homojen ja lesbojen sosiaalisesta asemasta pohjoismaissa. Asian oli valmisteellut PN:n sosiaali- ja ympäristövaliokunta. Kartoitukseen haluttiin sisällyttää homojen ja lesbojen asemaa mm. työelämässä, asumisessa ja kulttuurielämässä. Tutkimus jäi kuitenkin peruskartoitusvaiheeseen määrärahojen puutteessa, samoin kuin myöhemmin esitetty ajatus yhteispohjoismaisesta homo- ja lesbotutkimusverkostosta.

Pohjoismaisen yhteistyön vaikutusta suomalaisiin asenteisiin ja lainsäädäntöön ei kannata vähätellä, vaikka sen satoa onkin Suomessa korjattu valikoiden. Euroopan yhdentyessä Pohjoismaiden neuvosto voisi edelleen toimia kanavana, jonka avulla pohjoismaat voisivat sopia ajamistaan yhteisistä sosiaalisista tavoitteista, niin myös yhteisistä ehdotuksista homoseksuaalien aseman kohentamiseksi muuallakin Euroopassa.

Euroopan Unioni

Euroopan yhteisö ei pitkään ollut juuri enempää kuin taloudellisen yhteistyön kanava vailla omaa sosiaalista ohjelmaa tai erillistä ihmisoikeuspolitiikkaa. Sen piirissä on kuitenkin otettu kantaa homoseksuaalien oikeuksiin 1980-luvulta lähtien. Yhteisön laajeneminen 1990-luvulla Euroopan Unioniksi sekä sen poliittisen ja taloudellisen merkityksen kasvu ovat tehneet homojen ja lesbojen oikeuksia tukevan ihmisoikeusnäkökulman yhä tarpeellisemmaksi EU:nkin piirissä.

Euroopan yhteisöön on pitkään kuulunut joukko vauraita Länsi-Euroopan maita, joiden kiinnostus on keskittynyt kaupankäynnin ja työvoiman liikkumisen sääntelyyn. Yhteisöllä ei ole ollut omaa ihmisoikeusasiakirjaa, eikä sen perustamisasiakirjoissa edes viitata perus- tai ihmisoikeuksiin, joten sen oikeus ei ole myöskään saanut käsiteltäväkseen homoseksuaalien syrjintään liittyviä tapauksia. Rooman sopimuksessa 1957 määriteltäisiin neljään vapauteen (tavaroitten, palvelujen, pääoman ja työvoiman vapaa liikkuvuus) on kuitenkin katsottu liittyvän oma ihmisoikeuslottuvuutensa, jota voidaan soveltaa melko vapaasti yhteisön etujen mukaisesti.

Vuonna 1987 hyväksyttiin Yhtenäisasiakirja, joka laajensi yhteisön toimivaltaa mm. sosiaalisen yhteistyön piiriin, ja vuonna 1993 solmitussa Maastrichtin sopimuksessa Euroopan Unionista yhteistyöalueita laajennettiin entisestään.

Euroopan Parlamentti: hyvää tahtoa ja kauniita aikeita

Kun Euroopan yhteisön piirissä alettiin tukea homoseksuaalien oikeuksia, se tapahtui Euroopan Parlamentissa. Tällä Unionin ainoalla demokraattisesti vaaleilla valitulla elimellä on kuitenkin hyvin vähän valtaa muihin elimiin verrattuna. Se voi antaa suosituk-

siä ja julkilausumia, mutta ei esimerkiksi kykene käynnistämään EU:n lakien tai muiden sitovien asiakirjojen muutosprosessia. Yhtenäisasiakirja antoi sille kuitenkin lykkäävän veto-oikeuden yhteisön lainsäädäntöön.

Ensimmäinen Euroopan Parlamentin homoja ja lesboja koskevasta kannanotoista oli 1984 julkistettu italialaisen Vera Squarcialupin raportti seksuaalisen syrjinnän estämisestä työpaikalla. Siinä homoseksuaaleihin kohdistuvaa syrjintää paheksutaan voimakkaasti, ja jäsenvaltioita kehoitetaan mm. kumoamaan homoseksuaalisia suhteita kriminalisoivat lakipykälät, säätämään hetero- ja homosuhteille yhtenäiset suojaikärajat, lopettamaan seksuaalisen suuntauksen perusteella tapahtuva poliisivalvonta sekä poistamaan homoseksuaalisuus kansainvälisestä tautiluokituksesta. Raportti kehotti jäsenmaita vastustamaan seksuaalisen suuntauksen perusteella tapahtuvaa työsyryntää sekä laatimaan kattavan raportin lesbojen ja homojen eri elämäntilanteilla kohtaamasta muustakin syrjinnästä.

Squarcialupin raportti sai aluksi tukea sosiaaliasioiden britti-komissaarilta, joka lupasi komissionsa ryhtyvän sen perusteella toimiin työsuhteturvan parantamiseksi yhteisön lainsäädännössä. Lupaukset olivat kuitenkin ennenaikaisia, sillä komission myötämielisyys homoseksuaaleja kohtaan loppui lyhyeen. Raportissa kaavailtuihin toimiin ei koskaan ryhdytty.

Euroopan Parlamentti on monissa myöhemmissä suosituksissaan ja raporteissaan maininnut seksuaalisen suuntauksen yhtenä syrjintäsuojaa edellyttävänä ominaisuutena. Näihin kuuluvat mm. raportti naisiin kohdistuvasta väkivallasta (1986), raportti AIDSin vastaisista toiminnoista (1989 ja ohjelma 1991), raportti työntekijöiden perustavanlaatuisista sosiaalisista oikeuksista (1989), raportti rasismista ja ulkomaalaisiin kohdistuvasta vihasta (1990) sekä eurooppalainen lasten oikeuksien julistus (1992).

Helmikuussa 1994 Euroopan Parlamentti hyväksyi päätöslauselman 'Homoseksuaalien ja lesbojen tasaveroisista oikeuksista Euroopan yhteisössä' [ks. liite 2]. Selvästi äänin 159–96 hyväksytyn esityksen oli laatinut saksalainen Claudia Roth. Siinä jäsenmaille

annetaan joukko voimakassanaisia suosituksia, mm. lesbo- ja homoparien oikeudesta adoptioon ja avioliittoon. Päätöslauselma kohtasi voimakkainta vastustusta katolisen kirkon taholta, kun paavi Paavali II totesi päätöslauselman "Jumalan luonnollisen järjestyksen vastaiseksi".

Euroopan komissio ja ministerineuvosto: valtaaja välinpitämättömyyttä

Euroopan komissio muodostaa EU:n varsinaisen virkakoneiston. Sen johdossa ovat jäsenmaiden piiristä valitut komissaarit, jotka virastoineen huolehtivat EU:n hallinnollisista rutiineista ja virallisten esitysten valmistelusta.

EU:n ylin päättävä elin on puolestaan ministerineuvosto. Sen tehtävänä on varsinaisten jäsenmaita sitovien asetusten ja direktiivien säätäminen. Ministerineuvosto koostuu jäsenmaiden hallitusten edustajista, ja sen kokoonpano vaihtelee riippuen käsiteltävästä asiasta.

Euroopan Parlamentin esityksiin homoseksuaalien aseman parantamiseksi on annettu EU:n päättäjien taholta nihkeitä vastauksia, joissa on vedottu siihen, etteivät Euroopan yhteisön ja EU:n asiakirjat anna valitettavasti mitään mahdollisuuksia käytännön toimenpiteisiin. Koska homoja ja lesboja ei mainita sopimusteksteissä erikseen, ei komissiolla ainakaan omien lausuntojensa perusteella myöskään ole 'laillista kompetenssia' puuttua seksuaalisuutta koskeviin asioihin.

Tammikuussa 1990 Euroopan Parlamentin brittijäsen totesi sosiaaliasioiden komission istunnossa, että homoseksuaaleihin kohdistuva syrjintä on este vapaiden sisämarkkinoiden muodostumiselle. Jonkin jäsenmaan lainsäädäntö nimittäin saattaa estää homoja lesbotyöntekijöiden vapaata liikkumista heidän pyrkiessään välttämään syrjiviä olosuhteita. Komission puheenjohtaja Jacques Delors joutui myöntämään, että Euroopan yhteisön artikla 100a todellakin antaa komissiolle mahdollisuuksia käytännön toimiin syrjinnän ehkäisemiseksi.

Euroopan yhteisön sosiaaliasioiden komission edustajien myöhempien tarkennusten mukaan yhteisö ei kykene lainsäädännöllä vaikuttamaan homoseksuaaleihin jäsenmaissa kulttuurierojen vuoksi kohdistuvaan syrjintään, vaikka yhteisön asiakirjat antavatkin sille joitakin toimintavaltuuksia yhteisön tasolla. Kun eräs Euroopan Parlamentin jäsen vaati toukokuussa 1990 komissiolta kunnollista kannanottoa homoseksuaalien oikeudet turvaavista toimenpidemahdollisuuksista, Delors toisti, ettei komissiolla ole "valtuuksia puuttua jäsenvaltioiden seksuaalivähemmistöihin mahdollisesti kohdistamaan syrjintään" ja suositteli Euroopan ihmisoikeussopimusta parempana lähtökohtana homoseksuaalien asian ajamiseksi.

Vuonna 1991 englantilainen homoaktivisti Peter Tatchell nosti muodollisen kanteen Euroopan komissiota vastaan, todeten valituskirjelmässään, että komission valitsema passiivinen suhtautuminen homoseksuaalien oikeuksiin oli ristiriidassa Euroopan yhteisön perusasiakirjojen kanssa.

Silloisen sosiaaliasioiden komissaarin Vasso Papandreoun myönteinen suhtautuminen ILGA:n ja homoseksuaalien kansalaisoikeusjärjestöjen huolellisesti valmistelemiin esityksiin johti kuitenkin joihinkin edistysaskeliin. Vuonna 1991 sosiaaliasioiden komissio julkaisi suosituksen työpaikkanormistoksi, 'Miesten ja naisten arvokkuuden suojeleminen työpaikalla' jossa syrjintä sukupuolisen suuntautumisen nojalla tuomittiin ensimmäisen kerran Euroopan yhteisön syrjintäsuojanormistossa.

Sosiaaliasioiden komissio nimitti myös erityisen virkailijan toimimaan yhteyshenkilönä homoseksuaaleihin liittyvissä asioissa. EU:n elimet ovat rahoittaneet tutkimuksen homoseksuaalien asemasta Euroopan yhteisössä, *Homosexuality: A European Community Issue* (1993) sekä selvityksen lesbojen asemasta, *Lesbian Visibility: A Report about Lesbians within the European Community* (1993).

Eurooppa yhdentyy, yhdentyvätkö homot ja lesbot?

Euroopan yhteisön laajeneminen Euroopan Unioniksi 1990-luvulla on tapahtunut monella tasolla. Ensinnäkin yhteisö laajenee maantie-

teellisesti yhä useampien maiden pyrittyä sen jäseniksi. Pohjoismaissa homoseksuaalien asema on parempi kuin Euroopan yhteisöön kuuluvissa maissa keskimäärin. Voidaanko tämä hyvä asema säilyttää Euroopan Unionissa? Voidaanko samoja oikeuksia soveltaa muissa Unionin jäsenmaissa? Merkitseekö Itä-Euroopan maiden myöhemmin tapahtuva mukaantulo vastaavasti homoseksuaalien aseman keskimääräistä heikentymistä? Onko Euroopan Unionista enemmän haittaa vai hyötyä homoille ja lesboille?

Laajentumisen toinen taso on Unionin sisällöllinen syventyminen. Vuonna 1993 solmittu Maastrichtin sopimus laajentaa Euroopan Unionin yhteistyöalueita ohi pelkän talous- ja rahaliiton. Laaja yhteistyö sisä- ja oikeusasioissa on jo ETA-sopimuksen myötä arkipäivää Suomessakin, ja asettaa kansalaisjärjestöille haasteita EU:n ja ETA:n tavoitteiden soveltamiseksi paikallistasolle. Maastrichtin sopimuksen ns. läheisyysperiaate pyrkii siihen, että päätökset tehtäisiin mahdollisimman lähellä kansalaisia. Merkitseekö tämä sitä, että EU:n elimet jättävät homojen ja lesbojen aseman kunkin jäsenvaltion 'yksityisasiaksi', vai missä määrin valtioiden välisiä sopimuksia voidaan tulkita niin, että ne suojaavat myös homoseksuaaleja siinä missä muitakin kansalaisia?

Vaikka homojen ja lesbojen oikeudet kirjattaisiinkin EU:n sosiaaliin asiakirjoihin, onko sittenkään varmaa, että niitä kunnioitetaan suuressa ylikansallisessa järjestelmässä, jonka päätöksentekoprosessit ovat pitkälti salaisia? Miten voisimme valvoa suomalaisten oikeus- ja sosiaaliministerien äänestyskäyttäytymistä EU:n ministerineuvoston luottamuksellisissa istunnoissa?

Monet eurooppalaisten homoseksuaalijärjestöjen aktivistit epäilevät EU:n demokraattisuutta ja sen hyödyllisyyttä vaikutuskanavana. Monet muut uskovat, että siihen pitää voida vaikuttaa varsinkin nyt, kun sen tulevaa ihmisoikeuspolitiikkaa vasta muotoillaan.

Englantilainen poliitikko ja homoaktivisti Peter Tatchell edustaa lähinnä jälkimmäistä linjaa. Hän julkaisi 1992 teoksen *Europe in the Pink* jossa hahmotellaan homo- ja lesbojärjestöjen vaikutusmahdollisuuksia tulevaisuuden EU:ssa. Tatchellin mukaan niille on

tarjolla on neljä lähestymistapaa: nykyisten EU-sopimusten väljempi tulkinta, EU:n sopimusten laajentaminen käsittämään homoseksuaalien oikeudet, tasaveroisuuden selkeäsanainen sisällyttäminen EU:n ohjelmaan sekä euroopanlaajuinen seksuaaliseen tasaveroisuuteen pyrkivä homo- ja lesbojärjestöjen kampanja. Käsitlemme Tatchellin näkemyksiä seuraavassa kohta kohdalta.

1. Nykyisten EU-sopimusten väljempi tulkinta. Euroopan yhteisön komissio on useampaan otteeseen vedonnut puuttuviin valtuuksiinsa homoseksuaalien oikeusturvaan liittyvissä kysymyksissä. Samaan aikaan se on tulkinnut yhteisön perusasiakirjoja paljon vapaamielisemmin eräissä muissa kysymyksissä, mm. AIDSin leviämisen ja rasismien vastaisessa työssä. Väljempää tulkintaa tulisi ilman muuta soveltaa myös homojen ja lesbojen kohdalla.

On selvää, että EU voi niin halutessaan taata jäsenmaidensa kansalaisten tasaveroisuuden ja suojella heitä syrjinnältä. EEC:n perusasiakirjassa 1957 puhutaan ihmisoikeuksista, vapaudesta, tasaveroisuudesta, perusoikeuksista, yhteisistä menettelytavoista sekä taloudellisesta ja sosiaalisesta edistyksestä. Euroopan yhteisön 235. artikla antaa myös yhteisölle mahdollisuuden ryhtyä "tarvittaviin toimiin" mikäli sopimusasiakirjassa määritelty toimintavaltuus ei ole kattava. Vuoden 1986 yhtenäisasiakirja puolestaan määrittelee erääksi tavoitteeksi "taloudellisten ja sosiaalisten olojen kohentamisen".

Tatchellin mukaan on ilmeistä, että EU:n jäsenmaiden kirjava lainsäädännöllinen suhtautuminen homoihin ja lesboihin on ristiriidassa yhteisön perusasiakirjassa mainitun "harmonisen kehityksen" ja useiden muidenkin valtioiden välistä yhteistyötä korostavien artiklojen kanssa.

Työvoiman vapaa liikkuvuus on se EU:n periaate, johon homoseksuaalien kansalaisoikeusjärjestöt ehkä kaikkein useimmin vetoavat. Niin kauan kuin EU:n jäsenmaat kohtelevat homoseksuaalisia kansalaisiaan mikä enemmän, mikä vähemmän syrjiä, ei homoseksuaalin työntekijän liikkuminen maasta toiseen voi koskaan

olla täysin syrjinnän pelosta vapaata. Voidaan ajatella työvoiman pyrkivän maihin, joissa syrjintä on vähäisempää, jolloin kyseisissä maissa työskentelevät homot ja lesbot olisivat paremmassa asemassa kuin muualla. Tämä vähentäisi ilman muuta EU:n erityisesti korostamaa työvoiman vapaata liikkuvuutta. Koska samaa sukupuolta olevien henkilöiden liittoja ei kohdeltaisi perheenä muualla kuin ne erityisesti tunnustaneissa maissa, liikkuvuutta rajoittaisi sekin, ettei homo ja lesbo voisi siirtyä toiseen maahan kumppaneineen yhtä vapaasti kuin jos kyse olisi heteroseksuaalisesta parisuhteesta.

Euroopan yhteisön eri asiakirjoissa korostetaan tasaveroisuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämistä. Työntekijöiden perusoikeuksien julistuksessa (1990) todetaan: "...tasaveroisen kohtelun takaamiseksi on tärkeää vastustaa kaikenlaista syrjintää, mukaan lukien syrjintä sukupuolen, ihonvärin, mielipiteen ja uskomusten nojalla ja ... solidaarisuuden hengessä on tärkeää taistella sosiaalista syrjäytymistä vastaan." Vaikka sukupuolista suuntautumisesta ei erikseen mainitakaan, sen voidaan ilman muuta katsoa sisältyvän em. kohtaan "kaikenlaisen syrjinnän" vastaisten pyrkimysten hengessä.

2. EU:n sopimusten laajentaminen käsittämään homoseksuaalien oikeudet. Jotta Euroopan Unioni voisi toimia demokraattisen muutoksen välineenä, sen omankin päätöksenteon tulee olla demokraattisempaa. Meneillään oleva EU:n rakenneuudistus toteuttaa joitakin kansalaisjärjestöjen vaatimuksista, silti päätöksenteko on edelleen pitkälti keskittynyt komissiolle ja ministerineuvostolle. Vain joissakin ministerineuvoston päätösvaltaan kuuluvissa asioissa päätökset voidaan tehdä enemmistöpäätöksinä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että homoseksuaalien oikeuksien sisällyttäminen EU:n säädöksiin ja sopimusasiakirjoihin voidaan estää mikäli yhdenkin jäsenmaan edustaja torjuu sen ministerineuvostossa.

Monet homo- ja lesboaktivistit pitävätkin EU:n sopimusasiakirjojen väljempää tulkintaa realistisempänä keinona vaikuttaa, kuin sukupuolisen suuntautumisen sisällyttämistä samoihin

asiakirjoihin erikseen.

Euroopan Parlamentti on se elin, joka on suhtautunut myöte-
mielisimmin homoseksuaalien tasaveroisiin oikeuksiin. Onkin selvää,
että juuri parlamentin vaikutusvallan kasvu edistäisi nopeimmin
ihmisoikeuksien tunnustamista ja sosiaalisia ohjelmia Euroopan
Unionin piirissä.

Tatchell katsoo, että jäsenmaiden lukumäärän lisääminen olisi
pitemmällä tähtäimellä hyvä asia, joka johtaisi eri maiden lainsäädän-
nön harmonisointiin parhaan, ei huonoimman mukaan -periaat-
teella. Norjan ja Ruotsin liittyminen EU:hun merkitsisi äänekkäästi
homoseksuaalien oikeuksia ajavien maiden vaikutusvallan kasvua.
Toisaalta monien Itä-Euroopan maiden homoseksuaaleja syrjivän
lainsäädännön korjaaminen EU:n tasolle olisi todennäköisin tulos.

**3. Tasaveroisuuden selkeäsanainen sisällyttäminen EU:n ohjel-
maan.** Vielä nykyäänkin Euroopan Unionin asiakirjoista puuttuu
selkeä sitoutuminen ihmisoikeuksien turvaamiseen. On vaikea sanoa,
onko esimerkiksi EU: n oikeus etusijalla jäsenmaiden perustuslaeissa
turvattuihin perusoikeuksiin nähden, saati jäsenvaltioita sitoviin
kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin nähden.

Tähän saakka Euroopan yhteisön tuomioistuin on puuttunut
ainoastaan selkeästi koko yhteisön oikeuksia sivuaviin tapauksiin, ja
jättänyt muut omalta kannaltaan suppeampina pitämänsä tapaukset
kunkin jäsenmaan huoleksi. Koko yhteisöä sivuavina tapauksina taas
on pidetty sellaisia, joissa käsitellään tavaroiden, palveluiden, pääoman
ja työvoiman vapaan liikkuvuuden turvaamista.

Euroopan Unionin sisällöllinen laajeneminen edellyttää epäile-
mättä ihmisoikeusolottuvuuden selkeämpää soveltamista niin, että
sosiaalisesti syrjäytettyjen ryhmien tasaveroisuus voidaan taata.
Tatchellin mukaan homo- ja lesbojärjestöjen kannattaa tukea mah-
dollisimman laajan tasaveroisuuskäsitteen toteutumista Unionin
piirissä, eikä keskittyä pelkästään homoseksuaalien asian ajamiseen.
Mikäli vaadimme yhdessä mahdollisimman monien muiden kansa-
laisysoikeusjärjestöjen kanssa tasaveroisia oikeuksia kaikille, saamme

äänemme varmemmin kuuluville ja rakennamme verkostoa, joka painostaa Euroopan Unionia kohti demokraattisempia valintoja.

Tatchell esittää EU: lie laadittavaksi sellaisen ihmisoi-
keusasiakirjan, joka tuntuvasti rajoittaisi sekä EU:n että sen jäsen-
valtioiden mahdollisuuksia säätää homoseksuaaleja syrjiviä lakeja.
Unionin piirissä noudatettavan syrjintäsuojan tulisi olla hänen
mukaansa vahvempi, ja erityisen Tasa-arvoasiain asianhoitajan tulisi
valvoa tasaveroisuuden toteutumista.

4. Euroopanlaajuinen seksuaaliseen tasaveroisuuteen pyrkivä homo- ja lesbojärjestöjen kampanja. Tatchell pitää valitettavana, että vain kourallinen homo- ja lesbojärjestöjä on tehnyt mainittavam-
paa, koko Euroopan käsittävää yhteistyötä. Niiden tärkeimpänä
toimintakanavana on ollut kansainvälinen lesbo- ja homojärjestö
ILGA. Viimeksimainittu on hakenut Euroopan neuvoston neuvoa-
antavaa jäsenyyttä ja tavannut Euroopan yhteisön sosiaaliasioiden
komissaarin. ILGA on laatinut raportin ETA:n vaikutuksesta lesbojen
ja homojen asemaan ja ollut mukana kirjoittamassa monia
homoseksuaalien kannalta tärkeitä Euroopan Parlamentin raportteja ja
kannanottoja.

Homo- ja lesbojärjestöjen toiminta voidaan Tatchellin mukaan
keskittää kunkin tason tärkeimpiin vaikuttajiin. Talous- ja sosiaali-
komitea on jäsenvaltioiden etujärjestöjen virallinen kanava unionin
pääöksentekoon. Vaikka sen asema on ainoastaan neuvoa-antava, sen
lausunnoilla on silti unionin päätöksenteossa paljon painoa. Siihen
kuuluu työnantajien, ammattiliittojen ja muiden eturyhmien edustajia,
joihin vaikuttaminen kunkin jäsenmaan kansallisella tasolla on
tärkeää.

Euroopan Parlamenttiin vaikuttaminen tapahtuu jäsenmaiden
omien europarlamentaarikkojen kautta. EU:n kansalaisilla myös on
oikeus vedota Euroopan Parlamenttiin ja kannella sen oikeusasiamie-
helle EU:n toimielinten hallinnollisten toimien lainmukaisuudesta.

Erityisen tärkeitä vaikuttamisen kohteina ovat luonnollisesti
kunkin EU:n jäsenmaan komissaarit, joiden joukossa sosiaaliasioi-

den komissaari on ehkä keskeisimmässä asemassa. Komissaarien oletetaan toimivan valtiollisista etunäkökohdista riippumattomina.

Ministerineuvostoon kuuluu käsiteltävänä olevasta aiheesta riippuen jäsenmaiden hallitusten jäseniä, ja erityistä painoa on neuvoston kulloisenkin puheenjohtajan kannanotoilla. Tatchell ehdottaakin, että homojen ja lesbojen oikeuksia koskevat aloitteet keskitettäisiin ajankohtiin, jolloin ministerineuvoston puheenjohtajuus on langennut sellaiselle jäsenmaalle, missä homoseksuaalien oikeudet ovat keskimääräistä paremmalla tolalla.

Eri maiden homo- ja lesbojärjestöt suhtautuvat EU:hun ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin varsin eri tavoin. Tatchellin mielestä niiden yhteistyö on vasta alkutekijöissään. Hän ehdottaa, että järjestöjen tulisi sijoittaa Brysseliin oma yhteystoimistonsa. Se tuottaisi myötenmielisten europarlamentaarikoiden ja -virkailijoiden työssään tarvitsemaan tietoa ja antaisi vastapainoksi homo- ja lesbojärjestöille tuoretta tietoa EU:n kannanotoista ja lainsäädännöstä. Tatchell toteaa:

Vain kollektiivinen, kansalliset rajat ja rajatut etunäkökohdat ylittävä yhteistyö antaa varmimmin toiveita Euroopan yhteisön 32 miljoonan homo- ja lesbokansalaisen tasaveroisien oikeuksien turvaamisesta.

Käsitlemme kirjan loppuosassa joitakin erityiskysymyksiä, joita Euroopan Unionin nykyinen ja tuleva käytäntö herättävät. Lisäksi kysymme, ovatko Euroopan rajat Unionin puitteissa liian ahtaat. Toteutuuko tasaveroisuus todella, mikäli homoseksuaalien oikeudet kirjataan EU:n asiakirjoihin siinä muodossa kuin niitä on tähän saakka käsitelty?

Euroopan rajamailla

Perhe ja parisuhteet

Useimmat Euroopan maat sallivat nykyisin kansalaisilleen oikeuden yksityisiin homoseksuaalisiin tekoihin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antamissaan päätöksissä korostanut, että kysymys on yksilön oikeudesta yksityiselämään. Euroopan Unionin käytäntö seuraa samaa logiikkaa. Sen sijaan homoseksuaalisuus kokonaisvaltaisena elämäntapana kaikkine arkisine ilmenemismuotoineen ei enää mahdukaan lainsäätäjien kaavoihin.

Mikäli homoseksuaalisuutta käsitellään vain yksityisinä seksuaalisina tekoina, joita suvaitaan, kunhan ne tapahtuvat ketään häiritsemättä, eivät homojen ja lesbojen ihmisoikeudet voi toteutua. Oikeus elää omana itsenään käsittää paljon muuta. Se käsittää mm. ihmissuhteiden sosiaalisen tunnustamisen ja oman elämäntavan ulottumisen päivittäiseen arkeen monin eri tavoin.

Useimmat Euroopan maat tai yksikään laajempi valtioiden yhteenliittymä eivät tunnusta samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhdetta osaksi perheäsitettä. Euroopan neuvosto on sitkeästi torjunut vetoamukset, joita sen ihmisoikeustoimikunnalle on jätetty homo- ja lesboparien tunnustamatta jättämisestä. Euroopan Unioni on puolestaan tulkinnut perheen ja puolison käsitettä erittäin jäykästi, soveltaen sitä tähän saakka lähinnä heteroavioliittoihin. Avioliitto puolestaan käsitetään varsinkin Euroopan Unionin jäsenmaissa riippuvuussuhteeksi, jonka toinen osapuoli on elättäjä ja toinen häneen taloudellisessa riippuvaisuussuhteessa.

Mikään Euroopan maa ei ole antanut eikä luultavasti tule antamaan samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteelle avioliiton asemaa vihkimyksineen, adoptio-oikeuksineen ja yhteishuoltajuuksi-

neen. Muutama maa on sen sijaan säätänyt lakeja, jotka jossain suhteessa rinnastavat sen avioliittoon, ja joissakin maissa yhteisessä taloudessa asuvilla on sukupuolesta riippumatta oikeus eräisiin sosiaalisiin palveluksiin.

Kaikki homot ja lesbot eivät suinkaan halua rekisteröidä parisuheteitaan tai mennä avioon. Monien homoseksuaalienkin mielestä perhe ja avioliitto ovat osa heteroseksuaalisuuteen kuuluvaa rakennelmaa, joka ei lainkaan vastaa heidän elämäntapaansa. He katsovat, että perheen taloudellisesti-sosiaalista erityisasemaa tulisi keventää niin että monia taloudellisia etuja 'yksilöitäisiin'. Niiden saaminen ei olisi silloin lainkaan sidoksissa avioliittoon tai muihin perhesiteisiin.

Tätä mallia ei kuitenkaan voida soveltaa kaikkiin etuihin, esimerkiksi perintöoikeuteen kumppanin kuollessa. Myös kumppanin ollessa toisen maan kansalainen saattaa syntyä tilanne, jossa homoja lesboparit ovat selvästi heikommassa tilanteessa kuin heteroparit. Räikeänä esimerkkinä voidaan mainita englantilaisen naisystävänsä kanssa viisi vuotta yhdessä asuneen australialaisen lesbon karkotusta Englannista 1985, kun ulkomaalaisviranomaiset katsoivat, ettei hänen oleskelulupansa pidentämiselle ollut mitään edellytyksiä. Vastalauseet eivät auttaneet, vaan karkotus pantiin voimaan ja suhde hajosi väkisin pelkästään viranomaisten tahdosta.

Euroopan Unioni joutuu epäilemättä ennemmin tai myöhemmin puuttumaan niihin epäkohtiin, joita homo- ja lesboparisuhteiden olemassaolon täydellinen sivuuttaminen käytännössä aiheuttaa, samalla kun sen asiakirjoissa puhutaan kauniisti työvoiman vapaasta liikkuvuudesta.

Itse asiassa EU kykenisi niin halutessaan tunnustamaan Tanskassa rekisteröidyt parisuhteet päteviksi myös muualla Euroopassa, ja pakottamaan Tanskan sallimaan Tanskaan muuttavien ei-tanskalaisien homoseksuaalien oikeuden rekisteröityä Tanskassa. Unionin elimet ovat näet joutuneet myöntämään, että kunkin maan 'puolisolle' ja 'perheenjäsenille' antama merkitys määrää ensisijaisesti parisuhteiden aseman.

Vanhemmuus

Ne Euroopan maat, jotka jossain määrin tunnustavat homojen ja lesbojen parisuhteita, tunnustavat ne kaikkein suppeimmassa, kahdenkeskisimmässä muodossaan. Yksikään Euroopan maa ei ole myöntänyt homo- tai lesbopareille oikeutta adoptioon tai parin toisen osapuolen lapsen yhteishuoltajuuteen.

Homomiehillä ja lesboilla ei kuitenkaan, vastoin monien ennakkoluuloja, ole yleensä mitään biologista estettä vanhemmuuteen. Monilla on lapsia heterosuhteistaan, ja valitettavasti myös huoltajuusongelmia, kun homoa tai lesboa ei avioero-oikeudenkäynnissä ehkä pidetä moraaliltaan sopivana vastaamaan lastensa kasvatuksesta. Tällaisia räikeitä syrjintätapauksia esiintyy edelleen lähes kaikkialla Euroopassa.

Lesbot kykenevät hankkimaan lapsia myös keinohedelmöityksellä. Valitettavasti useimpien maiden viranomaiset rajoittavat keinohedelmöityksen lähinnä aviopareille, tai vähintään vakiintuneessa heteroseksuaalisessa parisuhteessa eläville naisille. Yksinäisen tai lesboparisuhteessa elävän naisen mahdollisuudet keinohedelmöitykseen ovat rajoitetut. Yleensä he joutuvat turvautumaan vapaaehtoihin yksityishenkilöihin spermanluovuttajina. Tähän sisältyy monia riskejä, mm. HIV-testauksen puuttuminen ja mahdolliset huoltajuuskiistat biologisen isän kanssa.

Vaikka lesbo hankkisikin lapsen keinohedelmöityksellä, hänen vakituista naisystäväänsä ei missään Euroopan maassa tunnusteta kanssavanhemmaksi suhteessa lapseen. Viranomaisten vallitsevan käsityksen mukaan lapsen vanhempien täytyy aina olla eri sukupuolta. Lapsen kannalta tämä merkitsee sitä, että häneltä kielletään oikeus toiseen äitiin ja biologisen äidin kuollessa oikeus jäädä asumaan ei-biologisen vanhemman luokse.

Sama virallinen logiikka rajoittaa adoptointia ja kasvattivanhemmuutta. 'Yksinäinen' nainen tai mies voi adoptoida, mutta kahta samaa sukupuolta olevaa henkilöä ei kelpuuteta adoptiovanhemmiksi. Vain joissakin Euroopan maissa, mm. Hollannissa, homo- ja

lesboparit ovat saaneet vastuulleen yhteisiä kasvattilapsia. Kyseessä ovat usein olleet vaikeasti sijoitettavissa olevat, mm. AIDSia potevat lapset, joita on ehkä ollut mahdoton sijoittaa muunlaisiin kasvatti-perheisiin.

On selvää, että homomiehet ja lesbot ovat kykeneviä hoivatyöhön ja kasvattajiksi siinä kuin muutkin. Myös heidän lapsillaan on oikeus tulla hyväksytyksi osana sitä yhteisöä, jossa he kasvavat kahden samaa sukupuolta olevan vanhemman kanssa tai jopa monimuotoisemmissa yhteisöissä.

Lesbot, Euroopan näkymättömät kansalaiset

Lesbot ovat Euroopan näkymättömiä kansalaisia. Kun raportteja homoseksuaaleihin kohdistuvasta syrjinnästä laaditaan, on mutkatonta ja varsin selvää kuvailla lainsäätäjien homomiehien kohdistamaa järjestelmällistä vainoa. Korkeat ikäraajat ja kriminalisointi ovat osuneet etupäässä miesten murheeksi. Muutama Euroopan maa, niiden joukossa Suomi, on säätänyt naisille samat epäoikeudenmukaiset lait kuin miehille ja näin taannut lesbojen tasa-arvon homomiesten kanssa. Mutta silloinkin lesbojen saamia tuomioita on ollut selvästi vähemmän ja lesbojen olemassaolosta ja tapaamispaikoista vähemmän tietoa.

Tämän näkymättömyyden perusteella uskotaan, ettei lesbojen asema ole ollut läheskään yhtä vaikea kuin homomiesten, tai jopa katsotaan, että lesbot ovat häviävän pieni ihmisryhmä. Irlantilainen homoaktivisti David Norris on todennut: "Tunsin homoliikkeen hyvin varhaisessa vaiheessa miten onnekkaita homomiehet tavallaan olivat sikäli, että heillä oli vastassaan selkeä epäoikeudenmukaisuuden lähde, jota vastaan he saattoivat hyökätä vapaamielisine mielipiteineen, kun taas naisia loukattiin yksinkertaisesti sivuuttamalla heidät aivan täysin. Sitä paitsi arkielämä opettaa, ettei lesbouden puuttuminen lakipykälästä lesboihin kohdistuvaa syrjintää. Päinvastoin, avioliiton hajotessa tai lasten huoltajuuskysymyksissä

vastapuoli ei koskaan jätä korostamatta vaimon lesboutta kielteisenä piirteenä, jota aviomies ja hänen tukijoukkonsa käyttävät usein kiristystarkoituksiinsa."

Onkin hyvin tavallista, että maissa, joissa laki on suhtautunut lesboihin ja homomiehiin hyvin eri tavoin, lesbot eivät ole toimineet kovin tiiviisti yhteistyössä homomiesten kanssa jälkimmäisiä syrjivien lakien muuttamiseksi, vaan pyrkineet löytämään liittolaisensa mm. naisliikkeestä. AIDS-epidemian homomiehille 1980-luvulla hyvässä ja pahassa tuoma julkisuus ei myöskään ulottunut naisiin.

Euroopan Unionin kauniit periaatteet työvoiman liikkuvuudesta eivät ehkä ensisijaisesti nosta esiin mielikuvia pitkälle koulutetuista, ammattitaitoisista lesboista. Teoksessa *Homosexuality: A European Community Issue* puhutaankin lesbojen työtilanteesta lähes surkuttelevaan sävyyn. Homomiesten kuuluessa keskimäärin paremmin ansaitsevaan osaan väestöstä, lesbot ovat työvoimaa käsittelevän luvun kirjoittajan silmissä vieläkin heikommassa asemassa kuin heteronaiset, jotka sentään pääsevät jakamaan mahdollisen aviomiehensä ansioita yhteisessä pesässä.

Lesbojen syrjäytyminen työelämässä joko seksuaalisen suuntauksensa salaavan vanhanpiian rooliin tai marginaaliammatteihin, joissa seksuaalinen suuntaus ei enää merkitse, on todellinen ongelma. Vasta aivan viime vuosina Euroopassakin on muodostunut lesboikäpolvi, johon kuuluvat uskaltavat suuntautua ammattiuralle avoimesti lesboina. Joka tapauksessa lesbot ansaitsevat vähemmän kuin homomiehet ja ovat naisina yleensä ottaen taloudellisesti heikommassa asemassa varsinkin niissä Euroopan maissa, joissa miespuoliseksi oletetun 'perheenpään' tulot ovat työmarkkinoilla ja sosiaalipolitiikassa erikoisasemassa.

Monilla lesboilla on lapsia miessuhteesta tai he hankkivat lapsia joka tapauksessa. Tässä kohdin heidän sosiaalinen tilanteensa on kovin erilainen kuin heteronaisten, ei ainoastaan lisääntymiseen kohdistetun yhteiskunnallisen kontrollin vuoksi, vaan yksinkertaisesti siksi, että yhteiskunnan sosiaalinen suojaverkko on punottu heteroseksuaaleja perheitä varten.

Suojaikärajat

Kirjan liitteenä oleva luettelo suojaikärajoista kertoo vaihtelevasta suhtautumisesta homomiehiin ja lesboihin. Yhä useammassa maassa suojaikärajat asettavat hetero- ja homoseksuaaliset suhteet tasaveroiseen asemaan. Ikärajat ovat keskimäärin alentuneet, tosin esimerkiksi Saksa korotti 1994 heteroseksuaalisten (ja teknisesti katsoen myös lesbosuhteiden) ikärajaa 14 vuodesta 16 vuoteen.

Lainsäätäjät ovat yleensä pyrkineet suojelemaan nuorukaisia homoseksuaaliselta viettelykseltä, sillä miesten välisissä seksuaalisuhteissa ikärajat ovat olleet aina vähintään korkeammat kuin muuten. Vain harva maa on soveltanut myös lesbosuhteisiin korotettuja ikärajoja. Niinpä kaikissa Euroopan Unionin jäsenmaissa lesbot ovat tällä hetkellä suojaikärajojen suhteen samassa asemassa kuin heteronaiset. Suomessa voimassa oleva 18 vuoden ikäraja lesbosuhteille on eurooppalaisittain huiman korkea.

Korotettuja suojaikärajoja on totuttu pitämään historiallisina jäänteinä, joita ei juuri sovelleta käytännössä. Tämä ei välttämättä pidä paikkaansa. Saksassa ja Isossa-Britanniassa on annettu runsaasti tuomioita korotettuja ikärajoja koskevien pykälien perusteella vielä 1980-luvun lopulla, eli jokin vuosi ennen ikärajojen alentamista. Suomessa viimeisin RL 20:5.2 mukaan annettu tuomio on vuodelta 1990.

Syrjivien ikärajojen olemassaolo viestii, että kyseisen maan lainsäätäjät pitävät homoseksuaalisuutta epätoivottavana seksuaalisuuden ilmentymismuotona, jonka kanssa kasvava nuori ei saisi joutua tekemisiin. Vanhentuneiksi osoitettujen epätieteellisten luulojen mukaan normaali nuori voitaisiin 'vietellä' homoseksuaaliseen elämäntapaan. Uskomuksen taustalla lienee uskonnollisperäisiä mielikuvia syntiinlankeemuksesta.

Nuoren homon tai lesbon kannalta oman seksuaalisuuden toteuttamista rajoittava ikäraja on epäoikeudenmukainen ja ahdistava. Mahdolliset myönteisen tiedon saamista koskevat rajoitukset pahen-

tavat tilannetta ennestään kohdistuessaan usein koulujen käytettävissä olevaan oppimateriaaliin.

Euroopan Parlamentti on kannanotoissaan asettunut tukemaan maakohtaisesti yhtenäisiä suojaikärajoja. Niiden taso vaihtelee nykyisin voimakkaasti. Espanjassa suojaikärajana on 12 vuotta, ja monessa muussa maassa alle 15-vuotiaskin saa olla sukupuolisuhhteissa tietyin ehdoin. Korkeimmillaan ikärajat ovat miesten välisissä suhteissa paikoitellen jopa 21 vuotta, jolloin ei enää voida puhua 'nuorista'.

On selvää, että oikeus toteuttaa seksuaalisuuttaan ja vapaasti valita sen ilmentymismuoto ilman painostusta kuuluu myös nuorille. Suomeen kaavailtu yleinen 15 vuoden suojaikäraja poistaisi lainsäädännöstämme erään selvän epäkohdan.

S/m-seksi

Joulukuussa 1990 lontoolainen oikeusistuin tuomitsi 15 miestä eri pituisiin ehdottomiin ja ehdollisiin vankeusrangaistuksiin ja sakkoihin. Tuomioiden pohjana olivat syytteet "haureellisista, moraalittomista ja luonnottomista päällekkarkauksista" sekä "avunanto ja kehottaminen itseensä kohdistuvaan päällekkarkaukseen". Tapaukseen liittyvien poliisitutkimusten ja oikeudenkäynnin kulut olivat tuomioita luettaessa nousseet noin kahteen miljoonaan puntaan.

Kyseessä oli joukko homomiehiä, jotka olivat yksityistiloissa harjoittaneet turvallista s/m-seksiä kaikkien läsnäolevien halusta ja suostumuksesta. Joukkoon lukeutui mm. kansainvälisen oikeuden asiantuntija ja ohjusinsinööri.

Tuomari kiisti, että kyseessä olisi ollut erityisesti homomiehiin kohdistuva poikkeuksellinen viranomaismielivalta. Vetoamusoikeudenkäynnissä asian tämä puoli sai lisävalaistusta, kun käsittelyssä todettiin, ettei molempien osapuolien suostumus s/m-seksiin ole oikeuden mielestä riittävä puolustus, riippumatta siitä ovatko aktiin osallistuvat homo- vai heteroseksuaaleja. Kun tuomioita lievennettiin

1992, oikeus totesi, etteivät tuomitut olleet täysin perillä tekojensa vakavuudesta, mutta että vastaisuudessa pykälää sovellettaisiin ankarammin.

Tämän ns. Spanner-tapauksen käsittely on kesken. Tuomitut homomiehet aikovat valittaa Euroopan ihmisoikeustoimikunnalle yksityisyyteensä kohdistuneista loukkauksista. Asian periaatteellinen puoli herättää vakavia kysymyksiä, vaikka kyseessä onkin brittiläinen, eurooppalaisittain asenteiltaan erittäin vanhakantainen oikeuskäytäntö. Missään muussa EU-maassa lakeja ei tietävästi ole sovellettu näin, ja mm. Saksassa se lieenee ennakkotapausten perusteella mahdotontakin. Kuitenkin se seikka, että varsinkin monien Itä-Euroopan maiden rikoslaeissa tehdään varauksia pakottamisen suhteen, jättää viranomaisten tulkinnoille huolestuttavan epämääräisen liikkuma-alan.

Sadomasokismista, nahasta ja muista fetisseistä kiinnostuneiden, valtaosin homomiesten muodostamien kerhojen ja yhdistysten eurooppalainen yhteistyöjärjestö, ECMC, on luonteeltaan epäpoliittinen, joten tukitoimet Spanner- ja muiden vastaavanlaisten syrjintätapauksen tiimoilta lankeavat mm. ILGA:n osalle.

Transseksuaalisuus

Transseksuaalit ovat saaneet osakseen pitkälti samansuuntaista kohtelua eurooppalaisten instituutioiden taholta kuin homoseksuaalitkin. Henkilö, joka haluaa viranomaisten tunnustavan sukupuolensa korjaamisen lääketieteellisesti ja laillisesti, joutuu kohtaamaan joukon vaihtelevia käytäntöjä eri maissa. Yleensä transseksuaalisuus luetaan pääsääntöisesti henkilön yksityisasiaksi; ja virallisesti muuttunut sukupuoli ei vielä kaikissa maissa oikeuta perheoikeuksiin, kuten avioliiton solmimiseen.

Helpointa sukupuolen virallinen muuttaminen on ollut Ruotsissa, jonka tässä suhteessa vapaamielinen lainsäädäntö on peräisin jo vuo-

delta 1972. Muun muassa Hollannissa, Saksassa, Italiassa, Virossa ja Turkissa transseksuaaleille on vuosien mittaan taattu lainsäädännön tasolla oikeus viralliseen sukupuolenmuutokseen. Joissakin maissa, mm. Espanjassa ja Isossa-Britanniassa, viranomaiset ovat kuitenkin vastustaneet hyvin sitkeästi tämänsuuntaisia lainmuutoksia.

Euroopan ihmisoikeustoimikunta on vuodesta 1979 lähtien saanut käsiteltäväkseen joukon transseksuaalien vetoomuksia. Ensimmäinen, belgialaisen Oosterwijkin tapaus hylättiin koska sitä ei oltu käsitelty loppuun Belgian oikeusasteissa. Kaksi seuraavaa vetoomusta koskivat Ison-Britannian lakikäytäntöä. Molemmat hylättiin lähinnä sillä perusteella, että Ison-Britannian henkilöreisteri ei sisällä sukupuolitunnisteita, ja ettei maan laki salli syntymätodistuksiin jälkikäteen tehtäviä muutoksia. Näistä ensimmäisessä, Reesin tapauksessa (1986) ihmisoikeustuomioistuin hylkäsi lisäksi valituksen avioliitto-oikeuden epämisestä. Vuonna 1990 Cosseyn tapauksessa antamassaan kielteisessä päätöksessä ihmisoikeustuomioistuin mainitsi, kiintoisaa kylläkin, Euroopan Parlamentin suositukset transseksuaalien oikeuksista ja että tuleva lakikäytäntö saattaisi riippua 'tieteellisestä ja yhteiskunnallisesta kehityksestä'.

Vuonna 1992 ranskalainen transseksuaali A. Botella voitti kymmenen vuotta kestäneen oikeustaistelunsa, kun Euroopan ihmis-oikeustuomioistuin kumosi Ranskan korkeimman oikeuden päätöksen, joka oli evännyt häneltä oikeuden sukupuolenvaihdoksensa virallistamiseen. Tuomioistuin vetosi siihen, että Ranskan henkilöreisteri määrittelee erikseen sukupuolen, ja että syntymätodistus on jälkikäteen muutettavissa. Näin ollen päätöstä ei automaattisesti voitaisi soveltaa Reesin ja Cosseyn kaltaisissa tapauksissa. Joka tapauksessa se pakottaa Ranskan muuttamaan transseksuaaleja koskevaa lainsäädäntöään.

Eurooppalaisten menettelytapojen erot johtavat surkuhupaisiin tilanteisiin. Suomalainen transseksuaali voi kyllä virallisesti vaihtaa sukupuoltaan, mutta viranomaiset ovat tehneet prosessin erittäin vaikeaksi. Kastratiolaki tekee sukupuolenvaihdosleikkaukseen pääsyn ja sitä myötä virallisen sukupuolenmuutoksen lähes mahdot-

tomaksi, ja virallista sukupuolenmuutosta havitteleva transseksuaali joutuukin hakeutumaan paksun rahatukun kanssa Englantiin, missä leikkauksia kyllä tehdään, vaikka siellä leikattujen englantilaisten transseksuaalien sukupuolen muuttumista ei virallisesti tunnusteta lainkaan.

EU:n elimet joutuvatkin ehkä ajan mittaan ratkomaan mielenkiintoisia tapauksia, kun ihmiset, joiden virallinen sukupuoli saattaa vaihdella maasta toiseen, hakeutuvat parisuhteisiin ja liikkuvat muun eurooppalaisen työvoiman mukana.

Armeija ja asepalvelus

Kaikkien Euroopan maiden puolustusvoimissa palvelee homomiehiä riippumatta siitä onko se sallittua, ja kaikkialla, missä naiset voivat palvella asevoimissa, niissä palvelee lesboja. Tilanne vaihtelee erittäin paljon eri maissa, esimerkiksi kahdessa NATO-maassa, Norjassa ja Isossa-Britanniassa. Norjassa alokkaille jaetaan valistuslehtisiä, joissa kerrotaan homojen ja lesbojen olevan tärkeä osa Norjan puolustusvoimia. Isossa-Britanniassa homoseksuaalisista teoista kiinni saatu sotilas saatettiin ennen vuotta 1994 tuomita lain mukaan jopa kahdeksi vuodeksi vankeuteen, ja pelkän homoseksuaalisen suuntautuneisuuden ilmitulo riittää edelleen erottamisperusteeksi. Erityisesti lesboja on erotettu suhteettoman paljon.

Ranskassa työelämän syrjintäsuoja ulottuu myös puolustusvoimiin, ja vuodesta 1989 myös homoseksuaalisen parisuhteen 'elättäjä' on ollut vapaa asepalveluksesta. Hollannissa homoseksuaalisuus ei enää ennakkotapauksen jälkeen kelvannut erottamisperusteeksi puolustusvoimissa oikeuden asetuttua erään syyttä erotetun homosotilaan palveluskelpoisuuden kannalle. Homoseksuaalisuus ei enää ole aikoihin ollut este asepalvelukselle mm. Belgiassa, Tanskassa, Ruotsissa, Sveitsissä ja Suomessa. Tosin joissakin näissä maissa, mm. Suomessa, alokas voi vedota erityisiin vaikeuksiin joita hän saattaa homoseksuaalina kohdata ja siten saada lääketieteellisen

vapautuksen. Saksassa homomiehiksi tiedettyjä ei ylennetä upseereiksi ja Itävallassa suhteet alaisiin on erikseen kielletty.

Ison-Britannian lisäksi homoseksuaalien armeijaan pääsyä on rajoitettu mm. Portugalissa, Italiassa ja Kreikassa. Irlannissa sotilas voidaan erottaa homoseksuaalisuuden perusteella ainoastaan mikäli se ilmenee aktiivisena käyttäytymisenä palvelusaikana.

Yhä useammat Euroopan maat eivät sovelle asevelvollisuutta, vaan värväävät ammattisotilaita palvelemaan määrääjäksi. On kuitenkin ollut ongelmallista soveltaa näihin työvoimaa koskevia kansainvälisiä säännöksiä, sillä eiväthän sotilaat ole olleet esimerkiksi EU:n perusasiakirjoissa tarkoitettua vapaasti liikkuvaa työvoimaa.

Euroopan ihmisoikeustoimikunta on brittisotilaiden ihmisoi-keuksiensa loukkauksia koskevia valituksia käsitellessään asettanut sille kannalle, että homoseksuaalisuus on armeijassa erityinen riski valtion turvallisuudelle, ja ettei siihen siksi voida siellä soveltaa yksityisyyden suojaa. Kun toisaalta tiedetään, että joissakin maissa jopa huomattava osa ammattisotilaiksi hakeutuvista on homoseksuaaleja, on selvää, että kyseessä on sotalaitoksen ylläpitämän miehi-syyssyytin ja yksilön seksuaalisen itsemääräämisoikeuden välinen syvä ristiriita.

Maahanmuuttajat ja turvapaikanhakijat

Yhä useammat viranomaiset hyväksyvät yksilön oikeuden harjoittaa sellaisia tekoja, joista ei ole haittaa muille. Homomies ja lesbo, joka keskittää kiinnostuksensa vain oman maan kansalaisiin, välttyy onnekseen tutustumasta yksityisen ja yleisen edun rajanvetoon sen kylmimmässä muodossa, viranomaisten saadessa päättää oman harkintansa mukaan, onko rakastetulla oikeus jäädä maahan vai ei.

Vain harvan Euroopan maan viranomaiset huomioivat samaa sukupuolta olevien henkilöiden välisen suhteen oleskelulupia myöntäessään ja pidentäessään. Parhaiten asiat ovat Tanskassa ja Ruotsissa, missä oleskelulupa myönnetään lain nojalla myös homoseksuaa-

lille kumppanille. Hollannissa oleskelulupa riippuu täysin siitä, että suhteen hollantilainen osapuoli kykenee huolehtimaan kumppanistaan. Norjassa oleskelulupa on myönnetty tapauskohtaisesti.

Jokaisessa maassa on oma käytäntönsä, yleensä niin, että viranomaisilla on harkintavalta oleskelulupaa myönnettäessä. Suomessa tehtiin ensimmäinen myönteinen päätös 1993, kun Korkein hallinto-oikeus myönsi venäläiselle homomiehelle oleskeluluvan, mainiten perusteluina mm. "avioliitonomaisen suhteen samaa sukupuolta olevaan Suomen kansalaiseen sekä heidän oikeutensa nauttia yksityiselämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta."

Kesällä 1994 ukrainalainen homopari sai oleskelu- ja työluvan Suomessa humanitäärisistä syistä. Suomi kuulune siis nykyään niihin maihin, jotka voivat tapauskohtaisesti viranomaisten harkinnan mukaan hyväksyä homoseksuaalit pakolaiset.

Vuoden kansainvälisen 1951 pakolaissopimuksen muotoilussa pakolaisiksi voidaan hyväksyä "muuhun sosiaaliseen ryhmään" kuuluvat henkilöt, eli käytännössä kaikki, joita vainotaan johonkin sosiaaliseen ryhmään lukeutumisen takia. On selvää, että tämä koskee myös homoja ja lesboja, jotka voivat kotimaassaan joutua vainon kohteeksi sukupuolisen suuntautumisen vuoksi.

Käytännössä tilanne on ollut melko karu. Euroopassa on ollut erittäin vaikea päästä 'seksuaalipoliittiseksi pakolaiseksi'. Tanskassa laki mainitsee erikseen sukupuolisen suuntautumisen, mutta muualla turvapaikan hakija joutuvat luottamaan viranomaisten harkintaan. Turvapaikkoja on myönnetty tapauskohtaisesti mm. Hollannissa, Norjassa, Ruotsissa, Saksassa ja Itävallassa. Näissäkin maissa turvapaikan hakijoita on vuosien varrella ollut huomattavasti enemmän kuin myönnettyjä turvapaikkoja. Vapaamielisenä pidetty Hollanti antoi ensimmäiselle homomiehelle turvapaikan niin myöhään kuin 1992. Käytännössä kaikki homoseksuaalisuuden perusteella turvapaikkaa hakeneet ovat olleet homomiehiä.

Joissakin Euroopan maissa homoseksuaaliin suhteisiin perustuvat oleskelulupa- ja homoseksuaalisuuteen perustuvat turvapaikkahakemukset hylätään automaattisesti. Näin tapahtuu etenkin Isossa-

Britanniassa.

Euroopan Unionin piirissä nämä vaihtelevat käytännöt saattavat tuottaa ongelmia. EU:n kansalaisuus edellyttää jonkin jäsenmaan kansalaisuutta. Mikäli muualta tullut homo tai lesbo saa oleskeluluvan tai turvapaikan jostain EU-maasta, se on sidottu kyseiseen maahan, eikä oikeuta vapaaseen liikkumiseen EU:n alueella yksin tai EU-kansalaisuuden omaavan kumppanin mukana.

AIDS

Jo se tosiseikka, että homomiesten osuus eri Euroopan maiden HIV-positiivisesta väestöstä ja AIDSiin sairastuneista vaihtelee varsin rajusti, kertoo tämän sairauden sidoksista maantieteeseen ja kulttuuriin. On joka tapauksessa selvää, että AIDSin ilmentyminen Euroopan kartalle pakotti monessa maassa viranomaiset hakeutumaan yhteistyöhön homoseksuaalien kansalaisoikeusjärjestöjen kanssa valistustyön tekemiseksi ja taudin leviämisen pysäyttämiseksi. Maissa, joissa näin ei ole tapahtunut ja joissa viranomaiset ovat toimineet itseksien tietämättöminä homomiesten elämäntavasta ja arkipäivästä, viruksen leviämistä homoyhteisössä on ollut varmasti vaikeampaa hidastaa kuin muualla.

Euroopan Parlamentti on useaan kertaan todennut AIDSin leviämisen vastaisissa ohjelmissaan, ettei ketään saa syrjiä sukupuolisen suuntautumisensa perusteella. Tämä koskee luonnollisesti myös vapaata liikkumista. Kaikkia kansanterveyden suojelun nimissä HIV-positiivisten henkilöiden liikkumiselle asetettuja rajoituksia voidaan niin ollen pitää Euroopan Unionin asiakirjoissa määriteltyjen perusoikeuksien vastaisina.

Tavarat ja palvelut

Puhuttaessa Euroopan Unionista sen taloudellinen ulottuvuus käy yleensä yli muiden. Syntyy mielikuva poliittisesta järjestelmästä, missä kansalaisryhmien ihmisoikeuksia mitataan viime kädessä niiden poliittisen painoarvon mukaan. Mikäli tämä yksinkertaistus todella pitäisi paikkansa, homomiesten tulevaisuus Euroopan Unionin kansalaisina näyttäisi hyvin ruusuiselta.

Kaikkialla, mihin on syntynyt erillinen homoseksuaalien alakulttuuri, liikkuu suurempia tai pienempiä rahamääriä, ns. vaa-leanpunaista rahaa. Joidenkin tutkimusten mukaan homomiehet ovat keskimäärin varakkaampia kuin heteromiehet. Kun yhteiskunta tarjoaa homomiehille mahdollisuuden vapaasti toteuttaa omia mieltymyksiään arkielämässään, heidän asemansa kuluttajina saa lisää painoa. Homomiesten tapaamispaikat, matkat, kirjat, elokuvat, erityistarvikkeet ja pornografia ynnäytyvät liikevaihdoksi, josta yhä useammat yrittäjät haluavat päästä osallisiksi.

Tavaroiden vapaata liikkumista on saatettu rajoittaa varsinkin homoeroottisen materiaalin ollessa kyseessä. Ison-Britannian lähihistoriasta tunnetaan lukuisia tullitakavarikkoja, jotka ovat kohdistuneet Yhdysvalloista tuotuihin homo- ja lesbokirjoihin. Samaan aikaan samat kirjat ovat olleet myynnissä homo- ja naiskirjakaupoissa halki Pohjois-Euroopan. ETA:n puitteissa ainakaan sellaisen aineiston saatavuutta ei sopimukseen osallisessa maassa voida moraalin varjelemiseen vedoten rajoittaa, joka on peräisin toisesta ETA-maasta, mikäli samantyyppisiä kotimaisia tuotteita on vapaasti saatavilla.

Toisaalta homomiehet ja lesbot käyttävät rahaa samoihin tavaroihin ja hyödykkeisiin kuin muutkin. He ostavat asuntoja, käyttävät samoja kulttuuripalveluja ja syövät samaa ruokaa. Taloudellinen syrjintä ilmenee eriarvoisena kohteluna, mm. kun samaa sukupuolta oleva ja heteropari asetetaan eri asemaan asunnon hankinnassa, tai kun ravintoloitsija ei huoli liikkeeseensä ilmeisiä homo- ja lesboasiakkaita. Joissakin Euroopan maissa on jo säädetty erillisiä lakeja, joilla estetään hyödykkeiden ja palveluiden saamisessa sukupuolisen

suuntauksen nojalla tapahtuvaa syrjintää.

Ihmisoikeuksia ei kuitenkaan pidä mitata rahassa. Riippumatta homojen ja lesbojen asemasta kuluttajina heillä on luovuttamaton ihmisarvo ja oikeus elää elämäänsä omien valintojensa mukaan, miten ne sitten suhteutetaankin kansantalouden, ETA:n ja perhelainsäädännön vaihteleviin mittoihin.

Liite 1: Suojaikärajat Euroopassa

	Homomiehet	Lesbot	Heterot
Espanja ¹	12	12	12
Italia ²	14	14	14
Islanti ³	14	14	14
Slovenia	16	16	16
Montenegro	16	16	16
Tanska ⁴	15	15	15
Ranska ⁵	15	15	15
Kreikka ⁶	15	15	15
Ruotsi ⁷	15	15	15
Puola ⁸	15	15	15
Tšekki ⁹	15	15	15
Slovakia ⁹	15	15	15
Belgia ¹⁰	16	16	16
Alankomaat ¹¹	16	16	16
Norja ¹²	16	16	16
Portugali ¹³	16	16	16
Sveitsi ¹⁴	16	16	16
Saksa ¹⁵	16	16	16
Ukraina ¹⁶	16	16	16
Irlanti ¹⁷	17	17	17
Luxenburg ¹⁸	18	14	14
Liechtenstein ¹⁹	18	14	14
Itävalta ²⁰	18	14	14
Kroatia	18	14	14
Englanti ²¹	18	16	16
Unkari	18	18	16
Suomi ²²	18	18	16
Malta ²³	18	18	18
Turkki	18	18	18
Venäjä ²⁴	18	16	16

	Homomiehet	Lesbot	Heterot
Pohjois-Irlanti	21	17	17
Bulgaria	21	21	14
Bosnia	kielletty	14	14
Makedonia	kielletty	14	14
Albania	kielletty	14	14
Kypros ²⁵	kielletty	16	16
Viro	♦	16	16
Latvia	♦	16	16
Liettua		16	16
Romania	♦	•	•

*Tietoja ei löytynyt

¹Suhteet 12–16 -vuotiaiden kanssa voivat olla rangaistavia mikäli niihin liittyy painostusta tms.

²Suhteet 14–16 -vuotiaiden kanssa voivat olla rangaistavia asianomistajarikoksina mikäli nuorempi osapuoli on 'seksuaalisesti tietämätön' ja 'moraalisesti koskematon'.

³Ikärajat yhtenäistettiin 1992. Vuodesta 1940 homomiesten suojaikäraja oli ollut 18 vuotta, muiden 16 vuotta.

⁴Yhtenäiset suojaikärajat vuodesta 1976.

⁵Homoseksuaalista suojaikärajaa alennettiin 21 vuodesta 18 vuoteen 1978 ja 15 vuoteen 1982.

⁶Vuoteen 1987 suojaikärajat olivat 16 heteroseksuaaleille ja lesboille, 17 homomiehille.

⁷Yhtenäiset ikärajat säädettiin 1978.

⁸Yhtenäiset ikärajat säädettiin 1932.

⁹Yhtenäiset ikärajat säädettiin 1990.

¹⁰Homoseksuaalisten tekojen ikärajaa alennettiin 18 vuoteen 1985.

¹¹Yhtenäiset ikärajat säädettiin 1971.

¹²Yhtenäiset ikärajat säädettiin 1972.

¹³Yhtenäiset ikärajat säädettiin 1852.

¹⁴Sveitsissä aikuinen mies ei saa 'vietellä' 16–20 -vuotiasta nuorukaista. Lainkohdan kumoaminen on ollut vireillä.

¹⁵Homomiesten välisten suhteiden suojaikärajaa laskettiin Länsi-Saksassa 21 vuodesta to 18 vuoteen 1973. Itä-Saksassa yleisenä suojaikärajana oli 14

vuotta, joka koski myös Länsi-Saksassa muita kuin miesten välisiä suhteita vuoteen 1994. Tuolloin ikärajat yhtenäistettiin 16 vuoteen koko Saksassa.

¹⁶Tatchellin mukaan.

¹⁷Miesten väliset homoseksuaaliset teot sallittuja vasta vuodesta 1993.

¹⁸Ikärajat ovat vuodelta 1971.

¹⁹Lainmuutos 1988 salli miesten väliset suhteet.

²⁰kärajat säädettiin 1971.

²¹Ikäraja oli Englannissa ja Walesissa 1967–1994 miesten välisille suhteille 21 vuotta. Skotlannissa se on vuodesta 1980 edelleen 21 vuotta ja Pohjois-Irlannissa vuodesta 1982. Skotlannissa mutta lakia ei käytännössä sovelleta 18–20 -vuotiaisiin.

²²Kun homoseksuaaliset suhteet laillistettiin 1971, niille asetettiin korkeampi ikäraja. Rikoslain kokonaisuudistuksessa kaavailaan 15 vuoden yhtenäistä ikärajaa kaikille.

²³Erityisiä suojaikärajoja ei ole määritelty. Täysikäisyyttä käytetään yleisesti suojaikärajana.

²⁴Miesten välinen anaaliyhdyntä kielletty vuoteen 1993.

²⁵Miesten väliset homoseksuaaliset teot kiellettyjä.

Liite 2: Päätöslauselma homoseksuaalien ja lesbojen tasaveroisista oikeuksista Euroopan yhteisössä (A3–0028/94)

Euroopan Parlamentti

- viitaten päätöslauselmaponsiin joita ovat esittäneet:
 - (a) herra Black ja rouva Jensen, koskien vapaata liikkumista rajoittavaa syrjintää (B3–0884/92)
 - (b) herra Bettini ja muut, koskien samaa sukupuolta olevien parien siviilivihkimyksen tunnustamista (B3–1079/92),
 - (c) herra Lomas, koskien homoseksuaalien ja lesbojen kansalaisoikeuksia (B3–1186/93),
- viitaten 13. maaliskuuta 1984 antamaansa päätöslauselmaan koskien syrjintää työelämässä
- viitaten 13. maaliskuuta 1991 antamaansa päätöslauselmaan koskien 'Eurooppa AIDSia vastaan' -ohjelmaansa 1991–1992 liittyntä toimintasuunnitelmaa
- viitaten Komission selontekoon 'Homoseksuaalisuus, Yhteisön asia' koskien lesbojen ja homoseksuaalien panosta Euroopan sisämarkkinoiden saavuttamiseen,
- viitaten 8. heinäkuuta 1992 antamaansa päätöslauselmaan Eurooppalaisesta lasten oikeuksien julistuksesta
- viitaten lainsäädännölliseen syrjintään, joka edelleen kohdistuu lesboihin ja homoseksuaaleihin joissakin Jäsenvaltioissa,
- viitaten Saksan homo liiton (SVD) laatimaan direktiiviluonnokseen koskien syrjinnän ehkäisemistä työelämässä ja muilla lainsäädännön kattamilla alueilla sukupuolisen suuntauksen perusteella,

- viitaten Tanskan lakiin rekisteröidystä kumppanuudesta ja muihin lakeihin jotka suojaavat homoseksuaalisia henkilöitä syrjinnältä,
- viitaten Yhdistyneen kuningaskunnanpaikallishallintolain pykälään 28,
- viitaten omien menettelytapasäännöstensä sääntöön 45,
- viitaten Kansalaisoikeuksien ja sisäasioiden komitean raporttiin (A3-0028/94),

A. viitaten toimiinsa kaikkien kansalaisten tasaveroisen kohtelun edistämiseksi, heidän seksuaalisesta suuntauksestaan riippumatta, B. viitaten lesbojen ja homoseksuaalien näkyvyyden kasvuun julkisuudessa ja elämäntapojen lisääntyvään moniarvoistumiseen,

C. vaikkakin lesbot ja homoseksuaalit ovat kuitenkin edelleen pilkan, pelottelun, syrjinnän ja väkivallan kohteina monilla sosiaalisen elämän alueilla, usein jo varhaisesta nuoruudestaan,

D. vaikkakin yhteiskunnalliset muutokset Jäsenvaltioissa edellyttävät voimassaolevien siviili-, rikos- ja hallinnollisten säädösten vastaavia muutoksia seksuaalisen suuntautuneisuuden perusteella tapahtuvan syrjinnän lopettamiseksi, ja vaikkakin kyseisiä muutoksia on jo tehty joissakin Jäsenvaltioissa,

E. Vaikkakin syrjivien säännösten soveltaminen Jäsenvaltioissa joillakin Euroopan Yhteisön lainsäädännön kattamilla alueilla on rikkomus EY:n sopimusasiakirjojen ja yhtenäisasiakirjan perusperiaatteiden kanssa, etenkin mitä tulee EEC-sopimuksen artikkelissa 3 määritellyn liikkumisen vapauteen,

F. viitaten Euroopan Yhteisön erityiseen velvoitukseen taata kaikkien kansalaisten tasaveroinen kohtelu heidän seksuaalisesta suuntautuneisuudestaan riippumatta toimintansa puitteissa ja vastuualueillaan,

Yleisiä näkökohtia

1. Tekee tiettäväksi vakaumuksensa, että kaikkia kansalaisia on kohdeltava tasaveroisin heidän seksuaalisesta suuntautuneisuudes-

taan riippumatta;

2. Katsoo että Euroopan Yhteisöllä on velvollisuus soveltaa tasaveroisen kohtelun perustavanlaatuisia periaatteita, riippumatta kunkin yksilön seksuaalisesta suuntautuneisuudesta, kaikissa jo nyt tai tulevaisuudessa omaksumissaan lakisäädöksissä;

3. Uskoo edelleen, että EY:n sopimusteksteihin tulee sisällyttää voimakkaammin ihmisoikeuksia puolustava ehto, ja sen takia vetoaa Yhteisön instituutioihin jotta ne valmistautuisivat osana vuodeksi 1996 suunniteltua rakenneuudistusta synnyttämään sellaisen eurooppalaisen instituution, joka kykenee turvaamaan tasaveroisen kohtelun kansallisuudesta, uskonnosta, ihonväristä, sukupuolesta, sukupuolisesta suuntautuneisuudesta tai muista eroista riippumatta;

4. Vetoaa komissioon ja neuvostoon jotta ne noudattaisivat Euroopan ihmisoikeussopimusta, kuten yhteisön 1990 ohjelmassa on varauduttu tekemään, ensi askeleena kohti ihmisoikeuksien lujempaa varjelua;

Jäsenvaltioille,

5. Vetoaa jäsenvaltioihin pyytäen niitä kumoamaan kaikki lailliset varaukset jotka kriminalisoivat tai syrjivät samaa sukupuolta olevien henkilöiden välistä seksuaalista kanssakäymistä;

6. Vetoaa yhtenäisen suojaikärajan säätämiseksi koskemaan sekä homoseksuaalista että heteroseksuaalista kanssakäymistä;

7. Vetoaa homoseksuaalisesti suuntautuneiden henkilöiden epätasa-arvoisen kohtelun lopettamiseksi sosiaaliturvalaeissa ja hallinnollisissa säädöksissä ja koskien sosiaalietuja, adoptiolakia, perintölakia, asumista koskevia lakeja ja rikoslakia sekä kaikkia vastaavia lainkohtia;

8. Vetoaa Yhdistyneeseen kuningaskuntaan jotta se kumoaisi syrjivät lainkohtansa jotka on säädetty muka homoseksuaalisuuden edistämisen estämiseksi ja näin palauttaisi homoseksuaalien kansalaisten sanan-, lehdistön-, tiedonlevityksen, tieteen- sekä taiteenharjoittamisen vapauden homoseksuaalisuuteen liittyen ja vetoaa jäsenvaltioihin

jotta ne kunnioittaisivat näitä mielipiteenvapauteen kuuluvia oikeuksia tulevaisuudessa;

9. Vetoaa jäsenvaltioihin, jotta ne yhdessä kansallisten homo- ja lesbojärjestöjen kanssa ryhtyisivät toimiin ja käynnistäisivät kampanjoita vastustaakseen niitä yhä lisääntyviä väkivallantekoja, joiden kohteeksi homoseksuaalit joutuvat sekä varmistamaan että näihin väkivallantekoihin syyllistyneet saatetaan teoistaan vastuuseen;

10. Vetoaa jäsenvaltioihin jotta ne yhdessä kansallisten homo- ja lesbojärjestöjen kanssa ryhtyisivät toimiin ja käynnistäisivät kampanjoita kaikenlaisen homoseksuaaleihin kohdistuvan sosiaalisen syrjinnän vastustamiseksi;

11. Suosittelee, että jäsenvaltiot ryhtyisivät toimiin varmistaa, että homoseksuaalien miesten ja naisten yhteiskunnalliset ja kulttuurijärjestöt saavat saman kansallisen taloudellisen tuen kuin muut yhteiskunnalliset ja kulttuurijärjestöt, että niiden hakemuksia käsitellään samoin kriteerein kuin muiden järjestöjen esittämiä hakemuksia, ja että niiden haitaksi ei lueta, että ne ovat homoseksuaalisten naisten ja miesten järjestöjä;

Euroopan Yhteisön komissiolle,

12. Vetoaa komissioon jotta se laatisi alustavan suosituksen lesbojen ja homojen tasaveroisista oikeuksista;

13. Katsoo, että suosituksen tulisi perustua kaikkien Yhteisön kansalaisten tasaveroiseen kohteluun riippumatta heidän sukupuolisesta suuntautuneisuudestaan, ja kaikenlaisen lakiin perustuvan sukupuolisen suuntautuneisuuden perusteella tapahtuvan syrjinnän lopettamiseen; vetoaa komissioon jotta se luovuttaisi raportin homoseksuaalien miesten ja naisten asemasta yhteisössä viiden vuoden välein;

14. Uskoo, että suosituksen tulisi vähintään pyrkiä lopettamaan:

- homoseksuaalisia ja heteroseksuaalisia tekoja koskevat erilaiset ja syrjivät suojaikärajat,*
- homoseksuaalisuuteen kohdistuvat syytetoimet julkisen häiriön ja säädyttömyyden tekojen nojalla,*

- *kaikenlainen syrjintä työelämää ja julkisia virkoja koskevien lakien nojalla, samoin kuin syrjintä rikos-, siviili-, sopimus- ja kauppalakien nojalla,*
- *yksilön tietämättä ja suostumuksetta tapahtuva hänen sukupuoliseen suuntautuneisuuteensa liittyvän tiedon elektroninen varastointi, tai tällaisen tiedon luvaton julkistaminen tai sopimaton käyttö,*
- *avioliiton tai sitä vastaavan lakiin perustuvan järjestelyn epääminen lesboilta ja homoseksuaaleilta pareilta, joille tulisi turvata avioliiton täydet oikeudet ja edut, ja sallia parisuhteen rekisteröinti,*
- *kaikki rajoitukset jotka koskevat lesbojen ja homoseksuaalien oikeutta vanhemmuuteen tai lasten adoptointiin tai näiden kasvattivanhempina toimimiseen.*

15. Vetoaa komissioon Parlamentin 19. marraskuuta 1993 hyväksymän esityksen hengessä, joka laajentaa virkailijoiden ja Euroopan yhteisöjen muiden työntekijöiden työsuhdeturvaa koskevia henkilöstösäännöksiä naisten ja miesten tasaveroisuuden suhteen, vastustamaan omassa henkilöstöpolitiikassaan kaikkea sukupuolisen suuntautumisen perusteella tapahtuvaa syrjintää;

16. Neuvoa puheenjohtajaansa antamaan tämän päätöslauselman [ministeri]neuvoston, komission ja jäsenvaltioiden sekä jäseneksi pyrkineiden valtioiden hallitusten ja parlamenttien käsiteltäväksi.

Kirjallisuutta

Bergh, Steinar et al.: *Homofile, myter og virkelighet. En undersøkelse blant homofile kvinner og menn i Norge*. Oslo: Pax Forlag, 1978.

Hendricks, Aart et al. (eds.): *The Third Pink Book*. Buffalo, NY: Prometheus Books, 1993.

IGA Pink Book 1985. Amsterdam: COC-magazijn, 1985.

[*Second*] *ILGA Pink Book*. Utrecht Series on Gay and Lesbian Studies nr. 12. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies, Rijksuniversiteit Utrecht, 1988.

IL.G.A. Bulletin 1990-1994

Månsson, Ulf: "Synti, rikos, ihmisoikeus — oikeustaistelun historiaa ja nykypäivää." Teoksessa Sievers, Kaj & Stälström, Olli (toim.): *Rakkauden monet kasvot*. Espoo: Weilin+Göös, 1984, ss. 331-357.

Nissen, Inge-Vibeke & Paulsen, Inge-Lise: *Lesbian Visibility. A Report about Lesbians within the European Community*. Copenhagen: LBL, 1993.

Parikas, Udo & Veispak, Teet (eds.): *Sexual minorities and society: the Changing Attitudes toward Homosexuality in the 20th Century Europe*. Papers presented to the international conference in Tallinn, May 28-30, 1990. (Institute of History, Papers on History of Sexuality nr. 1.) Tallinn, 1991.

Queer Resources Directory [gopher-palvelin Internet-osoitteessa vector.casti.com]

Scheinin, Martin & Dahlgren, Taina (toim.): *Euroopan Unioni ja Ihmisoikeudet*. Turku: Abo Akademin ihmisoikeusinstituutti, 1994.

SETA-lehti 1975-1994.

Tatchell, Peter: *Europe in the Pink. Lesbian & Gay Equality in the New Europe*. London: Gay Men's Press, 1992.

Tatchell: *Out in Europe. A guide to lesbian and gay rights in 30 European countries*. London: Channel 4 Television, 1990.

Waldijk, Kees & Clapham, Andrew (eds.): *Homosexuality: A European Community Issue. Essays on Lesbian and Gay Rights in European Law and Policy*. (European Human Rights Foundation, International Studies in Human Rights Vol. 26.) Dordrecht: Kluwer, 1993.

Hakemisto

adoptio 18, 22, 32, 34, 35, 42, 51, 88,
96, 98, 116, 118
AIDS 42, 57, 60, 62, 64, 87, 91, 97, 98,
100, 108, 114
Albania 58
Amphi 35-36 anaaliyhdyntä 9, 26, 54,
65, 66, 67, 113
armeija 27, 29, 38, 47, 53, 105-106
Armenia 70
Atatiirk, Kemal 56
Axlil, Axel 33
Azerbaidzan 66, 70
Belgia 9, 13, 22-23, 104
Bologna 25
Bosnia 58-59
Brandenburg 19
Bratterud, Hans 45
Brundtland, Gro Harlem 84
Bulgaria 11, 57
buggery 26
Code Napoleon 9, 13, 19, 30, 62
Delors, Jacques 88-89
Douce, Joseph 14
Dudgeon, Jeffrey 76-78 eläimiin
sekaantumisen 9, 40, 43, 46,
Espanja 9, 13, 36-38, 83, 102, 104
ETA-sopimus 90, 94, 109, 110
ETYK 12, 82-83
Euroopan ihmisoikeussopimus 8, 12,
28, 31, 32, 55, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 89, 116

Euroopan ihmisoikeustoimikunta 23,
55, 74-76, 78-81, 96, 103, 104, 106,
Euroopan neuvoston ihmisoikeus-
tuomioistuim 8, 12, 31, 55, 75, 76, 77,
78, 79, 96, 104
Euroopan Parlamentti 12, 18, 24, 38,
40, 74, 86-88, 89, 93, 94, 102, 104, 108,
114-118
Euroopan Unioni (EU) 8, 12, 24, 40, 51,
82, 86-95, 96, 97, 100, 101, 103, 105,
106, 108, 109 Fär-saaret 35 gay
liberation 10
Georgia 66, 70
Gibraltar 28, 80
Grönlanti 35
Guernsey 28
Hirschfeld Magnus 10, 15, 16, 17, 26,
64
HIV, ks. AIDS
Hollanti 7, 9, 13, 16, 19-22, 23, 34, 98,
104, 105, 107
HOSI Wien 39, 40, 63, 82
ILGA 7, 8, 11, 12, 80, 83, 89, 94, 103
Irlanti 8, 12, 30-33, 78-79, 106
Islanti 52, 84
islam 9, 56, 58, 65-66, 70
Iso-Britannia 16, 25-30, 31, 77, 78, 80,
83, 97, 101, 104, 105, 106, 108, 109
Italia 13, 24-25, 104, 106
Itävalta 11, 16, 19, 39-40, 54, 63, 106,
107

Jersey 28
 Jugoslavia 58-59
 Karjala 69
 kasvattivanhemmuus 98-99
 Katalonia 38
 katolisuus 9, 13, 14, 16, 20, 24, 25, 30, 32, 38, 40, 54, 61, 62, 63-64, 88, kehotuskielto, Suomen 7, 9, 39, 47-51, 81
 keinohedelmöitys 35, 42, 51, 98
 Kreikka 35-36, 106
 Kroatia 58-59
 kuolemantuomio 17, 25, 30
 Kypros 12, 55, 79
 Latvia 64
 lesbot 11, 16, 18, 21, 22, 25, 30, 32, 33, 34, 36, 42, 51, 60, 61, 65, 89, 97, 98, 99-100, 101, 105 Liechtenstein 54
 Liettua 63-64
 Lowzow, Wenche 44-45
 Luxemburg 9, 23-24
 maahanmuuttajat 78, 106-107
 Maastrichtin sopimus 86, 90
 Makedonia 58
 Malta 54
 Man-saari 28, 80
 Modinos, Alexander 55, 79
 Moldova 69-70
 Montagu, John 26
 Montenegro 58
 Morissens, Eliane 23
 natsit 14, 17-18, 39, 61, 66
 Neuvostoliitto 64, 65-71
 Norja 8, 41, 42, 43, 45, 52, 84, 85, 93, 105, 107
 Norris, David 3, 30-31, 78-79, 99 Ojala, Outi 50-51 ortodoksisuus 9, 55, 65
 perhe 9, 10, 11, 14, 22, 25, 29, 32, 35, 50, 56, 61, 63, 66-67, 78, 79, 81, 92, 96-97, 99, 100, 103, 110
 Pohjois-Irlanti 8, 12, 26, 76-78
 Pohjoismaiden neuvosto 84-85
 pornografia 39, 53, 109 Portugali 13, 38, 106 protestanttisuus 9, 10, 13, 20, 40, 46-47
 Psyke 47-48
 psykiatria 10
 Puola 62-63
 Ranska 9, 13-15, 19, 22-23, 62, 83, 104, 105
 rekisteröinti 8, 11, 18, 19, 21, 25, 33-35, 38, 41-42, 45, 50-51, 61, 71, 97, 115
 Robinson, Mary 31, 32, 79 Romania 8, 11, 71-73, 79
 Ruotsi 8, 10, 11, 34, 40-42, 46, 51, 52, 64, 84-85, 93, 103, 105, 106, 107
 sadomasokismi 102-103
 Saksa 10, 13, 15-19, 33, 40, 75, 101, 103, 104, 106, 107
 Squarcialupi, Vera 87
 seksuaalipoliittiset pakolaiset 14, 52, 59, 107
 SETA 7, 48-49, 83,
 Skotlanti 26, 28
 Slovakia 60-61
 Slovenia 58, 59-60
 sodomia 9, 13, 46

Stalin 66-67
 Suomi 7-8, 9, 11, 23, 39, 40, 44, 46-51, 64, 65, 69, 74, 81, 84-85, 90, 99, 101-102, 104, 105, 107 Sveitsi 53-54, 105
 syrjintäsuoja 8, 11, 15, 18, 19, 20, 21, 23, 29, 32, 34, 37, 42, 44-45, 50-51, 60, 80, 87, 89, 91, 94, 105
 Tanska 7, 8, 10, 19, 33-35, 40, 41, 42, 43, 45, 52, 84-85, 97, 105, 106, 107
 Tatchell, Peter 27, 28, 89-95
 tautiluokitus, WHO:n 48, 76, 87
 transseksuaalit 103-105
 transvestiitit 36, 56, Tšekki 60-61
 Turkki 56-57, 104
 turvapaikka 18, 106-108
 Ukraina 69-70
 Unkari 11, 61-62
 Wales 26, 77
 Valko-Venäjä 69-70 vapaa
 liikkuminen 86, 88, 91-93, 97, 100, 105, 106, 108, 109, 114-115
 Vatikaani 24
 Venäjä 64, 65-71
 WHK 15-16, 26
 Viro 63, 64-65, 104
 Wolfendenin komitea 26
 Yhdistyneet Kansakunnat 7, 12, 35, 49, 74, 80, 84
 yksityisyys 6, 13, 31, 55, 66, 75, 77, 78, 79, 96, 103, 106, 107

SETA-julkaisujen sarjassa ilmestyy seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämästä ja monimuotoisuudesta kertovia kirjoja. Siinä julkaistaan opinnäytetöitä, artikkelikokoelmia ja muita tekstejä. Pääpainon sarjan teemoissa saa seksuaalisuuden historiallisuuden, kulttuurisuuden ja yhteiskunnallisuuden esilletuominen.

Sarjan tunnuksena on väriä vaihtava kameleontti, joka kuvaa seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden vaihtelevuutta, aikasidonnaisuutta ja kirjoa.

Sarjan toimittavat Jukka Lehtonen ja Kati Mustola.

SETA-julkaisujen sarjassa ovat ilmestyneet:

1. TERHI SAARINEN

Alussa oli Kellari

-viisi helsinkiläistä lesbotarinaa

2. PIRJO

LATOKANGAS

Tie hämmennyksestä sitoutumiseen

- homomiehen identiteettikehitys

3. PAULIINA LUOPA

**Lesboidentiteetin kehitys näkyväksi
ja avoimeksi elämäntavaksi**

Homona ja lesbona Euroopassa

Euroopan seksuaalipoliittinen kartta on käynyt viime vuosikymmeninä lävitse yhtä rajuja muutoksia kuin poliittinenkin. Rakkaus ja seksuaalinen halu samaan sukupuoleen luetaan yhä useammassa maassa ihmisoikeuksiin. Kriminalisoivia lakipykäläitä ja muita rajoituksia on poistettu ja poistetaan, samalla kun homot ja lesbot raivaavat itselleen näkyvää sosiaalista elintilaa ja kansalaisoikeuksia.

Kirja on perusteellinen seksuaalipoliittinen matkaopas kaikkiin Euroopan maihin ja kansainvälisten instituutioiden homoja ja lesboja koskettaviin toimenpiteisiin. Eurooppa muuttuu, muuttuuko Suomi sen mukana?

SETA-julkaisuja 4

ISBN 952-9862-03-2

ISSN 1236-8636